

KULKEVAT, SUOJELUKSETTOMAT JA SIVEETTÖMÄT NAISET

Irtolaisuus osana Lappeenrannan kehruuhuoneessa olleiden naisten elämänkaarta
(1861–1870)

Kai Viiliäinen

Maisterintutkielma

Suomen historia

Historian ja etnologian laitos

Jyväskylän yliopisto

Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historian ja etnologian laitos
Tekijä Kai Viiliäinen	
Työn nimi Kulkevat, suojeluksettomat ja siveettömät naiset: Irtolaisuus osana Lappeenrannan kehruhuoneessa olleiden naisten elämänsaarta (1861–1870)	
Oppiaine Historia	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 87
Tiivistelmä <p>Tämä tutkielma käsittelee naisten irtolaisuutta vuosien 1861 ja 1870 välillä. Opinnäytetyön tarkoitus on selvittää niitä elämäntilanteita, joissa naiset olivat kehruhuoneeseen päätyessään sekä irtolaisseuraamuksen vaikutusten selvittämisessä naisten toimintamahdollisuuksiin. 1800-luvun irtolaisuutta on tutkittu aiemmin hallinnollisista ja lainsäädännöllisistä lähtökohdista käsin. Tämän tutkimuksen lähestymistapa on sosiaali-, mikro- ja sukupuolihistoriallinen. Tutkimuksen keskeisimpiä metodeja ovat lähiluku sekä taulukointi ja aineistona toimii kehruhuoneen saarnaajan rippikirjat, lääninhallituksien kansliakuulustelupöytäkirjat, senaatin oikeusosaston valitusaktit sekä lääninvankiloiden vankilistat. Tutkimusjoukko koostuu heikossa sosiaalisessa asemassa olleista naisista, jotka olivat yhteiskunnan suojaavien rakenteiden ulkopuolella. He olivat pitkälti työttömiä, kodittomia sekä aviottomia maaseudun pitäjistä tulevia nuoria naisia ja muun tilattoman väestön tavoin heidän asemaansa yhteiskunnassa määritti laillinen suojele. Lisäksi ajan tiukka sukupuoli- ja seksuaalimoraali saattoi yksinkulkevan naisen epäilyttävään maineeseen. Viranomaisten kuulusteluissa kiinnitettiin huomiota näihin piirteisiin ja niitä esitettiin kehruhuonetyön perusteeksi. Työkykyisinä henkilöinä naisten katsottiin olevan vastuussa maksamaan elatuksestaan pakkotyöllä, sillä heille ei ollut voitu järjestää muutoin laillista suojele. Jos vuosipalveluspaikan saaminen ei ollut mahdollista naisten muut selviytymiskeinot olivat viranomaisten näkökulmasta negatiivisia ja johtivat kontrolliin sekä sanktiointiin. Myös aiemmat kehruhuonekäynnit otettiin huomioon raskauttavina seikkoina uusia seuraamuksia annettaessa. Lappeenrannan kehruhuoneen sivistämiseen pyrkinyt tehtävä ei kaikissa tapauksissa toteutunut, sillä vapaudenmenetyksen aiheuttama leima seurasi naisia läpi elämän ja saattoi johtaa pidempiaikaisiin elämänsaamisen ongelmiin ja kehruhuonekierteeseen, vaikka useille irtolaisuus näytti olleen vain hetkellinen elämänsaamisen vaihe.</p>	
Asiasanat Irtolaisuus, huono-osaisuus, pakkotyö, sosiaalhistoria, sukupuolihistoria	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

Kiitos Jalmari Finnen Säätiölle

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Vuoden aikana Lappeenrannan kehruhuoneeseen passitettujen vankien lukumäärä vuosina 1861–1870	25
TAULUKKO 2 Lappeenrannan kehruhuoneen irtolaisvankien yhteydessä mainitut rikkomukset ja rikokset 1861–1870	27
TAULUKKO 3 Irtolaisten vapaudenmenetyksaikojen pituudet kuukausina 1861–1870	30
TAULUKKO 4 Siperiaan siirtoa hakeneet ja vapautuneet irtolaiset vuosina 1861–1870	32
TAULUKKO 5 Irtolaisten kotiläänit 1861–1870	34
TAULUKKO 6 Irtolaisvangit jaettuna sen mukaan tulivatko he maaseudulta vai kaupungeista	35
TAULUKKO 7 Irtolaiset ikäryhmittäin 1861–1870	36
TAULUKKO 8 Irtolaisten sosiaalista taustaa ilmaisevat määreet	37
TAULUKKO 9 Sosiaalista asemaa ilmaisevien aikalaismääreiden jakautuminen ikäryhmittäin.....	38

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe	1
1.2. Aiempi irtolaisuutta käsittelevä tutkimus	2
1.3. Irtolaisuus käsitteenä ja irtolaisuuden kontrolli	6
1.4. Lähdeaineisto	11
1.5. Metodit ja tutkimusetiikka	15
1.6. Rajaukset, kysymyksenasettelu ja rakenne	19
2. IRTOLAISNAISET LAPPEENRANNAN KEHRUUHUONEESSA	22
2.1. Lappeenrannan kehruhuone	22
2.2. Irtolaisnaisten määrä Lappeenrannan kehruhuoneessa	23
2.3. Vapaudenmenetyksen syyt ja pituudet	26
2.3.1. Rikkeet ja rikokset	26
2.3.2. Kehruuhuonetyön kesto	29
2.4. Paikkakunnat	33
2.5. Ikä ja sosiaalinen tausta	35
2.6. Kristinopintaidot, lukutaito ja osaaminen	40
3. ENSIKERTALAISET KUVERNÖÖRIN KUULUSTELTAVANA	43
3.1. Hallintovalta ja irtolaiset	43
3.2. Kevytsielinen kulkurielämä	44
3.3. Suojeluksettomuus ja haasteet palveluspaikan hankkimisessa	50
3.4. Sairaus, ruumiinvaivat ja työkyky	55
3.5. Romanit	57
3.6. Irtolaisseuraamuksesta armahdetut	63
4. IRTOLAISUUDEN PIDEMPAAIKAINEN VAIKUTUS NAISTEN ELÄMÄÄN	66
4.1. Toimeentulokeinot ja elämä kehruhuonekäyntien välillä	67
4.2. Siirtolaiseksi Siperiaan	74
5. KEHRUUHUONEEN IRTOLAISNAISET	78
LÄHTEET	83
Arkistolähteet	83
Viranomaislähteet	84
Aikalaistekstit	84
Kirjallisuus	84

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe

Irtolaisuutta on pidetty yhtenä 1800-luvun Suomen merkittävimmistä ongelmista, sillä irtolaisuus oli sidoksissa tilattoman ja köyhän väestön määrän lisääntymiseen. Kiihtyvä väestönkasvu, elinkeinovapauden rajoitukset, isonjaon viivästyminen ja jatkuvat huonot satovuodet, jotka huipentuivat 1860-luvun nälkävuosiin, loivat paineita, joihin esimerkiksi jälkeenjäänyt lainsäädäntö, kehittymätön maatalous ja tiukka köyhäinhuollon järjestelmä eivät pystyneet vastaamaan. Tilattoman väestön asemaa yhteiskunnassa määritti lisäksi laillinen suojele, joka edellytti, että jokaisella täysi-ikäisellä ja työkykyisellä henkilöllä oli oltava vakituinen vuosipalveluspaikka. Vaatimus palveluspaikasta yhdessä muuttoa rajoittavien kotipaikkamääräysten kanssa hankaloitti ennestään työnsaantia, mikäli paikalliset tilanomistajat olivat haluttomia tai kykenemättömiä etenkin huonoina vuosina tarjoamaan työtä sitä hakevalle. Kuitenkin, jos palveluspaikkaa tai muuta laillista ammattia ei ollut joutui helposti irtolaispäilyjen ja mahdollisten kontrollitoimenpiteiden kohteeksi. Viimeisenä kontrollin muotona irtolaiseksi määritelty henkilö joutui pakkotyölaitokseen yleiseen työhön.

Irtolaisuutta on tutkittu normaaliyhteiskunnan ulkopuolelle jäävänä ilmiönä sekä yhteiskunnallisena ongelmana. Lisäksi irtolaisuutta on pidetty maskuliinisena ilmiönä, koska aikaisempi tutkimus on yhdistänyt siihen liitetyt käsitykset kuljeskelusta ja kulkureista useammin miehiin kuin naisiin.¹ Kuitenkin irtolaisten kontrollissa oli sukupuolittuneita piirteitä. Laillinen suojele itsessään oli isännänvaltaiseen yhteiskuntajärjestykseen perustuva vanha sosiaalihuollon järjestelmä, jossa yksilöt olivat velvoitettuja huolehtimaan itse oman

¹ Althammer 2018, 738. Kulkuri-ilmiöstä katso Häkkinen 2005, 228–229.

elatuksensa järjestämisestä. Miesirtolaiset sijoitettiin ruumiilliseen pakkotyöhön kruununvankiloihin tai esimerkiksi Saimaan kanavan rakennustöihin.² Irtolaisnaiset taas sijoitettiin yksinomaan Turun tai Lappeenrannan kehruhuoneisiin tekemään aikalaisnäkemysten mukaan naisille sopivaa ahkeruutta opettavaa työtä, kuten kehruuta, kutomista ja vaatteiden valmistusta.³

Myös rangaistuslaitoksissa vankien sijoitteluperiaatteet erosivat: miesten työlaitoksissa vangit oli eroteltu tulosyyn mukaan, kun taas kehruhuoneissa naiset oli sijoitettu tuloajan mukaan. Naisille tarkoitetuissa rangaistuslaitoksissa irtolaiset ja rikolliset olivat siis samoissa tiloissa, kun taas miehille tarkoitetuissa laitoksissa irtolaiset ja rikolliset pyrittiin pitämään erillään. Aikalaiset ajattelivat miesirtolaisten oppivan rikoksien tekemistä muilta vangeilta ja näin ollen estävän työvankeusrangaistuksen opetuksellisen tavoitteen toteutumisen. Samaa pelkoa naisten kohdalla ei ilmeisesti ollut, koska naisirtolaiset olivat samoissa tiloissa muiden vankien kanssa. Aikalaisen silmissä naisten irtolaisuus ja/tai rikollisuus ei ollut yhtä vaarallista kuin miesten.⁴

Tältä osalta tutkimukseni tuo lisää tietoa siitä, miten suomalaisessa yhteiskunnassa on kohdattu vähäosaisia ja köyhiä naisia sekä ajan sukupuolinormit yhdessä laillisen suojelun kanssa ovat vaikuttaneet irtolaisuuden esiintymiseen yksilötasolla. Tutkin naisirtolaisten kontrollin sukupuolittuneisuutta ja millaisena elämänvaiheena irtolaisuus näyttäytyi osana naisten elämänkaarta. Analyysini keskittyy siihen, kuinka irtolaisuuden kontrolli kohdistui maaherran päätöksellä Lappeenrannan kehruhuoneeseen yleiseen työhön passitettuihin naisiin vuosina 1861–1870 ja mihin naisten elämänkulun piirteisiin irtolaisuuden kontrollilla pyrittiin puuttumaan. Irtolaisuuden tutkiminen sukupuolen näkökulmasta mahdollistaa myös sen tarkastelun, kuinka sukupuoli ilmenee osana irtolaiskäsitteitä isännänvaltaan perustuneessa laillisen suojelun järjestelmässä.

1.2. Aiempi irtolaisuutta käsittelevä tutkimus

Aikaisemmassa tutkimuksessa on korostettu irtolaisuuden yhteiskunnallista ja hallinnollista puolta, jolloin yksilökohtaiset ja sukupuolihistorialliset näkökulmat ovat jääneet vähemmälle huomiolle, ja sukupuolen merkityksen tutkimus on ollut enemmänkin itseisarvo.

² Nygård 1985, 44 & 113.

³ Kolehmainen 1985, 9.

⁴ Nygård 1985, 48 & 107. Virtanen 1944, 381.

Suomalaisessa tutkimusperinteessä irtolaisuutta on tarkasteltu lähinnä tutkittaessa maaseudun köyhää tilatonta väestöä, rikollisuutta sekä rangaistuskäytänteitä. Irtolaisuutta käsittelevissä tutkimuksissa on selvitetty irtolaisuuden kontrollia, sen perusteita, aatteellista taustaa sekä käytännön toteutusta. Tutkimusta on tehty yhteiskunta- ja marginaalihistoriallisista lähtökohdista käsin. Niissä on kuitenkin keskitytty pääasiassa viranomaisnäkökulmaan ja etenkin 1800-luvun irtolaisuuden osalta henkilöhistorialliset näkökulmat ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Tämän takia opinnäytetyöni keskeisimpiä lähtökohtia ovat uusi sosiaalhistoria eli mikrohistoria sekä sukupuolihistoria, jolloin irtolaisnaisten omat lähtökohdat tulevat selkeästi työni fokukseen. Näin käsitys irtolaisuudesta laajentuu ja monipuolistuu.

Toivo Nygård, joka on yksi suomalaisen irtolaisuuden keskeisimpiä tutkijoita, sitoo irtolaisuuden kontrollin osaksi sen laajempaa lainsäädännöllistä ja hallinnollista yhteyttä käsitteellistämällä irtolaisuutta aikalaiskäsityksiin pohjaten tutkimuksessaan *Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa* (1985). Hän erittelee myös irtolaisuuden kontrollin sukupuolittuneita käytänteitä tuomalla esiin eroja mies- ja naisirtolaisten saamien seuraamusten perusteissa sekä toteutuksessa. Teoksessaan *Erilaisten historiaa* (1998) Nygård jatkaa irtolaisuuden tutkimista ja sitoo sitä vahvemmin yhteiskunnallisiin ongelmiin käsittelemällä 1800-luvun ”erilaisia”. Hän erittelee muun muassa aikaisten käsityksiä irtolaisista, prostituoiduista ja etnisistä vähemmistöistä kuten romaneista. Nygård tuo esiin niitä piirteitä, joiden perusteella näitä ryhmiä pidettiin yhteiskunnallisina ongelmina erilaisuutensa vuoksi, ja miten heihin liitetyt ongelmat yritettiin ratkaista. Graduni kannalta Nygårdin tuotannossa olennaista on hänen luomansa teoreettinen pohja, jolla hän käsittelee irtolaisuutta aikaisten näkökulmista käsin sekä hänen esiin tuomansa kontrollin piirteet, jotka mahdollistavat naisten irtolaisuuden vertaamisen miesten irtolaisuuteen.

K.J. Ståhlbergin väitöskirja *Irtolaisuus Suomen lain mukaan* (1893) on irtolaistutkimuksen klassikkoteos, joka toi irtolaisuuden tieteellisen käsittelyn kohteeksi Suomessa.

Väitöskirjassaan Ståhlberg tuo esiin 1890-luvun irtolaislainsäädännön historiallisia juuria. Ståhlberg esittelee myös irtolaislainsäädännön normatiivista puolta sekä aikalaiskäsityksiä, joiden ymmärtäminen on tämänkin tutkimuksen taustoittamisen kannalta tärkeää. Ståhlberg nostaa irtolaisuuden keskeisiksi lainsäädännöllisiksi tunnusmerkeiksi kuljeksimisen, asunnottomuuden, työttömyyden, varattomuuden, siveettömyyden sekä pahatapaisen elämän.

Päivi Pukero tutkii väitöskirjassaan *Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun: Irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885* (2009) irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrollia osana suljettujen laitosten toimintaa Kuopion läänissä. Pukeron tavoitteena on selvittää laitosten kasvatuksellista tehtävää sekä poikkeavuuden tuottamisen perusteita. Hän on muodostanut maaherran kansliakuulustelupöytäkirjojen pohjalta kategorisoinnin, jonka kautta poikkeavuutta määriteltiin kuulusteluissa. Kuulusteluihin ja kuulusteluista valikoituminen jäivät tutkimuksessani valitsemani näkökulman takia vähemmälle huomiolle, jonka vuoksi Pukeron kategorisointi täydentää tätä aukkoa. Pukero osoittaa poikkeavuuden tuottamista käsitellessään myös, kuinka irtolaisuuteen liitettyä pahatapaisuuden käsitettä käytettiin sukupuolisidonnaisesti.⁵

Myös Tuula Tuneström on tehnyt samansuuntaisia havaintoja pro gradu -tutkielmassaan *Irtolaisuus ja sen kontrolli Vaasan läänin kaupungeissa 1880-luvulta 1930-luvulle* (2008). Tutkiessaan laajasti Vaasan läänin eri kaupunkien irtolaisten kontrollia Tuneström tuo esiin esimerkiksi naisirtolaisuuden suhdetta prostituutioon sekä veneerisiin tauteihin 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella. Aikalaiset ajattelivat irtolaisten kiertelevän elämäntyylin levittävän sukupuolitauteja, jonka vuoksi sukupuolitautitarkastuksiin joutuneita seksityöläisiä saatettiin rangaista irtolaisuudesta etenkin, jos heillä ei ollut vakinaista asuinpaikkaa. Lisäksi Tuneströmin mukaan irtolaismaisen elämän mukanaan tuoma rahanpuute houkutteli naisia prostituutioon.⁶ Tuneströmin käyttämä poliisiviranomaisten kuulustelumateriaali tuo esiin myös paikallistason viranomaismenettelyn merkityksen siinä, millä perusteella irtolaisia lähetettiin maaherran kuulusteltavaksi.

1800-lukua käsittelevät tutkimukset ovat keskittyneet tarkastelemaan ilmiötä yhteiskunnallisena ongelmana, jolloin irtolaisen elämänkaareen liittyneet inhimilliset ja yksilölliset seikat ovat jääneet vähemmälle huomiolle. Anniina Poikosen pro gradu -tutkielma *Juopumuksia, siveettömyyttä ja ilmiantoja: kymmenen irtolaisen elämänkulun tarkastelu sodanjälkeisessä Jyväskylässä* (2020) lähestyy toisen maailmansodan jälkeistä irtolaisuutta mikrohistoriallisesti elämänkulun kautta ja yhdistelee eri viranomaislähteisiin jääneitä jälkiä heidän elämänkulkunsa hahmottamiseksi.⁷ Vaikka toisen maailmansodan jälkeiset irtolaisiin liittyneet viranomaisprosessit ja lainsäädäntö olivat hyvin erilaisia 1800-lukuun verrattuna,

⁵ Pukero 2009, 65 & 162.

⁶ Tuneström 2008, 78 & 81.

⁷ Poikonen 2020, 12.

Poikosen metodologinen pohja tarjoaa hedelmällisen lähtökohdan myös tämän tutkimuksen tavoitteiden saavuttamiseksi.

Ruotsissa Theresa Johnsson on tutkinut irtolaisuutta työläisten ja työnteon näkökulmasta. Vaikka irtolaisuudesta saadut seuraamukset ja rikollisten saamat rangaistukset muistuttivat suoritustavoiltaan toisiaan, Johnssonin mukaan rikollisuudesta poiketen irtolaisuudessa on kyse enemmänkin statusrikkeestä (*status brott*). Täten irtolaisuus määräytyy yksilön yhteiskunnallisen aseman eikä hänen rikoslain vastaisen toimintansa kautta. Irtolaiseksi joutumisen riskiin vaikuttaa siis yksilön heikko yhteiskunnallinen asema kuten palveluspaikan tai omaisuuden puute. Aikalaisille irtolaisuus olikin nimenomaan yhteiskunnallinen ongelma, johon sitoutui kysymyksiä työnteosta ja siihen liitetystä normistosta sekä irtolaisten oletetusta laiskuudesta. Theresa Johnsson on osoittanut, että irtolaiset nähtiin hyvän ja ahkeran työläisen antiteesinä, jolla heidän sulkemistaan työnteolla sivistäviin pakkotyölaitoksiin perusteltiin.⁸

Sukupuolen näkökulmasta irtolaisuutta on tutkinut länsieurooppalaisessa kontekstissa Beate Althammer artikkelissaan *Roaming Men, Sedentary Women? The Gendering of Vagrancy Offenses in Nineteenth-century Europe* (2018), jossa Althammer etsii selityksiä naisten irtolaisuuden määrän nopeaan vähenemiseen 1800-luvun loppua kohti mentäessä. Syiksi hän esittää sosioekonomisia ja kulttuurisia muutoksia esimerkiksi köyhäinhoidossa, maassamuutossa ja sukupuolten välisessä työnjaossa. Althammerin tutkimustulokset koskevat lähinnä Preussia ja hän itsekin toteaa, että tuloksia on arvioitava eri maiden laillisissa ja sosiohistoriallisissa konteksteissa.⁹ Suomessa irtolaisnaisten määrä kasvoi jonkin verran 1800-luvun loppua kohden.¹⁰ Althammerin tuloksilla ei voi siis suoraan selvittää syitä muutoksen taustalla, mutta se teoreettinen näkökulma, jolla hän selittää irtolaisuuden ja rikollisuuden yhteyttä sukupuoleen on silti hyödyllinen opinnäytetyöni kannalta.

Vankeinhoidollisissa tutkimuksissa irtolaisia on tarkasteltu osana vankijärjestelmää. Veikko Virtanen on käsitellyt irtolaisia osana vankeinhoidon ja Suomen vankilaitoksen kehitystä. Hän erittelee esimerkiksi Turun ja Lappeenrannan kehruhuoneiden perustamiseen johtaneita syitä sekä irtolaisiin liittyneitä vankeinhoidollisia kysymyksiä. Kehruuhuoneita itsessään on kuitenkin tutkittu verrattain vähän.¹¹ Tiina Kolehmainen pro gradu *Lappeenrannan*

⁸ Johnsson 2016, 17–19. Katso myös Nygård 1985, 12.

⁹ Althammer 2018, 743 & 746–747.

¹⁰ Pukero 2009, 95; Nygård 1985, 39–40.

¹¹ Henttonen 2019, 44.

kehruhuone ja sen naisvangit vankilan toimintavuosina 1819–1881 (1985) taas käsittelee Lappeenrannan kehruhuoneen toimintaa kokonaisvaltaisemmin. Hän esittelee muun muassa naisten rikollisuuteen ja irtolaisuuteen liittyneitä piirteitä, vankien kotipaikkakuntia sekä sosiaalista taustaa. Molempien tutkimusten avulla on mahdollista sijoittaa naisten irtolaisuus osaksi laajempaa vankeinhoidollista kontekstia. Myös Emilia Henttonen on sivunnut Lappeenrannan kehruhuonetta Turun kehruhuoneen arkistoaineistoa käsittelevässä pro gradu -tutkielmassaan.

1.3. Irtolaisuus käsitteenä ja irtolaisuuden kontrolli

Aikaisemmassa tutkimuksessa irtolaisia on kuvattu yhteiskunnan normistojen sekä säätyjärjestelmän ulkopuoliseksi ryhmäksi. Irtolaiset olivat yhteiskunnan jäseniä silloin, kun heidät tuomittiin sen lakien mukaisesti.¹² Aikaisemmassa tutkimuksessa onkin tuotu esiin irtolaiskäsitteen statuksellisuutta tarkoittaen sitä, että irtolaisuudessa on kyse pikemminkin ympäröivän yhteiskunnan, viranomaisten tai yhteisön yksilölle antama luokitus kuin yksilön itsensä omaksuma asema yhteiskunnassa. Eroa tukee myös se, ettei Suomessa irtolaisuutta ollut kriminalisoitu, vaan kyse oli enemmänkin statusrikkeestä ja irtolaisen yhteiskunnallisesta asemasta.¹³

Irtolaisuutta käsittelevissä tutkimuksissa nostetaan usein esiin sosiaalisen kontrollin teoria. Sosiaalisella kontrollilla on selitetty normien vastaista toimintaa. Esimerkiksi rikollisuuden syyksi on esitetty yksilön katkennutta suhdetta yhteiskuntaan. Mitä heikommat siteet ovat sitä herkemmin yksilö altistuu rikoksille.¹⁴ Saman voi katsoa pätevän irtolaisuuden kohdalla, sillä irtolaisuudelle altistaviksi tekijöiksi on esitetty yksilön mainetta sekä siteitä paikallisyhteisöön.¹⁵ Irtolaisnaisilla myös heikkoja siteitä voi pitää yhtenä irtolaisuuden syynä. Usein sosiaalista kontrollia käsittelevissä tutkimuksissa naisten integroituminen yhteisöön sekä kasvattajan roolin on nähty ehkäisevän naisilla norminvastaista käytöstä.¹⁶

Sosiaalinen kontrolli jakautuu viralliseen ja epäviralliseen. Virallisella kontrollilla on pohja lainsäädännössä ja sen toteutumista valvovat viranomaiset. Epävirallinen kontrolli taas

¹² Nygård 1985, 12.

¹³ Nygård 1985, 12. Pukero 2009, 22. Johnsson 2016, 17–19.

¹⁴ Honkatukia 1998, 19.

¹⁵ Miettinen 2018, 232 & 235.

¹⁶ Honkatukia 1998, 35.

muotoutuu yhteisön sisäisten normien ympärille sekä sen jäsenten reaktioista ei-toivottua käytöstä kohtaan.¹⁷ Yhtenä sosiaalisen kontrollin tavoitteena on tuottaa yksilölle häpeää ja sitä kautta reintegroida tätä osaksi yhteisöä tai leimata tätä. Leimaaminen usein vahvistaa ei-toivottua käytöstä ja rikkoo ihmissuhteita. Tätä prosessia myös voimistaa eriarvoistavat yhteiskunnalliset rakenteet.¹⁸ Tutkimusjaksollani tällaisena rakenteena voi pitää laillista suojelua, joka koski vain täysi-ikäistä tilatonta väestöä sukupuolesta riippumatta ja asetti sen palveluspakon alaiseksi. Tutkimuksessani käytän sosiaalisen kontrollin teoriaa selittämään viranomaisten sekä paikallisyhteisöjen suhtautumista irtolaisuuteen. Lisäksi tutkin sitä, kuinka normien vastainen käytös vaikutti heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevien naisten toimintamahdollisuuksiin.¹⁹

Irtolais-käsitteeseen käyttöön on esitetty kritiikkiä sen elastisuudesta ja tapauskohtaisuudesta johtuen: Käsitteen määrittelyminen on vaikeaa, sillä se muuttuu ajassa ja paikassa. Käsite heijastaa myös ylempien sosiaaliryhmien tapaa nähdä, hahmottaa ja vaikuttaa aikansa sosiaalisiin rakenteisiin, minkä vuoksi yksilölle annettuna statuksena se kertoo enemmän valtasuhteista, eliitin sosiopoliittista intresseistä ja peloista. Näin käsitteen refleктоimatonta käyttöä tutkimuksessa saattaa vahvistaa eliittien näkökulmaa ja oletetusti yhtenäistä ryhmää kuvaavana kattoterminä käytettynä peittää alleen irtolaisuuteen liittyviä moninaisia teemoja.²⁰

Toisaalta samaan aikaan irtolaisuus on tutkimusjaksollani aikalaisten käyttämä hallinnollinen määritelmä ja tutkimani naiset ovat yhteiskunnan, laillisin perustein, irtolaiseksi määrittelmiä henkilöitä. Historiantutkimuksessa määrittelytapana käytetään tutkittavan ajan kriteereitä. Käsitteen käyttöä on siis sovitettava tutkittavaan ajanjaksoon sekä ottaa huomioon ajan lainsäädännöllinen sekä hallinnollinen pohja, sillä ne antavat puitteita irtolaisuuden tutkimiselle eri asiayhteyksissä.²¹ Irtolaisista kertova aineisto on usein viranomaisten tuottamaa, joten heidän toimintatapojensa ymmärtäminen auttaa myös tulkitsemaan lähteitä. Lisäksi irtolaisuuden tutkiminen eri yhteyksissä lisää tietoa irtolaisuuteen liittyvistä teemoista ja siten monipuolistaa käsitteen historiallista käyttöä.

1800-luvulla Suomessa irtolaisuutta määritellyt normisto pohjautui Ruotsin aikaiseen 1600-luvulta peräisin olevaan palkollisia koskeneeseen lainsäädäntöön, johon kytkettyi

¹⁷ Honkatukia 1998, 34. Pukero 2009, 21.

¹⁸ Honkatukia 1998, 23.

¹⁹ Vertaa Poikonen 2020, 15.

²⁰ Johnsson 2016, 22 & 24. Winter 2004, 275.

²¹ Nygård 1985, 12.

merkantilistinen talouspolitiikka, sekä valtion pyrkimykset saattaa ilman vuosipalveluspaikkaa olevat irtolaiset yhteiskunnan hyödyllisiksi osasiksi pakkotyön tai sotapalveluksen keinoin taaten samalla tilanomistajien työnsaantia. Määräykset irtolaisuudesta kytkeytyivät palkollisia ja köyhäinhuoltoa säätelevään lainsäädäntöön. Tärkeimmät keinot irtolaisuuden määrän vähentämiseksi olivat laillinen suojele (*laga försvar*) sekä palveluspakko, jotka velvoittivat tilattomat hankkimaan itselleen suojelun toisen isännyyden alaisuudesta. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että kaikilla tilattomilla 16–60-vuotiailla oli oltava laillinen ammatti, vakinainen vuosipalveluspaikka tai muuten riittävää omaisuus itsensä elättämiseen.²²

Laillinen suojele oli vanha sosiaalihuollon keino, jonka alaisuudessa köyhyyteen liittyvät sosiaaliset ongelmat eivät päässeet yhteiskunnallisesti ratkottaviksi, sillä jokainen oli vastuussa elatuksestaan omalla työpanoksellaan ja köyhäinhuolto oli varattu vain työkyvyttömille ”oikeille” köyhille, ei työkykyisille irtolaisille. Valtiovalta katsoi myös vastuunsa pysähtyvän irtolaiseksi katsottujen henkilöiden pakkotyöllistämiseen.

Irtolaisasioiden katsottiin liittyvän yleisen järjestyksen ylläpitämiseen ja köyhyyteen liittyvien ongelmien ratkaisemiseen jäi kunnallisen vaivaishuollon taakaksi.²³ Irtaimen väen asema olikin tukala, sillä heidät oli periaatteessa velvoitettu ympärivuotuisen työntekoon, vaikkei työtä riittänytkään kaikille siihen kykeneville ja suojeluksettomuuteen liittyi riski irtolaisepäilyistä.²⁴

Elatuksen puutteen lisäksi irtolaisuuteen katsottiin liittyvän myös pahatapaisuutta sekä kuljeskelevaa elämäntapaa sekä työn karttamista ja joutilaisuutta, joiden perusteella huonomaineinen ja vähävarainen henkilö saatettiin sulkea yhteisön ulkopuolelle.²⁵ 1800-luvun alkupuolen köyhäinhuollon uudistukset hämärsivät rajaa vaivaishoitoa tarvitsevien ja irtolaisten välillä. Ennen vuonna 1817 tapahtunutta työkykyisten avuntarpeen laillistamista eronteko yhteiskunnan huono-osaisten välillä irtolaisiin ja vaivaisiin perustui työkykyyn. Kun tämä ei ollut enää mahdollista, irtolaisuuteen kytkettiin palveluspaikan puutteen lisäksi taipumusta työn vieroksumiseen sekä rikollisuuteen. Irtolainen ei ollut enää aikaisempien vuosisatojen tapaan pelkästään työkykyinen, ilman palveluspaikkaa oleva tilaton.²⁶

²² Sthålborg 1893, 23. Katso myös Nygård 2002.

²³ Pulma 1994, 63–64.

²⁴ Haatanen 1968, 29.

²⁵ Tuneström 2008, 8.

²⁶ Pulma 1994, 56.

1800-luvun alun liberaalit näkemykset eivät jääneet lainsäädäntöön pysyvästi, sillä vuonna 1852 annetut asetukset vaivaishoidosta ja laillisesta suojelusta määrittivät aiempaa tiukemmin rajan ”oikeiden” köyhien ja irtolaisten välillä. Vaivaishoitoasetuksen mukaan sukulaiset olivat ensi sijassa velvoitettu huolehtimaan toisistaan. Jos tämä ei ollut mahdollista, köyhillä oli oikeus seurakunnan apuun tietyin ehdoin ja periaatteessa työtä vastaan. Heikkomieliset, muiden hoitoa tarvitsevat vammaiset ja vanhukset sekä turvattomat, alle 16-vuotiaat lapset olivat oikeutettuja seurakunnan apuun. Lisäksi vaivaishoitoasetus satoi köyhät seurakuntien valvontaan tarkoittaen sitä, ettei holhouksenalaiset saaneet muuttaa pois seurakunnan alueelta.²⁷

Asetus laillisesta suojelusta taas asetti palveluspakon alaisiksi koko Suomen itsellisväestön. Vaikka asetuksen tarkoituksena oli ratkaista jo 1700-luvun puolella alkanutta irtolaisten määrän kasvua, mutta sen toteutus oli todellisuudessa mahdotonta. Käytännössä kaikki 16 ja 60 ikävuoden välillä olevat henkilöt olivat velvoitettu etsimään itselleen suojelusta, jos he eivät olleet tilallisia, itsevarallisia tai nauttineet seurakunnan suojelusta. Asetus vaikutti useisiin ihmisiin, jotka eivät olleet aiemmin palveluspakon alaisia ja irtolaisten määrät kuulusteluissa sekä yleiseen työhön passitetuissa kasvoivat huomattavasti aikaisempiin vuosikymmeniin nähden. Asetusta kierrettiin esimerkiksi kirjaamalla mäkitypalaisia piioiksi tai rengeiksi henkikirjoihin, mutta siitä huolimatta monet, etenkin maaseudun köyhät ja tilattomat, joutuivat lääninkansliaan maaherran kuulusteltaviksi.²⁸

Aleksanteri II:n hallintokauden liberaalimpi menettelytapa, kritiikki aikaisempaa irtolaislainsäädäntöä kohtaan sekä alkanut elinkeinoelämän vapautuminen toivat helpotusta tiukkaan lainsäädäntöön. Vuoden 1865 asetus ”joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä” erotti työttömyyden tuomittavasta irtolaisuudesta. Näin ollen laillinen suojelus menetti merkityksensä, sillä pelkkä työttömyys ei enää riittänyt määrittämään ihmistä irtolaiseksi. Ihmiseen liitetyt ja oletetut ominaisuudet, kuten laiskuus ja pahatapaisuus, saivat taas merkitystä irtolaisuutta määriteltäessä.²⁹

Varsinainen irtolaisten kontrolli ja irtolaisuutta säädelleiden lakien valvonta oli viranomaisten vastuulla, vaikka kontrolliin liittyi myös epävirallisia piirteitä, kuten paikallisväestön irtolaiseksi epäilemän henkilön tarkkailua. Talonpoikaisväestö ilmiantoi irtolaisia helpommin

²⁷ Pulma 1994, 59–61.

²⁸ Pulma 1994, 61. Pukero 2009, 35–36.

²⁹ Pukero 2009, 36. Ståhlberg 1893, 36–38.

kuin rahvas ja tilaton väestö. Vuoden 1865 asetus myös kannusti irtolaisten ilmiantoon, sillä irtolaisten majoittamisesta tai piilottamisesta määrättiin 20 markkaa sakkoa.³⁰ Virallisella tasolla kontrolli oli pappien, nimismiesten, poliisien ja kaitsijamiesten³¹ vastuulla ja se koostui epäilyttävien henkilöiden valvonnasta, varoituksista ja kiinniotoista sekä maaherran kuulusteluista, joissa yksilön taustoja pyrittiin selvittämään ennen kotipaikkakunnalle vapautumista tai työlaitokseen lähettämistä. Kontrolli pohjautui sekä kristillisille moraalille että yleisen turvallisuuden parantamiselle ja yhteiskuntarauhan säilyttämiselle, kun epäluotettavina ja laiskoina pidetyt irtolaiset saatiin pois kuljeskelemasta.³²

Irtolaispäilyjen ja ilmiantojen kohteeksi joutuminen oli sidoksissa henkilön sosiaalisiin verkostoihin ja maineeseen: käytöksellään yhteisön sisäisiä normeja rikkova henkilö ilmiannettiin todennäköisemmin kuin esimerkiksi ahkeraksi todettu kausityöläinen.³³ Samalla lähtiessään luvattomasti liikkeelle omalta paikkakunnaltaan kiertelemään, karttamaan tai etsimään työtä ilman asianmukaisia matkakirjoja yksilö altisti itseään irtolaispäilyille. Romanit ja aviottomien lapsiensa kanssa kulkevat huonomaineisiksi tunnetut naiset joutuivat helposti viranomaisten toimenpiteiden kohteeksi. Huomattavaa on myös, että vain osa henkikirjoihin irtolaisiksi merkityistä henkilöistä joutui läänin kuvernöörin kuulusteltavaksi asti. Vuosittain koko maassa irtolaisuudesta epäiltiin noin 1 500–2 000 henkilöä, joista edelleen 8–15 prosenttia joutui työ- tai rangaistuslaitoksiin.³⁴ Viimekädessä päätäntävalta siitä, kuka täytti irtolaisuuden laillisen määritelmän, oli kuvernöörillä, vaikka tulkinnat saattoivatkin vaihdella tapauskohtaisesti.³⁵

Työ- ja rangaistuslaitoksiin passitettujen määrää selittää myös se, että työ- ja rangaistuslaitosten tilanpuutteen takia kaikkia irtolaisiksi määriteltävissä olleita henkilöitä ei voitu passittaa niihin. Huomattavaa on myös, että kuulusteluissa ensimmäistä kertaa olevat lähetettiin vain harvoin työlaitoksiin.³⁶ Vankien ylläpito oli kallista ja vankilapaikat rajattuja, jonka vuoksi kuvernööreillä ei ollut halua valvoa irtolaislakeja kovinkaan tiukasti. Tilattoman väestön määrän lisääntyessä tämä synnytti sellaisia tilanteita, joissa kuvernöörin

³⁰ 45§. Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865. 10. Piilottaminen on saattanut olla yleistä, koska sitä vastaan tarvittiin asetus. Pukero 2009, 45.

³¹ Vuoden 1865 asetuksen myötä kaitsijamiehet korvasivat poliisiviranomaiset irtolaisuuden paikallisina valvojina. Ståhlberg 1893, 38.

³² Pukero 2009, 37.

³³ Miettinen 2018, 232 & 235.

³⁴ Nygård 1998, 45.

³⁵ Nygård 1985, 13.

³⁶ Pulma 1994, 62. Nygård 1998, 45. Pukero 2009, 22 & 95.

kuulusteltavaksi lähetettiin enemmän ja enemmän ihmisiä, mutta kuvernöörit palauttivat nämä takaisin.³⁷

Irtolaisuudesta kehruhuoneisiin passitettuja naisia tutkittaessa on syytä myös erottaa se, ettei irtolaisuutta itsessään ollut kriminalisoitu lainsäädännössä, vaikka irtolaisuudesta seuranneet sanktiot vastasivat pitkälti rikoksiin syyllistyneiden saamia rikosoikeudellisia rangaistuksia. Irtolaisuuden sanktioimisessa oli pikemminkin kyse työvoimapoliittisesta toimenpiteestä. Jos henkilöllä ei ollut laillista ammattia, viranomaiset järjestivät sen pakolla.³⁸ Irtolaisen oikeudellinen asema oli siitä huolimatta heikompi, koska irtolaisuudesta annetut seuraamukset annettiin kuvernöörin viranomaispäätöksellä. Siten irtolaisten asioiden käsittely ei noudattanut tuomioistuimien prosesseja, vaan irtolaisiin sovellettiin nopeampaa hallintomenettelyä. Päätöksen laillisuuden takasi valitusoikeus kuvernöörin päätöksestä senaatin oikeusosastoon.³⁹

Toisaalta alkuperäislähteissä ja aikaisemmassa tutkimuksessa kuvernöörin irtolaisuudesta antamasta päätöksestä puhutaan tuomiona, vaikkei kuvernöörillä viranomaisena ollutkaan samanlaista juridista tuomiovaltaa kuin tuomioistuimilla. Aikalaisille tuomita-sanankäyttö on voinut sisältää myös viranomaispäätöksellä annetut seuraamukset. Puhun kuitenkin kuvernöörin antamasta päätöksestä seuraamuksena, vapaudenmenetyksenä tai yleisenä työnä erottaakseni irtolaisuuden hallinnollisen menettelyprosessin rikosoikeudellisesta rangaistuksesta. Termiä seuraamus (*förseelse*) käytetään myös alkuperäislähteissä kuvaamaan irtolaisuudesta seurannutta vapaudenmenetystä.⁴⁰ Vapaudenmenetys kuvaa kuritushuoneeseen lähettämistä pakkokeinona ja sen seurauksena yksilön vapauden rajoittamista.⁴¹ Yleinen työ (*allmänt arbete*) taas on aikalaiskäsite, jolla kuvattiin kehruhuoneessa ja muissa rangaistuslaitoksissa tehtävää pakkotyötä.

1.4. Lähdeaineisto

Irtolaisten elämästä kertova aineisto on hajanaista ja sirpaleista, sillä he elivät yhteiskunnan rakenteiden rajoilla tai ulkopuolella. Tämän vuoksi yhdistelen erilaisia aineistotyyppisiä, jotta

³⁷ Tervonen 2012, 123.

³⁸ Frigren 2016, 261. Ståhlberg 1893, 18–19. Virtanen 2014, 48.

³⁹ Nygård 1985, 12. Pukero 2009, 40. Tuneström 2008, 7.

⁴⁰ Esimerkiksi KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. 2.12.1861 §:1

⁴¹ Virtanen 2014, 48.

olisi mahdollista rakentaa eheämpi kuva irtolaisnaisten elämäkulusta. Olen käyttänyt erilaisia lääninhallitusten viranomaismateriaaleja kuten kansliakuulustelupöytäkirjoja sekä vankiluetteloita, senaatin oikeusosaston irtolaisten valituksia käsitteleviä aineistoja sekä kirkollisia väestönkirjanpidollisia aineistoja.

Viranomaisnäkökulman vuoksi naisirtolaisten toimijuuden esiin tuominen saattaa olla haastavaa, sillä irtolaisten omia lausuntoja ei ole aina edes merkitty kuulustelupöytäkirjoihin, eivätkä he ole jättäneet kirjoitustaidottomuutensa vuoksi jälkeensä omasta elämästään kertovaa materiaalia. Alkuperäislähteiden ominaispiirteiden asettamien rajoitusten rajoissa on kuitenkin mahdollista tarkastella sitä, mihin tutkimuksen kohde saattoi vedota asemansa parantamiseksi. Mahdollista on myös tarkastella sitä, esiintyykö lähteissä kapinointia normeja vastaan tai niiden mukaan toimista.⁴² Esimerkiksi kuvernöörin kuulusteluissa tietojen vääristely tai valehteleminen oli ilmeisesti yleistä, jonka vuoksi yleensä nopea irtolaisasioiden käsittelyprosessi saattoi venyä jopa kuukausien mittaiseksi, kun kuulusteltavan taustasta pyydettiin selvityksiä kotipaikkakunnalta.⁴³

Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkiston rippikirjat sisältävät vankeinhoidollisten merkintöjen lisäksi laajemmin naisten taustaa selventäviä tekijöitä. Rippikirjat koostuvat kahdesta sarjasta, joista ensimmäinen kattaa vuodet 1820–1867 ja toinen 1868–1870, mutta olen keskittänyt tutkimusajanjakson mukaisiin vuosiin. Kehruuhuoneen rippikirjoihin on merkitty henkilön nimi, sosiaalista statusta ilmaiseva titteli, syntymäaika ja kotipaikka yleensä läänin ja pitäjän tarkkuudella, toisinaan on merkitty myös kappeliseurakunta tai kylä. Näiden lisäksi rippikirjoissa on merkintöjä vankien kristinopintaidoista, ehtoolliskäynneistä, ripityksistä, milloin vanki saapui kehruhuoneeseen ja milloin hän vapautui, mikä oli vankeusajan pituus ja syy, oliko hänellä todistusta tai oliko hän hakenut siirtoa Siperiaan tai päässyt sinne. Rippikirjoissa on kiinnitetty huomiota myös henkilöiden näkökykyyn ja yleiseen osaamisen tasoon, sillä kyvyttömyys omaksua kristinopin keskeisiä uskonkappaleita muodosti esteen ripille ja ehtoolliselle pääsyyllä.⁴⁴

Rippikirjat ovat kirkollisen väestönkirjanpidon tärkeimpiä lähteitä ja niiden tarkoituksena on nimenomaan ollut valvoa seurakuntalaisten kristinopintaitojen kehittymistä sekä ehtoollisella käyntiä. Yleensä rippikirjat on jaettu kylittäin ja ruokakunnittain, mutta koska Lappeenrannan

⁴² Frigren 2017, 65.

⁴³ Pukero 2009, 43.

⁴⁴ Esimerkiksi Vainio-Korhonen 2018, 85.

kehruhuone muodosti oman seurakuntansa, rippikirjat on jaettu vankien saapumisajan mukaan ja jokainen vanki on merkitty erikseen, jolloin he muodostavat oman ”ruokakuntansa”. Kuitenkin, jos naisella on lapsia, on näiden ikä ja/tai nimi merkitty yleensä äidin nimen yhteyteen. Lisäksi yleisistä rippikirjojen laatimiskäytänteistä poiketen kehruhuoneen vangit on jaoteltu vankityyppien mukaan elinkautisvankeihin, tunnustusvankeihin, määräaikaista rangaistusta suorittaviin vankeihin (*årsfång*) ja irtolaisiin.⁴⁵ Olen keskittynyt rippikirjoissa lähinnä irtolaisia koskeviin osuuksiin, joten on mahdollista, että minulta on jäänyt joitain irtolaisia huomioimatta. Lähtökohtaisena oletukseni kuitenkin on ollut, että kaikki irtolaisiksi määritellyt naiset olisivat merkitty *Lösdriverskor*-osioiden alle: jos taustalla on ollut jotain muuta vakavampaa rikollisuutta, rangaistus on annettu yleensä sen mukaan, ei irtolaisuuden.⁴⁶

Lähdekritiikin kannalta on otettava huomioon, että rippikirjoihin on merkitty vain kyseisen vuoden aikana sisään tulleet vangit, minkä takia rippikirjojen avulla on hankala arvioida kehruhuoneen vuosittaista kokonaisvankimäärää, sillä kehruhuoneessa on ollut pidempiä viranomaissanktioita suorittavia naisia, jotka eivät näy vuosittaisissa listauksissa.

Rippikirjojen sisältämien tietojen luotettavuutta on myös syytä arvioida, sillä rippikirjat perustuvat maaherralta saatuihin tietoihin, joten on mahdollista, että jotain tietoa on kadonnut tai jäänyt merkitsemättä rippikirjoihin. Myös vuonna 1868 vaihtunut kirjuri on noudattanut tiiviimpää merkintätapaa ja merkinnyt huomautussarakkeeseen lähinnä vain saapumispäivämäärän, kehruhuoneessa oloajan pituuden ja kotipaikkakunnan. On myös huomattava, että useampaan kertaan irtolaisuudesta istuville on yleensäkin merkitty vähemmän tietoja, sillä he ovat olleet jo entuudestaan kehruhuoneen saarnaajan tiedossa.

Toinen tutkimukseni kannalta keskeinen aineistotyyppi on lääninkanslioiden varalääninsihteereiden kansliakuulustelupöytäkirjat. Pöytäkirjoja on kahdentyyppisiä: lyhyempiä luettelomaisempia koosteita sekä pidempiä kuulustelukertomuksia. Lyhemmissä koosteissa on mainittu vähintään kaikkien kuvernöörin vuoden aikana kuulustelemien henkilöiden nimi, kotipaikkakunta, kuvernöörin antama päätös sekä siihen vaikuttaneet seikat, kuten palvelupaikan puute. Koosteiden ohella pidemmissä kuulusteluissa on taas käsitelty yksityiskohtaisemmin kuulusteltavan sen hetkistä elämäntilannetta.

Kuulustelukertomuksissa on käyty läpi esimerkiksi papintodistus, kotipaikkakunnan

⁴⁵ Vertaa Happonen 2004, 44.

⁴⁶ Nygård 1985, 12.

nimismiehen antama kirjallinen lausunto ja muita tiedonantoja koskien kuulusteltavan mainetta, luonnetta tai käytöstä. Myös kuulusteltavaa itseään on kuultu, vaikka nämä lausunnot on merkitty kertomukseen usein vain muutamalla lauseella.

Kuulustelukertomukset ovat apulaislääninsihteerin kirjoittamia dokumentteja, jotka perustuvat kuvernöörin ja muiden paikallaolleiden virkamiesten suorittamiin kuulusteluihin. Pöytäkirjoihin on liitetty papin, nimismiehen ja esimerkiksi työnantajan tiedonannot, kirjelmät tai todistukset, mutta joissain tapauksissa apulaislääninsihteerin on jäljentänyt alkuperäisen sisällön pöytäkirjaan kääntäen suomenkieliset kirjelmät ruotsiksi eikä alkuperäistä lähdettä ole aina säilytetty. Erilaisten todistusten ja tiedonantojen merkitys oli kuvernöörin kannalta oleellinen ja kuulusteltavan itsensä lausunnoista kirjattiin usein vain selvennykset palveluksesta karkaamisen syistä.

Viranomaislähteinä kansliakuulustelupöytäkirjat sisältävätkin vain viranomaisen toiminnan kannalta oleellisen tiedon, jonka avulla päätöksen laillisuus oli mahdollista todeta. Pöytäkirjoista on saatettu jättää pois sellaisia seikkoja ja näkökulmia, joita ei ole pidetty tärkeinä päätöksen laillisuuden kannalta.⁴⁷ Lisäksi kielimuuri ruotsinkielisten viranomaisten ja suomea puhuvien irtolaisten välillä on voinut vaikuttaa irtolaisten asioiden käsittelyyn.⁴⁸

Kuulustelukertomuksia ei ole säilynyt läheskään kaikista tutkimistani henkilöistä, mutta samaa henkilöä käsitteleviä kertomuksia saattaa olla useampi. Epäselvissä tilanteissa tarvittiin tiedonantoja kuulusteltavan kotiseudulta ja niitä saatettiin joutua odottamaan viikkoja tai kuukausia, jonka aikana irtolaiseksi epäilty oli vangittuna kruununvankilassa.⁴⁹

Tutkimuksessani olen painottunut analysoimaan kuulustelukertomuksia, sillä ne tarjoavat enemmän tietoa irtolaiseksi epäillyn henkilön sen hetkisestä elämäntilanteesta. Lyhyempien koosteiden avulla olen pyrkinyt seuraamaan sitä, olivatko tutkimani henkilöt useammin kuvernöörin kuulusteltavana, vaikka he eivät olisivatkaan päätyneet kehruhuoneeseen.

Näiden lisäksi olen käyttänyt lääninvankiloiden vankiluetteloita sekä senaatin oikeusosaston anomus- ja valitusakteja, pöytäkirjoja sekä päätösluetteloita. Vankiluetteloita olen käyttänyt tukemaan kuulustelupöytäkirjoja, sillä ne sisältävät toisinaan kuvauksia vangin elämästä tai hallinnollisen prosessin kulusta. Vankiluetteloissa kerrotaan myös, jos irtolainen on valittanut

⁴⁷ Pukero 2009, 24, 42–43. Renvall 1965, 210.

⁴⁸ Pukero 2009, 24.

⁴⁹ Pukero 2009, 24, 44.

kuvernöörin päätöksestä.⁵⁰ Senaatin oikeusosaston aineiston avulla taas olen tutkinut päätöksistä tehtyjä valituksia, anomuksia Siperian siirtoa varten ja valitusten hyväksymis- tai epäämisperusteita. Anomus- ja valitusakteista on kuultavissa naisten ääni, sillä niissä on kirjurin laatima kirjallinen yhteenveto valituksen perusteista ja irtolaisen oma näkemys kuvernöörin päätöksen epäoikeudenmukaisuudesta. Pöytäkirjoihin on merkitty asian käsittely sekä senaattoreiden esittämiä puoltavia tai vastustavia näkökulmia. Päätösluetteloihin taas on kirjattu tiivistetysti lopullinen päätös.

1.5. Metodit ja tutkimusetiikka

Tässä tutkimuksessa tutkin irtolaisuutta osana naisten elämänkaarta mikrohistoriallisesta ja intersektionaalista näkökulmasta käsin. Tutkimus sivuaa myös mentaliteettihistoriaa, sillä se pyrkii selittämään aikalaisten käsityksiä irtolaisuudesta.⁵¹ Metodeiltaan tutkimus on kvalitatiivista ja kvantitatiivista. Näitä tutkimuksellisia lähtökohtia yhdistelemällä olen pyrkinyt määrittelemään naisten irtolaisuuteen liittyneitä piirteitä sekä edelleen sitä miten yksilökohtaisella tasolla naisten taustoihin liittyvät risteämät kuten ikä tai etninen tausta vaikuttivat naisten irtolaisuudesta saamiin vapaudenmenetyksiin.

Mikrohistorian voi ymmärtää tutkimuksen yleiseksi strategiaksi, jolloin se ei ole pelkkä metodi vaan näkökulma, joka määrittää tutkimuksen lähtökohtia ja valintoja.⁵² Mikrohistoria on kiinnostunut tutkimaan niitä, jotka usein jäävät historiankirjoituksen marginaaleihin sekä niin sanottua poikkeuksellista tyypillisyyttä. Poikkeuksellisella tyypillisyydellä tarkoitetaan sitä, että mikrohistorioitsija ei ole kiinnostunut tarkastelemaan poikkeuksellisuutta sinällään, vaan tutkitusta ilmiöstä pyritään löytämään tyypillisyyksiä tai sääntöjä, joiden avulla on mahdollista selittää suurempia historiallisia rakenteita. Samaan aikaan mikrohistoriassa tutkittavat kohteet nähdään aktiivisina toimijoina, ja tavoitteena on kontekstoida tutkittavien henkilöiden kokemukset sekä tutkia, miten he näkivät itsensä sekä elämänsä ja antoivat tapahtumille merkityksiä.⁵³

Sukupuolihistoria tai naishistoria tutkii sukupuoleen perustuvia merkitysjärjestelmiä ja toimintatapoja. Sukupuolihistoriallisissa tutkimuksissa sukupuoli ymmärretään sosiaalisesti

⁵⁰ Arkistojen portti, Vankeinhoitoaineistot.

⁵¹ Vertaa Poikonen 2020, 12.

⁵² Peltonen 1999, 13, 21.

⁵³ Magnússon & Szijártó 2013, 32, 69. Peltonen 1999, 66, 132. Poikonen 2020, 12–14.

muodostuvaksi ja historiallisesti muuttuvaksi.⁵⁴ Mikrohistorian tavoin sukupuolihistoria on kiinnostunut tutkimaan aiemmin historian tutkimuksen marginaaleihin jääneitä ihmisryhmiä, jotta yhteiskunnan toimintatavoista ja säännöistä muodostuisi mahdollisimman moniääninen kuva. Sukupuolihistoria on kiinnostunut myös sukupuoleen liittyneiden valtasuhteiden tarkastelusta ja sukupuolikäsitysten sisältämistä merkityksistä.⁵⁵ Irtolaisuutta tutkittaessa sukupuolihistoria antaa työkaluja sen tarkasteluun, minkälaisia merkityksiä naisten irtolaisuudelle annettiin isännänvaltaisessa yhteiskuntajärjestelmässä, joka edellytti ihmisiltä laillisen suojelun hankkimista.⁵⁶

Sukupuoli määräytyy tilannekohtaisesti, jolloin toisinnetaan sukupuolikategorioita. Tähän liittyy myös sosiaalisia rakenteita, kuten sukupuolten välinen arvovalta tai sukupuolten välinen työnjako, joissa nainen on usein alisteisessa asemassa miehelle.⁵⁷ Joissain tilanteissa tietyt maskuliinisuuden tai feminiinisuuden muodot ovat sallitumpia kuin toiset, joka ilmenee myös sosiaalisen kontrollin toteutumisessa.⁵⁸ Näin irtolaisnaisten voi katsoa rikkovan ajalle tyypillisiä sukupuolikategorioita kulkiessaan irtaimena laillisesta suojelusta.⁵⁹

Alempia väestönsia ei voi kuitenkaan tutkia ylempiluokkaisten näkökulmista tai sukupuolimoraalista käsin. Köyhän väestönsan ei katsottu kykenevän kasvattamaan jälkeläisiään, joten köyhien naisten sukupuolelle asetetut odotukset eivät vastanneet äitiyden ja kasvattajan roolia korostanutta porvarillista naisihannetta.⁶⁰ Alempien sosiaaliryhmien perhemallit ja avioliittokäytänteet erosivat myös ydinperheideaalista ja muun muassa esiaviolliseen seksuaaliseen kanssakäymiseen suhtauduttiin tietyissä tilanteissa sallivammin.⁶¹ Kuitenkin naisirtolaisten tutkiminen mahdollistaa sen tarkastelun, kuinka suomalaisessa yhteiskunnassa on suhtauduttu vähävaraisiin ja sosiaalisia rakenteita uhmaaviin naisiin ja edelleen kuinka tämä asema vaikutti naisten elämään.

Sukupuolihistoriallista näkökulmaa tutkimuksessani laajentaa myös sukupuolentutkimuksen kentältä tuleva intersektionaalisuus, jonka voi ymmärtää sekä tutkimusmetodin että teoriana. Intersektionaalisuuden mukaan iän, sukupuolen, sosioekonomisen taustan, asuinpaikan sekä

⁵⁴ Sex/gender-jaottelusta katso esimerkiksi Ollila 2010, 100–101.

⁵⁵ Ollila 2010, 92, 97, 105. Honkatukia 1998, 16.

⁵⁶ Vertaa Pukero 2009, 23.

⁵⁷ Honkatukia 1998, 34.

⁵⁸ Honkatukia 1998, 17, 35.

⁵⁹ Vertaa Honkatukia 1998, 17.

⁶⁰ Annola 2021, 25–26.

⁶¹ Annola 2021, 37. Pulma 1994, 42. Saarimäki 2010, 157. Vainio-Korhonen 2018, 244.

etnisen taustan risteämiset vaikuttavat sekä yksilön kokemusmaailmaan, suhteeseen yhteisöön että ympäristöön. Tavoitteena on tutkia sitä, kuinka identiteettien risteämät luovat konflikteja ryhmien välillä sekä sisällä luoden dynaamista kuvaa toimijoiden sosiaalisesta ympäristöstä.⁶² Metodina intersektionaalinen analyysi taas antaa työkaluja näiden eri risteämien tarkasteluun ja tuo esiin irtolaisnaisten erilaisia lähtökohtia ja taustoja ja sen millaisia toimintamahdollisuuksia heillä oli eri konteksteissa.

Kvantitatiivisen työskentelyn pohjana toimii rippikirja-aineiston pohjalta muodostamani tietokanta. Tämän tietokannan pohjalta olen tehnyt taulukointeja muun muassa naisten kotipaikoista, ikäryhmistä, tehdyistä rikoksista ja seuraamusten pituuksista ja niiden avulla analysoinut aineistosta erottuvien ryhmien määriä. Tämän pääosin kvantitatiivisen analyysin päämääränä oli myös löytää aineistossa esiintyviä tyypillisyyksiä ja poikkeavuuksia, joiden pohjalta olen edennyt kansliakuulustelupöytäkirjojen analyysiin.

Muut käyttämäni tutkimusmenetelmät tässä tutkimuksessa ovat olleet lähiluku, kontekstointi sekä lähdekritiikki. Kontekstoinnin merkitys mikrohistoriassa on olennainen, sillä näin pienet ja hajanaiset ilmiöt on mahdollista asettaa osaksi suurempia kokonaisuuksia ja selittää niiden muodostumista.⁶³ Tässä tutkimuksessa kontekstointi muodostuu aineistosta tehtyjen havaintojen sekä tutkimuskirjallisuuden väliselle keskustelulle. Konteksti rakentuu ja tarkentuu tutkimuksen edetessä ja on tutkijan tekemän metodisen ja teoreettisen työskentelyn sekä tulkinnan tulos.⁶⁴ Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että olen tutkimuskirjallisuuden avulla selvittänyt esimerkiksi aikalaisten sukupuolelle, irtolaisuudelle ja työttömyydelle antamia merkityksiä, joihin olen peilannut tutkimukseni tuloksia ja päivittänyt niitä metodisen ja teoreettisen työskentelyn pohjalta.

Lähiluku on historiantutkimuksen perusmenetelmä ja se perustuu tekstin huolelliseen ja tarkkaan lukemiseen ja useiden lukukertojen aikana tekstistä esiin nousevien merkitysten tulkintaan. Analyysi kulkee tekstin eri tasoilla – kiinnitetään huomiota sanavalintoihin tai tekstin rakenteeseen – ja luettavaa tekstiä eritellään tulkinnan kannalta olennaisilla käsitteillä ja näkökulmilla. Analyysi tarkentuu ja kokonaisvaltaistuu lukukertojen myötä ja aiempia tulkintoja on mahdollista punnita uudelleen uusien tekstistä havaittujen näkökulmien pohjalta.⁶⁵ Olen tekstejä analysoidessani tehnyt muistiinpanoja ja alleviivauksia havainnoista

⁶² Romero 2017, 75.

⁶³ Magnússon & Szijártó 2013, 7, 148.

⁶⁴ Hyrkkänen 2017, 43.

⁶⁵ Ollila 2010, 95. Pöysä 2010, 335, 338–340.

ja tutkinut muun muassa sitä, miten sosiaalisesti heikossa asemassa olevista naisista puhuttiin, miten heitä kuvailtiin, mitä puolia heidän elämästään tuotiin esiin viranomaislähteissä ja mitä ne kertovat naisten elämästä.

Lähdekritiikki on myös oleellinen osa tekstien analysointia, sillä lähdekritiikin avulla on mahdollista huomioida tekstien syntykontekstiin ja sisältöön liittyviä seikkoja. Ulkoinen lähdekritiikki pyrkii sijoittamaan lähteet historialliseen kenttään tarkastelemalla niiden käytännöllistä merkitystä ja syntykontekstiin vaikuttaneita tekijöitä, kuten ajankohtaa tai tekijää. Sisäinen lähdekritiikki taas arvioi lähteiden sisällön todistusvoimaa eli sitä, miten lähteen sisältämä tieto suhteutuu sen tarkoitukseen. Miten lähteen kirjoittajan pyrkimykset tai asiantuntemus sekä lähteen oletettu kohdeyleisö ovat vaikuttaneet tekstin sävyyn tai sisältöön. Irtolaisten elämää tutkittaessa lähdekritiikin avulla on myös mahdollista sovittaa yhteen hajanaisia ja mahdollisesti ristiriitaisia lähdetietoja yksilön elämästä kertovaksi kokonaisuudeksi, kun lähteiden luonnetta on mahdollista arvioida.⁶⁶

Koska tutkimukseni aihe käsittelee ihmisryhmää, joka oli tutkimusajankohtana alisteisessa asemassa, tutkimuseettisten kysymysten huomioimisen tulee kulkea koko tutkimusprosessin läpi aiheen valinnasta valmiiden tutkimustulosten esittämiseen. Historiantutkimuksen lähtökohtaisena eettisenä tavoitteena on kohdella menneisyyden henkilöitä kunnioittavasti ja tutkia heitä aikansa kriteereistä käsin.⁶⁷ Aiheen esittämisen kannalta on myös oleellista huomioida, että koska tutkin irtolaisuutta laajempaan ilmiönä on tärkeä tuoda esiin ajan yleisiä käytäntöjä yksittäisten henkilöiden esittämisen sijasta.⁶⁸ Näin ollen yksittäiset kertomukset naisten elämästä ilmentävät mikrohistoriallisten tutkimusperiaatteiden mukaisesti laajempaa ilmiötä.

Historiantutkimuksessa kuvauksen tulisi keskittyä tutkittavaa ryhmään kohdistuneen kontrollin yhteiskunnallisiin, sosiaalisiin ja rakenteellisiin periaatteisiin ja sitä kautta ymmärtää yksilön toimintamahdollisuuksia.⁶⁹ Irtolaisten elämästä kertoessani olen valinnut huolellisen aineiston analyysin perusteella sellaisia tapauksia, jotka edustavat tutkimusryhmää monipuolisesti ja tuon esiin, kuinka ne suhteutuvat laajempaan kontekstiin. Olen pyrkinyt tuomaan esiin myös naisten erilaisia lähtökohtia tuodakseni esiin ilmiön monipuolisuutta. Tämän tavoitteen toteutumisessa minua tukevat myös tutkimuksen menetelmät,

⁶⁶ Renvall 1965, 166, 201 & 205.

⁶⁷ Kalela 2017, 100, 102, 108.

⁶⁸ Saarimäki 2017, 82.

⁶⁹ Vainio-Korhonen 2017, 34.

Käsittelen kuitenkin kehruhuoneen toimintaa aiheen kontekstoinnin ja taustoittamisen kannalta.

Aineiston viranomaislähtöisyyden takia tutkimuksen fokuksessa ovat ne naishenkilöt, jotka ovat maaherran määritelmän mukaan saaneet irtolaisen statuksen, jolloin tutkimuksen ulkopuolelle rajautuu sellaiset irtolaisina pidettävät henkilöt, jotka eivät koskaan päätyneet Lappeenrannan kehruhuoneeseen. Irtolaisuuden määrittely oli aikalaisille tapauskohtaista⁷³, joten kehruhuoneen irtolaisvangit muodostavat selkeän ryhmän, ja vapaudenmenetysten syitä tutkimalla on mahdollista määrittää niitä piirteitä, jotka vaikuttivat naisten irtolaisuuteen 1800-luvun lopun Suomessa.

Lisäksi naisten elämäntilanteiden tutkimusta rajoittaa aineiston saatavuus.

Kansliakuulusteluaineistojen saatavuus vaihtelee lääneittäin. Suomen arkistoissa Viipurin läänistä ei ole saatavilla irtolaisia koskevia kuulustelupöytäkirjoja. Tämän vuoksi yksilökohtaisempi analyysi keskittyy lähinnä Kuopion ja Mikkelin läänistä kotoisin oleviin naisiin. Näistä lääneistä lähetettiin kehruhuoneeseen Viipurin jälkeen eniten naisia. Myös senaatin oikeusosaston aineistot ovat säilyneet vain koko valitusprosessin läpikäyneistä naisista, jolloin osasta valituksista ei ole säilynyt asiakirjoja.⁷⁴

Näiden rajausten perusteella tärkeimpiä tutkimuskysymyksiäni ovat:

- Millaisista taustoista kehruhuoneeseen lähetetyt naiset tulivat?
- Miten naisten sen hetkinen elämäntilanne vaikutti irtolaisuudesta saatuihin pakkotyöseuraamuksiin?
- Kuinka vapaudenmenetys vaikutti naisten toimintamahdollisuuksiin ja irtolaisseuraamuksen uusimiseen?
- Miksi naisia lähetettiin kehruhuoneeseen irtolaisuudesta?

Kysymysten tavoitteena on selvittää niin yksilökohtaisia kuin yhteiskunnallisia syitä naisten irtolaisseuraamusten taustalla, ja ne kulkevat osittain limittäin kaikissa käsittelyluvuissa. Rakenteeltaan tutkimus etenee yleisestä irtolaisuuden ja siihen liittyvän tematiikan esittelystä tarkempiin avainhenkilöiden mikrohistoriallisiin henkilökuvauksiin. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tutkin rippikirjojen avulla laajemmin Lappeenrannan kehruhuoneen naisten

⁷³ Nygård 1985, 13. Pukero 2009, 22.

⁷⁴ Vainio-Korhonen 2018, 192.

taustoja. Keitä irtolaisnaiset olivat, mistä he olivat kotoisin, millaisista taustoista he tulivat, miksi ja miten pitkään he olivat kehruhuoneessa. Samalla ensimmäinen käsittelyluku luo pohjaa myöhemmälle käsittelylle ja toimii laajempaa ilmiötä selittävänä kontekstina.

Seuraavat käsittelyluvut ovat yksilökohtaisempia ja keskittyvät selittämään naisten irtolaisuuteen johtaneita elämäntilanteita ja selittämään niitä syitä, joiden perusteella naisia lähetettiin kehruhuoneeseen. Näiden lukujen lähteenä toimii kansliakuulustelupöytäkirjat liitteineen, vankilistat sekä senaatin oikeusosaston aineistot. Pidempiä kuulustelukertomuksia on säilynyt vain reilusta kymmenesosasta tutkimistani naisista. Tämä tarkoittaa sitä, että näissä luvuissa käsittelyni keskittyy huomattavasti rajatumpaan joukkoon mahdollistaen samalla yksilölähtöisemmän lähestymistavan. Toisessa käsittelyluvussa tutkin 35 kehruhuoneessa ensimmäistä kertaa irtolaisuudesta ollutta naista. Analysoin niitä seikkoja, jotka vaikuttivat heidän saamiinsa seuraamuksiin. Kuinka viranomaiset suhtautuivat naisten elinoloihin, kuten kodittomuuteen tai elinkeinottomuuteen, ja millaisia keinoja naisilla oli asemansa muuttamiseksi. Kolmannessa käsittelyluvussa taas tutkin 20 naista, joille irtolaisuudesta muodostui pysyvämpi elämänvaihe ja heille kertyi useampia kehruhuonekäyntejä irtolaisuuden vuoksi. Tarkastelen irtolaisseuraamusten uusimisen syitä ja niitä selviytymiskeinoja, joita naisilla oli kehruhuoneesta vapauduttuaan.

2. IRTOLAISNAISET LAPPEENRANNAN KEHRUUHUONEESSA

2.1. Lappeenrannan kehruhuone

Lappeenrannan kehruhuone oli Suomessa toinen naisvangeille tarkoitettu vankilaitos, joka toimi Viipurin läänissä 1819–1882. Kehruuhuoneen ensisijaisena vankeinhoidollisena tavoitteena oli siveellinen kasvatusta naisille sopivan kehruutyön kautta, mutta käsityö oli myös keino hankkia lisätuloja valtiolle ja valmistaa tekstiileitä sairaaloiden sekä muiden vankiloiden käyttöön.⁷⁵ Kehruuhuone perustettiin paikkaamaan Turun kehruhuoneen tilanpuutteeseen liittyneitä ongelmia, joten sinne lähetettiin kaikki naisrikolliset koko Suomesta ja irtolaiset Oulun, Mikkelin, Vaasan, Kuopion ja Viipurin lääneistä. Turun kehruhuoneen katsottiin siis olevan riittävä vain Turun, Uudenmaan ja Hämeen läänien irtolaisten ylläpitämiseen, vaikka Lappeenrannassakin oli tilaa vain noin sadalle vangille ja sen tilat kävivät ahtaiksi jo heti sen ensimmäisinä toimintavuosina.⁷⁶

1700-luvun lopulta lähtien työnteon kasvatukselliselle merkitykselle alettiin antamaan enemmän arvoa ja köyhäinhuollossa korostui periaate avustuksen korvaamisesta työllä, jota myös alettiin soveltaa vapausrangaistusten toteuttamisessa. Tästä näkökulmasta katsottuna irtolaisina pakkotyöhön määrätyt maksoivat työllä oman elatuksensa.⁷⁷ Lisäksi 1800-luvulla vankeinhoidossa vallinneet filantrooppiset ajatukset korostivat vankeusrangaistuksen kasvatuksellista merkitystä.⁷⁸ Lappeenrannan kehruhuoneen tehtävä oli näiden vankeinhoidollisten tavoitteiden ja luterilaisen työetiikan mukaisesti parantaa vangit

⁷⁵ Kolehmainen 1985, 9, 95. Virtanen 1944, 281, 377.

⁷⁶ Kolehmainen 1985, 22, 25.

⁷⁷ Pulma 1994, 56. Virtanen 1944, 11.

⁷⁸ Virtanen 1944, 27, 62. Vuorela 2014, 47. Annola 2021, 30.

ahkeruudella ja työnteolla.⁷⁹ Tavoitteiden saavuttamiseksi kehruhuoneessa toimi saarnaaja, jonka tehtävänä oli vastata vankien sielunhoidosta. Hän muun muassa järjesti jumalanpalveluksia ja opetti naisia lukemaan.⁸⁰

Kehruuhuonehoidokkien arki muodostui työnteon ympärille, joka alkoi aamulla neljältä ja kesti illalla seitsemään. Työ sisälsi laitoksen nimenmukaisesti kehruuta, mutta myös kutomista ja vaatteiden valmistamista ja vankilan tilojen siivoamista. Työtä tehtiin urakalla ja naiset saattoivat valmistaa vaatteita omaan laskuunsa ja kovalla työnteolla oli myös mahdollista lyhentää vapaudenmenetysaikaa. Vapaa-aikaa naisille jäi vain muutama tunti päivässä, jolloin lukutaitoiset naiset pystyivät lukemaan kehruhuoneen kirjaston sisältämää pääosin uskonnollista ja ”sielua parantavaa” kirjallisuutta.⁸¹

2.2. Irtolaisnaisten määrä Lappeenrannan kehruhuoneessa

Aikaisemmassa tutkimuksessa Suomen kehruhuoneita on kuvailtu irtolaisnaisten säilyttämiseen tarkoitetuiksi vankilaitoksiksi, sillä lähes puolet pakkotyölaitosten tilallisesta kapasiteetista oli irtolaisten käytössä.⁸² Taulukko 1 osoittamin tavoin rippikirja-aineiston valossa näyttää siltä, että tutkimusajanjaksollani hieman yli 50 prosenttia eli yhteensä 438 naista Lappeenrannan kehruhuoneeseen passitetuista oli siellä nimenomaan irtolaisina. Noin 40 prosenttia kehruhuoneen naisista suoritti määrääikaista rangaistusta. Toisaalta irtolaisten vapaudenmenetysajat olivat lyhyitä, jonka vuoksi vankimäärässä esiintyi runsaasti vaihtelua.

Kehruuhuonehoidokkien erottelua rikollisiin ja irtolaisiin selittää osittain se, että rikollisuudesta poiketen irtolaisuudessa on kyse enemmänkin statusrikkeestä (*status brott*) jolloin irtolaisuus määräytyy yksilön yhteiskunnallisen aseman eikä rikoslain vastaisen toiminnan kautta. Irtolaiseksi joutumisen riskiin vaikutti pikemminkin heikko yhteiskunnallinen asema kuten palveluspaikan tai omaisuuden puute. Aikalaisille irtolaisuus olikin nimenomaan yhteiskunnallinen ongelma, johon sitoutui kysymyksiä työnteosta ja siihen liitetystä normistosta sekä irtolaisten oletetusta laiskuudesta. Theresa Johnsson on

⁷⁹ Kolehmainen 1985, 14–15.

⁸⁰ Kolehmainen 1985, 98. Pukero 2009, 133.

⁸¹ Henttonen 2019, 30. Kolehmainen 1985, 93–94, 98, 100.

⁸² Kolehmainen 1985, 34.

osoittanut, että irtolaiset nähtiin hyvän ja ahkeran työläisen antiteesinä, jolla heidän sulkemistaan työnteolla sivistäviin pakkotyölaitoksiin perusteltiin.⁸³

Vaikka vankien jakaminen rikollisiin ja irtolaisiin oli tapana muissa suomalaisissa vankilaitoksissa, kehruhuoneen toiminnassa jako irtolaisten ja rikollisten välillä ei käytännössä kuitenkaan toteutunut, sillä kaikki kehruhuonevangit olivat keskenään samoissa tiloissa ja heidät oli jaoteltu luokkiin käytöksen eikä tehdyn rikoksen mukaan. Vankien jaottelutapojen eroksi on esitetty sitä, että naisrikollisia pidettiin vaarattomina tilapäisrikollisina eikä näin ollen heidän turmiollinen vaikutuksensa naisirtolaisiin ollut yhtä merkittävää kuin miesvankien kohdalla. Toisaalta kehruhuoneen jakotavan taustalla vaikuttivat taloudelliset syyt, sillä naisvankien vähäisen lukumäärän vuoksi erottelu ei olisi ollut kannattavaa.⁸⁴

Aineistossa esiintyy noin 50 sellaista henkilöä, jotka ovat olleet useammin kuin kerran irtolaisuuden vuoksi kehruhuoneessa. Heistä kolme neljästä oli tutkimuksen ajanjaksolla kehruhuoneessa kahdesti ja loput kolme tai neljä kertaa. Aineistossa esiintyy myös sellaisia henkilöitä, jotka ovat olleet kehruhuoneessa vain kerran tutkimallani ajanjaksolla, mutta heille on merkitty kehruhuoneessa olon syyksi enimmillään seitsenkertainen irtolaisuus. Uusijoiden tunnistamista kuitenkin hankaloittaa rippikirjoissa esiintyvät nimien vaihtelevat kirjoitusasut ja syntymävuositiedot. Lisäksi kehruhuoneessa olon syissä, vapaudenmenetysten pituuksissa ja sosiaalisessa asemassa tai kotipaikassa saattoi tapahtua muutoksia. Näissä tapauksissa olen mahdollisuuksien mukaan käyttänyt apuna muita alkuperäisaineistoja (kuten kansliakuulustelupöytäkirjoja) varmistamaan, oliko kyseessä sama henkilö vai ei. Taulukoissa en ole kuitenkaan huomionnut sellaisia naisia, joiden taustatiedoissa on kulloinkin käsiteltävän asian, kuten iän tai kotipaikan, osalta puutteita.

Lapset seurasivat äitejään kehruhuoneisiin.⁸⁵ Lappeenrannan kehruhuoneessa olikin koko tutkimuksen ajanjaksolla 52 sellaista naista, joilla oli yksi tai useampi lapsi ja 11 naista, jotka olivat raskaana tai synnyttäneet kehruhuoneessa ollessaan. Rippikirjoissa olevien ikien perusteella lapset olivat tyypillisesti noin 1–2 vuoden ikäisiä. Jos nainen oli raskaana,

⁸³ Johnsson 2016, 17–19. Katso myös Nygård 1985, 12.

⁸⁴ Kolehmainen 1985, 28. Virtanen 1944, 381.

⁸⁵ Kolehmainen 1985, 25. Toisaalta lapset saatettiin ottaa huostaan äidin joutuessa kehruhuoneeseen. Esimerkiksi KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 13.1.1861, §:2.

tyypillisesti raskauden yhteyteen oli merkitty tieto lapsen aviottomasta syntyperästä.⁸⁶ En ole kuitenkaan huomionnut lasten määriä taulukoissa, sillä tutkimuksen fokus on irtolaisnaisissa.

TAULUKKO 1 Vuoden aikana Lappeenrannan kehruhuoneeseen passitettujen vankien lukumäärä vuosina 1861–1870

	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	Yhteensä	Osuus
Elinkautisvangit	4	7	1	1	2	3	3	2	3	2	28	3 %
Määräaikaista rangaistusta suorittavat vangit	26	21	30	23	44	22	43	43	39	83	374	44 %
Tunnustusvangit	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	2	0 %
Irtolaiset	70	49	32	34	23	13	26	44	76	71	438	52 %
Yhteensä	100	77	64	59	69	38	72	89	118	156	842	100 %

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

Irtolaisten ja muiden kehruhuonevankien vuosittainen vaihtelu noudattaa Miikka Vuorelan esitystä Suomen vankiloiden vankimäärien kehityksestä. Sen mukaan vankimäärät laskivat vuosina 1848–1866 ja sen jälkeen nousivat 1880-luvulle asti. Vuorelan mukaan irtolaisvankien määrä kolminkertaistui ja muiden vankien määrä kaksinkertaistui vuosien 1866–1868 välillä. Rippikirjoissa on havaittavissa samansuuntaista kehitystä irtolaisvankien osalta. 1860-luvun alkupuolen kehitystä voi osittain selittää irtolaisia koskevassa

⁸⁶ Katso esimerkiksi KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867, 178.

lainsäädännössä sekä kontrollissa tapahtuneilla muutoksilla. Vuonna 1852 annettu irtolaisasetus määrittä irtolaisuuden aiempaa vahvemmin laillisen suojelun puuttumiseksi, minkä takia se koski suurta osaa tilatonta ja itsellistä väestöä ja irtolaisten määrät alkoivat kasvaa. Koska kaikkia irtolaisia ei voitu lähettää ojennus- ja työlaitoksiin, maaherrat alkoivat rajoittaa näiden passittamista yleiseen työhön. Vuonna 1865 annettu irtolaisasetus lievensi irtolaisuuden määritelmää irrottamalla sen laillisen suojelun puutteesta ja näin ollen vahvisti jo käytössä olleita viranomaisten toimintatapoja.⁸⁷

1860-luvun puolivälin jälkeisen rikollisuuden ja vapaudenmenetyksien lisääntymisen syyksi on esitetty nälkävuosien aiheuttamaa väestökatastrofia ja elämän epävarmuutta.⁸⁸

Nälkävuosia seurannut sosiaalinen haavoittuvuus vaikutti huomattavasti köyhän ja tilattoman väestönosan elinmahdollisuuksiin, mikä näkyi korkeana kuolleisuutena, muuttoliikkeenä sekä kerjäläisyyden ja irtolaisuuden lisääntymisenä. Aikalaisetkin kiinnittivät kirjoituksissaan huomiota kulkevien ihmisten määrän lisääntymiseen.⁸⁹ Kaikki pitäjät eivät pystyneet pitämään huolta köyhistään ja valtakunnalliset avustustoimet olivat monin paikoin riittämättömiä, minkä vuoksi aiempaa useampi joutui kerjuulle ja parempia elinolosuhteita lähdettiin etsimään muualta Suomesta tai Venäjältä.⁹⁰ Kuitenkin irtolaisuutta määräävät lait rajoittivat tilattoman väestön liikkumisen vapautta ja nälkävuosien aiheuttama asenteiden koventuminen köyhien auttamista ja armeliasuutta kohtaan lisäsivät irtolaiseksi joutumisen riskiä.⁹¹ Irtolaisuuden määrien on todettu lisääntyneen kriisiaikojen jälkeen, jolloin normistosta poikkeavaa käytöstä on alettu kontrolloida tiukemmin olojen palauttamiseksi, joka voi selittää myöhempää kehitystä.⁹²

2.3. Vapaudenmenetyksen syyt ja pituudet

2.3.1. Rikkeet ja rikokset

Rippikirjoissa 303 naisen kohdalla kehruhuoneessa olon syy on jätetty mainitsematta. Voi kuitenkin olettaa, että heilläkin vapaudenmenetyksen syynä oli irtolaisuus, sillä tutkimieni naisten tiedot on kirjattu irtolaisia koskeviin osioihin. Kehruuhuoneessa olon syyn merkitsemättä jättämistä voi selittää se, että kirjurit eivät kokeneet tarpeelliseksi merkitä sitä

⁸⁷ Pukero 2009, 36. Ståhlberg 30–31.

⁸⁸ Vuorela 2021, 245.

⁸⁹ Haatanen 1968, 84.

⁹⁰ Myllyntaus & Newby 2015, 154, 156. Voutilainen 2015, 139.

⁹¹ Forsberg & Häkkinen 2015, 117. Haatanen 1968, 101.

⁹² Tuneström 2008, 83.

erikseen, koska naiset olivat kehruhuoneessa nimenomaan irtolaisina. Tämän vuoksi olen merkinnyt taulukossa 2 irtolaisuuteen liittyviksi rikkomuksiksi ne tapaukset, joissa syytä ei ole mainittu. Jos vapaudenmenetyksen syyksi on mainittu useampi kuin yksi rike, ne on merkitty taulukkoon erikseen, jotta olisi mahdollista muodostaa parempi kokonaiskuva irtolaisuuden rinnalla esiintyvistä rikoksista ja rikkomuksista. Osa rikoksista on ollut sellaisia, jotka olivat sovitettu jo ennen irtoalaisuudesta saatua seuraamusta, mutta ne leimasivat naisia vaikuttaen näiden elämänehtoihin.⁹³

TAULUKKO 2 Lappeenrannan kehruhuoneen irtolaisten yhteydessä mainitut rikkomukset ja rikokset 1861–1870

Rikos	Kokonaismäärä	Osuus	
Irtolaisuus ja siihen liittyvät rikkomukset			
<i>Irtolaisuus</i>	61	13 %	
<i>Kiertelevä elämä tai kuljeskelu</i>	24	5 %	
<i>Pahatapaisuus</i>	9	2 %	
<i>Palveluksesta karkaaminen</i>	11	2 %	
<i>Passiton matkustaminen Venäjälle</i>	5	1 %	
<i>Suojeluksettomuus</i>	3	1 %	
<i>Ei merkitty</i>	303	65 %	yhteensä 90 %
Omaisuusrikokset			
<i>Kotovarkaus</i>	1	0 %	
<i>Murto</i>	1	0 %	
<i>Näpistys</i>	6	1 %	
<i>Tuhopolto</i>	2	0 %	
<i>Varkaus</i>	6	1 %	yhteensä 2 %
Siveellisyyserikokset			
<i>Haureellisuus tai siveetön elämä</i>	5	1 %	
<i>Salavuoteus</i>	15	3 %	yhteensä 4 %
Muut⁹⁴	12	3 %	yhteensä 3 %
Yhteensä	464	100 %	

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

⁹³ Kolehmainen 1985, 112.

⁹⁴ Muut kategoria sisältää yksittäisiä aineistossa esiintyviä rikkeitä kuten paloviinan myynti, väärentäminen tai sikiön ulosajo sekä sellaisia rikkeitä, joita ei ole pystynyt tunnistamaan kirjoitusasun takia.

Lappeenrannan ja Turun kehruhuoneisiin lähettämisen syynä oli lähes yksinomaan irtolaisuus. Työlaitoksiin lähetetyillä miehillä taustalla taas esiintyi laajemmin elinkeinottomuutta ja muita rikkomuksia. Naisilla irtolaisuuden korostumisen muiden syiden ohi on voinut johtua laitosten eroavista merkintätavoista eikä pelkästä irtolaisuudesta.⁹⁵ Kuten taulukosta 2 voi havaita naisten irtolaisuus ja siihen liittyvät rikkomukset kuten palveluksesta karkaaminen, suojeluksettomuus ja kuljeskelu muodostavat suurimmat kategoriat eli yhteensä 88 prosenttia kaikista tapauksista. Seuraavaksi suurin ryhmä oli siveellisyyteen ja seksuaalisuuteen liittyvät rikokset, joista erottuu salavuoteus.

Siveellisyysrikosten rangaistavuus perustui kirkon ja maallisen vallan harjoittamaan tiukkaan kristilliseen seksuaalimoraaliin ja esiaviollisen seksin paheksuttavuuteen etenkin, jos avioliittoa ei ollut odotettavissa.⁹⁶ Salavuoteustapauksissa näkyikin luterilaisen kirkon rooli rankaisuvallan käyttäjänä maallisen vallan rinnalla: naiset olivat kehruhuoneessa sovittamassa maallista rikkomusta, mutta heitä oli sen rinnalla ripitetty salavuoteudesta todennäköisesti jo ennen kehruhuoneeseen tuloa.⁹⁷ Irtolaisten harjoittaman siveettömyyden voi katsoa olleen häiriö yhteisölle. Yhteisön sisäiset konfliktit salavuoteustapauksista tai niistä syntyneet aviottomien lasten mahdolliset elatuskiistat ovat saattaneet kiinnittää huomiota äidin köyhään sekä irtaimeen elämään ja siten synnyttänyt irtoalisuusepäilyjä, jos naisen siteet paikallisiin verkostoihin olivat löyhät.⁹⁸

Irtolaisuuden rinnalla esiintyi jonkin verran myös omaisuusrikoksia kuten näpistyksiä ja varkauksia, jotka viestivät irtolaisnaisten elämän mahdollisuuksien ahtaudesta ja varkauksiin turvautumisesta yhtenä elannonhankinnan keinona. Irtolaisten harjoittama omaisuuteen kohdistuva rikollisuus ei aineiston valossa kuitenkaan esiinny vakavana rikollisuutena, sillä yleensä irtolaiseksi määriteltävissä oleva henkilö tuomittiin vakavamman rikoksen mukaan.⁹⁹ Poikkeuksena aineistossa esiintyy muutamia tuhopoltosta ja varkaudesta tuomittuja naisia, joiden rangaistusten pituudetkin olivat normaalia pidemmät.¹⁰⁰

Vuoden 1865 irtolaisasetus näkyy myös seuraamusten määrittelyssä. Rippikirjoissa uutena määreenä irtolaisuuden rinnalle nousevat pahatapainen ja kuljeskeleva elämä. Lisäksi palveluksesta karkaamistapauksia ei esiinny enää 1860-luvun loppupuolella. Nämä

⁹⁵ Nygård 1985, 122–123.

⁹⁶ Saarimäki 2010, 47.

⁹⁷ Nygård 1985, 68.

⁹⁸ Häkkinen 1995, 122–123. Miettinen 2018, 235. Nieminen 1951, 286.

⁹⁹ Nygård 1985, 12.

¹⁰⁰ Katso esimerkiksi KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1868–1889, 65.

muutokset vastaavat lakimuutoksen sisältöä, sillä uuden asetuksen mukaisesti laillisen suojelun merkitys vähentyi ja irtolaisia olivat nimenomaan pahatapaista ja kuljeskelevaa elämää viettävät henkilöt.¹⁰¹

1860-luvun puolivälin jälkeen esiintyy uutena rikkomuksena suojeluksettomuus, joka on periaatteellisesti lakimuutoksen kanssa ristiriidassa. Toivo Nygårdin mukaan 1800-luvun alkupuolella naisia ei lähetetty kehruhuoneeseen suojeluksettomuuden takia. Hänen mukaansa naisten irtolaisuus ei ole suoraan samaistettavissa suojeluksettomuuteen, eli silloin kun kehruhuoneeseen tulleilta naisilta puuttui vakinainen asuinpaikka, he kuljeskelivat tai viettivät epäsiiveellistä elämää. Toisaalta Nygård toteaa, että suojeluksettomien irtolaisnaisten puuttuminen rangaistuslaitoksista saattoi johtua yksinkertaisesti laitosten kirjaamistapojen eroista.¹⁰² Kansliakuulustelupöytäkirjoissa naisirtolaisten siveettömyyteen ja suojeluksettomuuteen kiinnitettiin huomiota jo ennen lakimuutosta.

Irtolaispäilyt kohdistuivat myös sellaisiin henkilöihin, jotka liikkuivat ilman asianmukaisia asiakirjoja kotipitäjänsä rajojen ulkopuolella. Rippikirjoihin merkityistä vapaudenmenetysten syistä luvattomasta liikkumisesta kertoo esimerkiksi kuljeskelu sekä passiton matkustaminen Venäjälle. Näiden rikkomusten lisäksi rippikirjoihin on merkitty, mikäli irtolaisella oli tai ei ollut passia. Passin olemassaoloa ei kuitenkaan ole merkitty enää vuoden 1868 jälkeen, vaikka tuolloin irtolaiset asetettiin muuta väestöä tiukemman passivelvollisuuden alle.¹⁰³ Tämä voi johtua joko kirjureiden eroavista kirjaamistavoista tai siitä, että irtolaisuus oli aiempaa vahvemmin passitta liikkumista eikä sen vuoksi todistuksen puutteesta tarvinnut enää erikseen mainita.

2.3.2. Kehruuhuonetyön kesto

Irtolaisuudesta seuranneiden vapaudenmenetyksien pituudet olivat tyypillisimmin joko puolen vuoden, vuoden tai kahden vuoden mittaisia. Seuraamuksien pituuksien tarkastelussa olen lähtenyt liikkeelle siitä oletuksesta, että ensimmäisen kerran irtolaisuudesta määrättiin puoli vuotta kehruhuonetyötä, toisella kerralla vuosi ja sen jälkeen kaksi vuotta.¹⁰⁴ Tämän perusteella näyttäisi siltä, että vuosien 1861–1870 aikana irtolaisista noin neljä viidesosaa oli

¹⁰¹ Ståhlberg 1893, 37–38.

¹⁰² Nygård 1985, 123–124.

¹⁰³ Asetuksen 17§:n mukaan, jos irtolainen tavoitettiin liikkumassa kotikuntansa ulkopuolella ilman asianmukaista matkakirjaa, hänet tuli palauttaa kotikuntaansa välittömästi, jos hän oli ”kulkurina ollut ja pitänyt säännötöntä elämää” tai muuten jos hän ei viranomaiskehotuksen jälkeen lähtenyt vähintään kahden päivän kuluessa. Ståhlberg 1893, 39.

¹⁰⁴ Ståhlberg 1893, 29.

ensikertalaisia. Kuitenkin kuten taulukosta 3 käy ilmi tutkimusajanjaksolla esiintyi myös yksittäisiä tapauksia, joissa seuraamusten pituudet eivät noudattaneet edellä mainittua kaavaa. Lisäksi aineistossa esiintyy yksi elinkaudeksi määrätty työaika. Näissä tapauksissa työaikojen pituutta selittää rinnalla esiintyneet rikokset kuten tuhopoltto tai varkaus, jotka huomioitiin raskauttavina seikkoina.¹⁰⁵

Vuonna 1870 irtolaisuuden rinnalla kolminkertaisesta varkaudesta kehruhuoneeseen lähetetty Agata Venäläinen (s. 1843) joutui olemaan kehruhuoneessa kolme vuotta ja Maria Mariantytär (s. 1843) sai tuhopoltosta kuusi vuotta.¹⁰⁶ Varkaus näyttää koventaneen vankeusaikojen pituuksia myös niissä tapauksissa, kun henkilö esiintyy aineistossa vain kerran. Toisaalta on mahdollista, että nämä henkilöt olivat olleet kehruhuoneessa ennen vuotta 1861. Ensimmäistä kertaa irtolaisena kehruhuoneessa Vilhelmiina Villmanin (s. 1845) työajan pituudeksi määräytyi kaksi vuotta, sillä hänellä oli taustalla aiempia rikoksia ja häntä kuvailtiin vaaralliseksi henkilöksi.¹⁰⁷ Varkaus ei myöskään kaikissa tapauksissa koventanut tuomiota. On myös mahdollista, että varastetun tavaran arvo ja rikollisen toiminnan toistuvuus vaikutti vapaudenmenetyksen pituuteen, sillä muista omaisuusrikoksista lievimmät kuten näpistykset eivät vaikuttaneet vapaudenmenetyksien pituuksiin. Irtolaiset koettiin uhkaaviksi ja vaarantavan yleistä turvallisuutta.

TAULUKKO 3 Irtolaisten vapaudenmenetyksaikojen pituudet kuukausina 1861–1870

Vapaudenmenetyksen pituus (kk)	Kokonaismäärä	Osuus
6	268	61 %
12	100	23 %
24	54	12 %
Muut ¹⁰⁸	16	4 %
Yhteensä	438	100 %

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

¹⁰⁵ Kolehmainen 1985, 40. 4§ & 25§ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

¹⁰⁶ KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1868–1889, 65.

¹⁰⁷ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1870. 19.7.1870, §:1.

¹⁰⁸ Muut kategoria sisältää muun muassa muutorangaistuksia sekä elinkaudeksi määrätyn vapaudenmenetyksen.

Myös uusijoiden vapaudenmenetysten pituuksia tarkasteltaessa käy ilmi, että edellä mainittua käytäntöä ei aina noudatettu: Jos kehruhuonekäyntien välille kertyi useampi vuosi, uusin seuraamus irtolaisuudesta annettiin lievempänä kuin yleensä olisi annettu. Esimerkiksi kuudetta kertaa irtolaisuuden vuoksi vuonna 1866 kehruhuoneeseen tullut Kaisa Laatikainen (s. 1840) joutui olemaan kehruhuoneessa kahden vuoden sijasta vain vuoden.¹⁰⁹ Silti näyttää siltä, että suurimman osan kohdalla sääntöä noudatettiin, joten edelleen reilusti yli puolet tapauksista oli ensikertaisesta irtolaisuudesta, noin 20 prosenttia kahdenkertaisesta ja noin 10 prosenttia kolminkertaisesta tai sitä useamman kertaisesta irtolaisuudesta.

Vapaudenmenetysaikojen vaihtelevia pituuksia voi selittää ajallisen etäisyyden ja irtolaisuuden rinnalla esiintyvien rikoksien lisäksi viranomaisten vaihtelevat toimintatavat. Esimerkiksi Kuopion ja Viipurin läänien maaherrat vaihtuivat vuonna 1866, joka osaltaan selittää esimerkiksi uusijoiden kohdalla lievempiä pakkotyörangaistuksia. Myös tulkinnat irtolaisen käytöksessä tapahtuneissa muutoksissa ovat saattaneet vaikuttaa joko lievempien tai tiukempien seuraamusten antamiseen. Näin ollen vaikuttaakin siltä, että viranomaiset tekivät päätöksiään tapauskohtaisesti ja ottivat huomioon irtolaisten elämäntilanteita päätöksissään.¹¹⁰

Muita vapaudenmenetyksiä lieventäviä tekijöitä vaikuttaa olleen vähän. Irtolaisten oikeusturva oli heikko, sillä se perustui vain valitusoikeuteen maaheraan päätöksestä senaatin oikeusosastoon. Vainio-Korhonen on todennut, että irtolaisnaiset tunsivat irtolaislainsäädännön sisällön varsin hyvin ja lähes jokainen Turun kehruhuoneen irtolaisnaisista olisi käyttänyt valitusoikeuttaan.¹¹¹ Lappeenrannan kehruhuoneen rippikirjoista ei käy ilmi, kuinka usein armahdusta haettiin, koska anomus lähetettiin usein oikeusosastolle lääninvankilasta ennen kehruhuoneeseen lähettämistä. Poikkeuksena on vuonna 1870 kehruhuoneeseen kahden vuoden mittaista irtolaisuudesta annettua seuraamusta suorittamaan tullut Margareta Elisabeth Matintytär Pikifelt (s.1838). Hänet armahdettiin vuoden kehruhuoneessa olon jälkeen ja pääsi kehruhuoneen saarnaajan palvelukseen.¹¹²

¹⁰⁹ KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867, 183.

¹¹⁰ Nygård 1985, 13. Pukero 2009, 22.

¹¹¹ Vainio-Korhonen 2018, 188.

¹¹² KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1868–1889, 64. KA Digi. Senaatin oikeusosaston arkisto. Päätöstaltiot 1871, 416.

Muita keinoja vapaudenmenetyksajan lyhentämiseksi oli ahkera työnteko kehruhuoneessa tai karkotus Siperiaan.¹¹³ Karkotus tapahtui omasta hakemuksesta, mutta heidän oli ensin kärsittävä osa seuraamuksestaan Suomessa. Irtolaisten tapauksessa alle neljä vuotta kestäneissä vapaudenmenetyksissä Suomessa oli kärsittävä vähintään vuosi.¹¹⁴ Tutkimusajanjaksolla esiintyy 24 naista, jotka olivat joko hakeneet siirtoa Siperiaan tai päässeet sinne. Rippikirja-aineisto ei juuri avaa hakemusten epäämisperusteita, mutta yleisesti Siperiaan lähdön esteenä oli viranomaisten silmissä vangin korkea ikä, huono terveydentila ja käytös.¹¹⁵ Aineistossani Siperiaan vapautuneet vangit olivat keskimäärin 27-vuotiaita, ja he olivat kehruhuoneessa suorittamassa useamman kertaisesta irtolaisuudesta johtuvia pidempiä 12 tai 24 kuukauden mittaisia seuraamuksia.¹¹⁶

TAULUKKO 4 Siperiaan siirtoa hakeneet ja vapautuneet irtolaiset vuosina 1861–1870

	Kokonaismäärä	Osuus kaikista irtolaisvangeista
Siirtoa hakeneet, joiden hakemus on evätty	6	1 %
Siperiaan vapautuneet	18	4 %
Yhteensä	24	5 %

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

Yleisellä vankeinhoidollisella tasolla vankien karkottaminen Siperiaan oli 1800-luvun alkupuolella keino purkaa kuolemanrangaistuksia ja lieventää elinkautisia vankeusrangaistuksia Suomen liittyttyä Venäjän keisarikuntaan, mutta se oli myöhemminkin keino helpottaa vankiloiden tilanpuutteeseen liittyneitä ongelmia.¹¹⁷ Toisaalta 1860-luvulla Venäjän viranomaiset halusivat alkaa uudistamaan karkotusjärjestelmää, sillä se oli kallis, vanhanaikainen ja hyödyltään kyseenalainen.¹¹⁸ Yksilötasolla näyttää siltä, että pidempään

¹¹³ Kolehmainen 1985, 93.

¹¹⁴ Juntunen 1983, 43–44.

¹¹⁵ Juntunen 1983, 44. Kolehmainen 1985, 68.

¹¹⁶ Katso myös Juntunen 1983, 54.

¹¹⁷ Juntunen 1983, 27, 56.

¹¹⁸ Juntunen 1983, 162–163.

jatkuneet elämän ongelmat ja vaikeudet sopeutua paikalliseen yhteisöön vaikuttivat päätökseen hakea siirtoa Siperiaan.

2.4. Paikkakunnat

Lappeenrannan kehruhuoneen irtolaisvankien kotipaikkakuntia tarkasteltaessa huomaa, että 184 naista tuli Viipurin läänistä ja 147 Kuopion läänistä.¹¹⁹ Turun, Hämeen, Uudenmaan, Vaasan ja Oulun lääneistä tulevien irtolaisvankien vähäistä määrää selittää se, että heidän ensisijainen sijoituskohteensa oli Turun kehruhuone.¹²⁰ Oulun läänistä irtolaisia alkoi kuitenkin tulla Lappeenrannan kehruhuoneeseen säännöllisemmin vuoden 1867 jälkeen. Itä-Suomen läänien suurta osuutta taas selittää tilattomaan väestönosaan keskittynyt väestönkasvu ja kaskitalouden kriisi, joiden vaikutusta suuret nälkävuodet (1867–1868) ja sitä edeltäneet katovuodet voimistivat.¹²¹

Ennen vuotta 1867 Kuopion läänistä tulleiden irtolaisvankien osuus oli noin 40–50 prosenttia, mutta sen jälkeen määrät laskivat noin 20 prosenttiin. Muutosta saattaa selittää nälkävuosien aikaisen nälänhädän ja tautien synnyttämä korkea kuolleisuus. Esimerkiksi torppareille kuolemanriski nelinkertaistui ja maaseudun työläisille riski oli viisinkertainen. Irtaimen väestön alhainen elintaso, pysyvä sekä ylisukupolvinen köyhyys ja työttömyys tai työkyvyttömyys lisäsi riskiä ennestään.¹²²

Samaan aikaan kehitys Viipurin läänissä oli päinvastaista. Ennen nälkävuosia Viipurin läänin osuus irtolaisvankien määrästä oli noin 30 prosenttia, mutta vuoden 1867 jälkeen se kohosi puoleen. Viipurin osalta tilannetta saattaa selittää se, ettei siellä nälkävuosien aikainen kuolleisuus kohonnut yhtä korkeaksi kuin Kuopion läänissä, jonka väestöä nälkävuodet erityisesti koettelivat.¹²³ Toisaalta kehruhuoneen sijainti Viipurin läänissä saattoi lisätä paikallisten viranomaisten alttiutta lähettää irtolaisia kehruhuoneeseen. Viipurin lääni toimi itään Venäjälle suuntaavan liikkeen rajalääninä, jolloin aktiivisen valvonnan seurauksena jäi kiinni myös oman läänin irtolaisia.¹²⁴

¹¹⁹ Vertaa Kolehmainen 1985, 77.

¹²⁰ Vertaa Virtanen 1944, 377. Kolehmainen 1985, 78.

¹²¹ Haatanen 1968, 65–66. Vertaa Kolehmainen 79.

¹²² Forsberg & Häkkinen 2015, 108. Voutilainen 2015, 130.

¹²³ Forsberg & Häkkinen 2015, 110.

¹²⁴ Kolehmainen 1985, 78.

TAULUKKO 5 Irtolaisten kotiläänit 1861–1870

	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	Yhteensä	Osuus
Hämeen lääni	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	1 %
Kuopion lääni	33	23	12	16	13	7	6	13	6	18	147	34 %
Mikkelin lääni	8	9	3	5	2	1	5	8	10	3	54	12 %
Oulun lääni	-	-	1	-	-	-	1	3	10	17	32	7 %
Turun lääni	1	-	-	-	-	-	-	-	1	2	4	1 %
Uudenmaan lääni	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	1 %
Vaasan lääni	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	2	1 %
Viipurin lääni	20	15	14	12	8	5	14	20	47	29	184	42 %
Yhteensä	65	48	30	33	23	13	26	44	75	71	428	100 %

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

Kaupunkien irtolaiskontrollia on luonnehdittu maaseudun kontrollia tiukemmaksi, sillä niissä viranomaiset pystyivät maaseudun kyläyhteisöjä tarkemmin valvomaan asukkaitaan.¹²⁵

¹²⁵ Nygård 1985, 148. Maaseutuväestön haluttomuutta ilmiintää irtolaisina pidettyjä henkilöitä on perusteltu sillä, että irtainväki oli tilanomistajille hyödyllinen ja halpa tilapaistyövoiman reservi. Esimerkiksi Nygård 1985, 150. Tervonen 2012, 85.

Suomi oli vielä 1860-luvulla agraarinen yhteiskunta, sillä vain noin kuusi prosenttia maan koko väestöstä asui kaupungeissa ja 85 prosenttia oli riippuvaisia maa- ja metsätaloudesta elinkeinoinaan.¹²⁶ Onkin siis merkittävää, että kaupungeista tulleita irtolaisnaisia oli 22 prosenttia. Tämä osuus olisi todennäköisesti myös suurempi, jos lukuihin sisällytettäisiin kaupunkien välittömässä tuntumassa kiinniotetut, sillä irtolaiset oleskelivat usein kaupunkien tuntumassa. Päivi Pukero on selittänyt irtolaisuuden kaupungistumista maaseudulta kaupunkiin suunannella muuttoliikkeellä. Muuttajat olivat pääosin nuorta ja tilatonta väestöä, joilla oli vaikeuksia löytää säännöllistä toimeentuloa.¹²⁷ 1860-luvun irtolaisuus näyttäytyi edelleen maaseudun ongelmana, vaikka kaupungeista tulleiden osuus alkaa kasvamaan vuosikymmenen loppupuolella.

TAULUKKO 6 Irtolaisvangit jaettuna sen mukaan tulivatko he maaseudulta vai kaupungeista

	1861	1862	1863	1864	1865	1866	1867	1868	1869	1870	Yhteensä	Osuus
Maaseudulta	57	43	21	28	19	12	3	32	62	44	321	77 %
Kaupungeista	8	5	9	2	4	1	22	10	10	25	96	23 %
Yhteensä	65	48	30	30	23	13	25	42	72	69	417	100 %

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

2.5. Ikä ja sosiaalinen tausta

Lappeenrannan kehruhuoneen irtolaisvangit olivat keskimäärin 30-vuotiaita, mutta tarkemmin ikäjakaumaa katsottaessa käy ilmi, että alle 30-vuotiaat muodostavat noin 64 prosenttia koko tutkimusjoukosta. Irtolaisuuden kontrolli näyttää kohdistuneen erityisesti nuoriin ja nuoriin aikuisiin, jolloin kehruhuoneeseen lähetetyt naiset olivat parhaassa

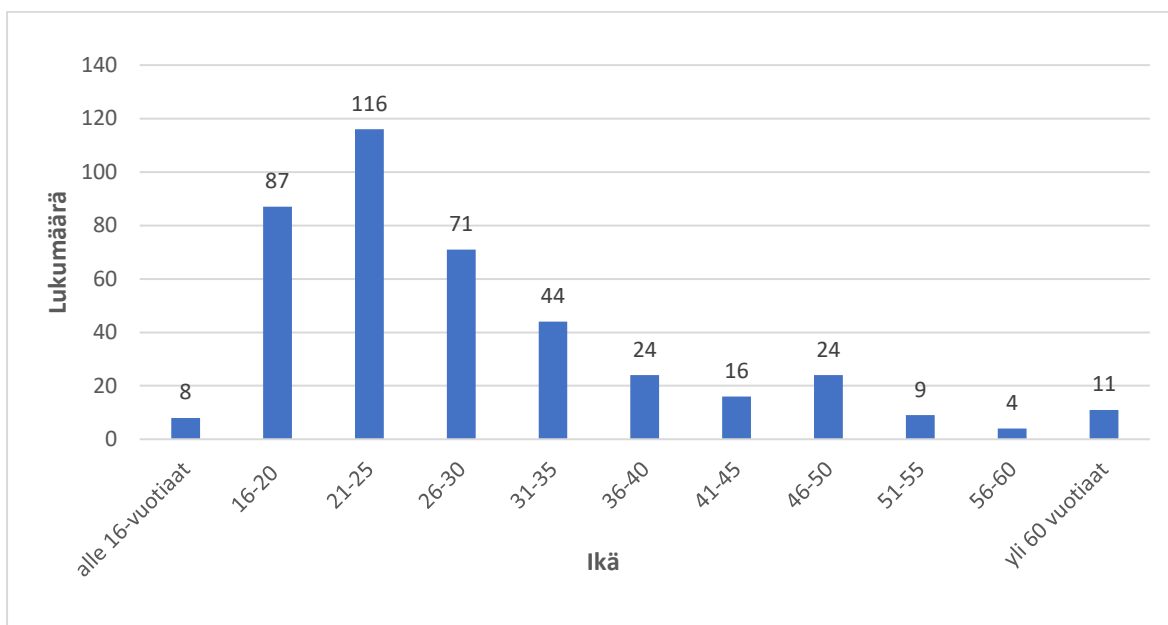
¹²⁶ Forsman & Häkkinen 2015, 102.

¹²⁷ Pukero 2009, 46.

työiässä.¹²⁸ On mahdollista, että vanhemmat naiset saivat vakiinnutettua elämänsä, jolloin he eivät enää joutuneet viranomaisten sanktioinnin kohteeksi. Toisaalta 29 naisen kohdalla heidän ikänsä ei merkitty rippikirjoihin, enkä ole merkinnyt heitä taulukoihin 7 ja 9, koska en ole pystynyt varmistamaan heidän syntymäaikaansa muista käyttämistäni lähteistä.

Huomionarvoista ikäjakaumia tarkasteltaessa on myös, että Lappeenrannan kehruhuoneeseen lähetettiin toisinaan alle 16-vuotiaita tyttöjä ja yli 60-vuotiaita naisia, jotka olivat ikänsä puolesta laillisen suojelun järjestelmän ulkopuolella. Työlaitoksiin sijoitettiin toisinaan yleiselle turvallisuudelle vaaraksi olleita työkyvyttömiä henkilöitä, vaikka esimerkiksi sokeat ja vanhat olivat vapautettuja kehruhuoneessa tehtävistä töistä.¹²⁹ Heidän sijoittumisensa kehruhuoneeseen kertoo myös irtolaisuuden ylisukupolvisuudesta sekä pitkäjänteisyydestä yksilön elämänsä aikana, sillä he eivät esimerkiksi päässeet köyhäinhuollon piiriin.

TAULUKKO 7 Irtolaiset ikäryhmittäin 1861–1870

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

¹²⁸ Katso Nygård 1985, 119.

¹²⁹ Kolehmainen 1985, 40–41 & 90.

Iän lisäksi toinen naisten sosiaalista taustaa ilmentävä tekijä rippikirjoissa on heille annettu sosiaalista asemaa ilmaiseva määre. Oletusta siitä, että irtolaiset edustivat alimpia sosiaaliryhmiä tukee se, että 275 naiselle ei ole merkitty rippikirjoissa mitään sosiaalista asemaa ilmaisevaa määrettä. Tämä kertoo heidän yhteiskunnan rakenteiden ulkopuolisuudestaan. Heidän sosiaalinen asemansa ei ole siis ollut määriteltävissä esimerkiksi ammatin kautta tai suhteessa aviomieheen. Muutenkin aviosuhteet tulevat harvoin esiin kehruhuoneen rippikirjoissa, mikä johtaa siihen päätelmään, että kehruhuoneessa olleet irtolaiset olivat pääosin naimattomia tai leskiä. Naisista, joiden sosiaalista asemaa ei ole ilmaistu, hieman yli 60 prosenttia oli kehruhuoneessa vain puoli vuotta. Nämä naiset muodostavat hyvin moninaisen ryhmän. Heitä koskeviin tietoihin on kuitenkin rippikirjoissa annettujen merkintöjen perusteella ollut vaikea päästä käsiksi, sillä heitä ei yhdistä irtolaisuuden rinnalla esiintyneet rikkomukset, ikä tai kotipaikkakunta yhtä selvästi kuin muilla ryhmillä.

TAULUKKO 8 Irtolaisten sosiaalista taustaa ilmaisevat määreet

Määre	Kokonais määrä	Osuus
Leski (en. /en. qv. / enka)	5	3 %
Huora tai portto (h. / kona)	5	3 %
Tilallinen (hn.)	1	1 %
Itsellinen (inh. /inh. M.)	2	1 %
Piika (pig.)	19	12 %
Naikkonen (q/ qv /qv p.)	63	39 %
Romani (zig.)	59	36 %
Muut ¹³⁰	9	6 %
Yhteensä	163	100 %

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

Päätelmää naisirtolaisten aviottomuudesta tukee myös se, että 14 prosenttia kaikista kehruhuoneen irtolaisnaisista kuvataan naikkosiksi tai naisihmisiksi määreillä q. ja qv. (*qvinna*) tai qv p. (*qvinperson*), joka kertoo muun muassa naisen kyseenalaisesta

¹³⁰ Muut kategoriassa on sellaisia määreitä, joita ei ole pystynyt tunnistamaan niiden kirjoitusasun tai lyhenteen vuoksi sekä ortodokseiksi (grek.) merkityt.

maineesta.¹³¹ Ryhmän keski-ikä oli muuta aineistoa korkeampi, 37 vuotta. Irtolaisstatuksen saaneilla naisilla näyttää siis olleen vaikeuksia tai haluttomuutta sopeutua patriarkaalisen yhteiskunnan rakenteisiin, sillä käytännössä naisille laillisen suojelun saaminen oli mahdollista vain avioliiton tai vuosipalvelussuhteen kautta. Kaikkien nuorten odotettiin avioituvan jossain vaiheessa elämäänsä ja naimattomaksi jääminen merkitsi aikalaisille välivaiheessa elämistä sekä vanhuudenturvan epävarmuutta.¹³² Myös palkollisena oloa pidettiin aikuiselämään valmistavana elämänvaiheena, eikä siten läpi aikuiselämän kestänyttä piikuutta pidetty sopivana.¹³³

TAULUKKO 9 Sosiaalista asemaa ilmaiseksi aikalaismääreiden jakautuminen ikäryhmittäin

	Leski	Huora/ portto	Tilallinen	Itsellinen	Piika	Naisihminen	Romani	Muut	Yht.
Alle 16-vuotiaat	-	-	-	-	1	-	2	-	3
16–20	-	1	-	-	4	9	11	1	26
21–25	1	-	-	1	9	16	9	1	37
26–30	-	1	-	1	3	11	11	2	29
31–35	-	1	-	-	1	8	3	2	15
36–40	-	-	-	-	-	10	2	1	13
41–45	2	-	-	-	-	2	2	-	6
46–50	-	2	1	-	-	4	5	-	12
51–55	2	-	-	-	-	1	-	2	5
56–60	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yli 60-vuotiaat	-	-	-	-	-	1	6	-	7
Yhteensä	5	5	1	2	18	62	51	9	153

Lähde: KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajanarkisto. Rippikirjat 1820–1867 ja 1868–1870

Rippikirjoissa piioiksi (*pig.*) merkityt irtolaiset ovat huomattavasti nuorempia, sillä heidän keskimääräinen ikänsä on 22 vuotta.¹³⁴ Piikojen nuori ikä viittaa siihen, että palkollisuus ja siihen liittyneet ongelmat – kuten vaikeus löytää sopivaa palveluspaikkaa tai palveluksesta

¹³¹ Gustafsson 2018, 179.

¹³² Saarimäki 2010, 50.

¹³³ Haatanen 1968, 40, 42.

¹³⁴ Katso esimerkiksi KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867, 177.

karkaaminen – liittyivät aikalaisten käsitykseen palkollisuudesta nuoruuden elämänvaiheena. On kuitenkin muistettava, että palkollisuus oli yleistä nuorille naisille ja kehruhuoneessa esiintyvät irtolaispiiat ilmentävät vain pientä joukkoa, joille vakinaisen palveluspaikan järjestäminen ei syystä tai toisesta onnistunut. Lisäksi palveluksesta karanneita naisia ei ole rippikirjoissa yleensä merkitty piiksi. Tämä johtunee siitä, että palveluksesta karannutta piikaa ei pidetty enää palkollisena.

Lappeenrannan kehruhuoneeseen irtolaisina päätyneiden piikojen ongelmien pitkäjänteisyyttä kuvastaa se, että puolet heistä oli kehruhuoneessa vuoden tai enemmän ja ensikertalaistakin neljä palasi sinne uudestaan. Osalle naisista ongelmat näyttävät alkaneen ensimmäisestä kehruhuonekäynnistä, kun taas osa on kokeillut elättää itsensä piikana kehruhuonekäyntien välissä. Esimerkiksi aiemmin mainittu Kuopion läänistä kotoisin ollut Katarina Laatikainen oli kehruhuoneessa vuonna 1862 ilman tietoa sosiaalisesta taustasta. Vapauduttuaan kehruhuoneesta hän oli alkanut työskennellä piikana, mutta palkollisuus ei kestänyt kauan, koska hän oli jo heti seuraavana vuonna uudestaan Lappeenrannassa. Vapauduttuaan sieltä vuonna 1864 Laatikainen oli vapaana reilun puoli vuotta ja päätyi vielä kolmannen kerran kehruhuoneessa maaliskuussa 1865, mutta tällä kertaa naikkosena.¹³⁵

Seksityö saattoi myös tarjota köyhässä asemassa olevalle naimattomalle naiselle keinon elannonhankintaan. Seksin myyminen itsessään ei ollut rangaistavaa, mutta asiakkaiden perässä liikkuminen, joka oli ominaista suurimpien kaupunkien bordellien ulkopuolella tapahtuneelle seksityölle, altisti irtolaispäilyille. Seksityöläisiä rangaistiinkin usein irtolaisasetusten nojalla.¹³⁶ Seksityö saattoi olla satunnainen tulonlähde tai sen toistuvuudesta ei suuremman seuraamuksen pelossa haluttu kertoa kuulusteluissa.¹³⁷ Viitteitä irtolaisten harjoittamasta säännöllisemmästä seksityöstä antaa rippikirja-aineistossa muutamat huoraksi (*hora*) tai portoksi (*kona*) nimitetyt naiset sekä yleisemmin siveellisyyteen liittyneet rikokset kuten haureellinen elämäntapa.

Oman ryhmänsä aineistossa muodostaa romanit, jotka on merkitty tittelillä *zig*. (*zigenare*). Suomessa oli 1800-luvulla noin 1 500–2 000 romania ja siihen suhteutettuna huomattava määrä, 14 prosenttia, kaikista kehruhuoneen irtolaisista oli romaneita. Romaneihin kohdistunut irtolaisuuden kontrolli oli jatkuvaa ja läpi elämän kestänyttä, sillä heidän

¹³⁵ KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867, 179, 180, 182.

¹³⁶ Häkkinen 1995, 102, 170, 216. Vainio-Korhonen 2018, 177.

¹³⁷ Tuneström 2008, 77.

valtaväestöstä poikkeavaa kiertelevää elämäntapaansa ei suvaittu.¹³⁸ Kontrollin pitkäkestoisuutta romanien elämässä rippikirja aineistossa osoittaa se, että iän perusteella kehruhuoneeseen päätyi enemmän eri ikäisiä naisia kuin esimerkiksi piikoja tai naisihmisiä. Myös kolmasosa irtolaisnaisista, joilla oli lapsia ja puolet yli 60-vuotiasista oli romaneita.¹³⁹

Irtolaisuutta säädelleet lait pitivät lisäksi sisällään erillisiä ”mustalaispykäliä”. Esimerkiksi vuoden 1852 irtolaisasetuksen mukaan kaikkia romaneja tuli kohdella irtolaisina.¹⁴⁰

Rippikirjojen valossa näyttää siltä, että jos romanien kohdalla mainittiin jokin rike, se oli joko irtolaisuutta tai kiertelevää elämää, kun taas esimerkiksi naisihmisillä tai tittelittömillä saattoi olla taustalla irtolaisuuden lisäksi varkauksia, näpistyksiä ja salavuoteustapauksia. 8 romaninaisen ikä ei myöskään ollut selvitetävissä, mikä kertoo siitä, etteivät he olleet kirkollisen väestönkirjanpidon piirissä. Toisaalta vaikka aikalaisten silmissä romanien elämäntapa samaistui irtolaisuuteen, romanien irtolaisuudesta saamat seuraamukset eivät olleet sen tiukempia kuin muillakaan irtolaisilla. Reilulla neljällä viidesosalla romanitaustaisista naisista vapaudenmenetyksen pituus oli kuusi kuukautta.¹⁴¹ Romanien karkottaminen Siperiaan oli myös yleistä, mutta kukaan aineistossani esiintyvistä romaninaisista ei ollut hakenut siirtoa. Tämä voi selittyä sillä, että viranomaiset suhtautuivat nihkeämmin romaninaisten kuin miesten karkottamiseen.¹⁴² Toisaalta myös romanien keskinäiset tiiviimmät sukuverkostot saattoivat vaikuttaa naisten haluun palata takaisin yhteisönsä kehruhuoneesta vapautumisen jälkeen.¹⁴³

2.6. Kristinopintaidot, lukutaito ja osaaminen

Lukutaito ja keskeisten kristinopin kappaleiden, kuten Lutherin vähäkatekismuksen, osaaminen olivat konfirmaation ja ehtoolliselle pääsyn ehto, kun taas lukutaidottomuus vaikutti negatiivisesti yksilön mahdollisuuksiin osallistua yhteisön toimintaan sen täysvaltaisena jäsenenä. Lukutaidottomuus merkitsi aikuiselämän ulkopuolelle jäämistä, sillä konfirmaation puute tarkoitti, ettei henkilö pystynyt solmimaan esimerkiksi avioliittoa.¹⁴⁴

¹³⁸ Pukero 2009, 69. Muista irtolaispäilyistä poiketen romanit tuli lähettämään suoraan maaherran kansliaan, kun muille annettiin 2–4 viikkoa aikaa hankkia itselleen laillinen suojelu. Tervonen 2012, 122.

¹³⁹ Vertaa Tervonen 2012, 123.

¹⁴⁰ 5 §, 12 kohta, Hans Kejsersliga Majestäts Nådiga Förordning, angående laga försvar och huru försvarslösa personer skola behandlas. 14.1.1852. Tervonen 2012, 121–122.

¹⁴¹ Vertaa Taulukko 3.

¹⁴² Tervonen 2012, 122.

¹⁴³ Nygård 1998, 113. Tervonen 2012, 100.

¹⁴⁴ Lempiäinen 1963, 227. Matilainen 2021, 90. Vainio-Korhonen 2018, 85.

Irtolaisten lukutaidon tarkastelemiselle haasteen muodostaa kuitenkin rippikirjojen taitomerkinnot. Merkinnot noudattavat ristijärjestelmää, jossa ristin täydellisyys ilmentää lukutaitoa. Kirjaamistavat vaihtelivat seurakunnittain eikä kehruhuoneen rippikirjojen merkinnöille ole löytynyt vastinetta.¹⁴⁵ Noudatan tulkintaa, jossa X merkitsee hyvää lukutaitoa Y tyydyttävää ja / välttävää.¹⁴⁶ Aineistossani esiintyy merkintöinä myös : ja ., joiden olen tulkinnut merkitsevän huonoa lukutaitoa sekä X/ ja XX, jotka todennäköisesti viittaavat poikkeuksellisen hyvään lukutaitoon. Kirjaamistavoissa on myös tutkimusjaksolla saattanut tapahtua muutoksia, sillä kaikkien uusijoiden lukutaidot eivät vastaa sitä osaamisen tasoa, joka oli merkattu heille aiemmin tai sitten heidän lukutaitonsa oli tosiasiallisesti parantunut tai heikentynyt.¹⁴⁷

Lukutaitomerkinnot puuttuvat myös lähes kaikilta aineiston seitsemältätoista ortodoksilta. En ole ottanut heitä huomioon seuraavissa laskelmissa, sillä heiltä ei oletettavasti edes edellytetty luterilaisten opinkappaleiden tuntemusta. Arviolta noin 1,7 prosenttia koko Suomen väestöstä oli ortodokseja ja kehruhuoneessa olleista irtolaisista heitä oli noin 4 prosenttia ja yli puolet heistä oli kotoisin Viipurin läänistä.¹⁴⁸

Suurin osa irtolaisnaisista oli lukutaitoisia, sillä vain noin kaksi prosenttia oli merkitty kokonaan lukutaidottomaksi. Toisaalta lukutaitoa voi edelleen pitää pinnallisena, sillä täydellinen lukutaito merkittiin yleensä rippikirjoihin kirjoittamalla, että henkilö osaa lukea tai kirjoittaa. Aineistossa esiintyi myös 44 sellaista naista, jotka ovat olleet sisälukutaitoisia, mutta joilla on ollut vaikeuksia omaksua aapisen ja vähäkatekismuksen oppeja ja muutamia heistä saarnaaja on kuvaillut ”täydellisen osaamattomiksi”.¹⁴⁹ Heidän osaltaan lukutaidottomuutta voi selittää oppimisen vaikeudet sekä näkökykyyn liittyvät ongelmat. Lukutaidottomissa on niin vanhoja kuten nuoriakin naisia ja heidän keskimääräinen ikänsä on 36 vuotta. Osaamisen vaikeudet voivat heidän kohdallaan huono-osaisuuden rinnalla selittääkin heidän elämänkulussaan esiintyvää syrjäytymistä. Myös vanhempien lukutaitoisuus ja opetusinto ovat voineet myös vaikuttaa lukutaidon kehitykseen.¹⁵⁰ Näkökykyyn liittyvät ongelmat ovat taas saattaneet olla iän myötä tapahtunutta näön

¹⁴⁵ Happonen 2004, 45.

¹⁴⁶ Matilainen 2021, 20.

¹⁴⁷ Matilainen 2021, 33.

¹⁴⁸ Forsberg & Häkkinen 2015, 106.

¹⁴⁹ Katso esimerkiksi KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867, 180.

¹⁵⁰ Matilainen 2021, 87.

heikkenemistä ja sitä myötä lukutaidon rappeutumista, koska heikkonäköisiksi tai puolisoikeiksi kuvatut naiset olivat jossain määrin lukutaitoisia.

Muihin kehruhuoneen irtolaisnaisiin verrattuna romaneilla oli keskimääräistä heikommat kristinopintaidot. Romaneista heikosti lukevia oli 19 prosenttia ja lukutaidottomia 46 prosenttia. Miika Tervosen mukaan valtaosa romaneista oli käynyt ripillä ja oli jossain määrin lukutaitoisia.¹⁵¹ Tässä suhteessa kehruhuoneessa olleiden romaneiden irtolaisstatusta voikin selittää lukutaidottomuus ja jättäytymien ulkopuolelle normaalina pidetystä seurakuntaelämästä, sillä heikosti lukevat ja lukutaidottomat romanit eivät ole myöskään muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta käyneet ehtoollisella. On kuitenkin huomattava, että hyvät ja tyydyttävät lukutaidot omaavilla romaneilla ehtoolliskäyntejä oli enemmän. He olivat myös keskimäärin 27-vuotiaita, mikä toisaalta antaa viitteitä myös kehruhuoneeseen päätyneiden romanitaustaisten irtolaisten sitoutumisesta ympäröivään yhteiskuntaan.

Kehruuhuoneessa olleista irtolaisista 35 prosenttia oli päässyt ripille ja 51 prosenttia käynyt ehtoollisella. Ripittäytyminen ja ehtoollisella käyminen oli vuotuinen velvollisuus, mutta samalla seurakuntalaisten aktiivisuus seurakuntaelämään osallistumisessa väheni 1800-luvun loppupuolella, mikä osittain selittää ripillä ja ehtoollisella käyneiden määriä.¹⁵² Kuitenkin lukutaidottomista irtolaisista 23 prosenttia oli päässyt ehtoolliselle. Ripityskäytänteiden mukaan ehtoolliselle oli tapana päästää sellaisiakin henkilöitä, jotka eivät täyttäneet kaikkia vaatimuksia, mutta halusivat siitä huolimatta oppia.¹⁵³ Tällainen menettely sopii yhteen myös kehruhuoneen sielunhoidollisen tehtävän kanssa. Kehruuhuoneessakin oli päästetty ehtoolliselle lukutaidottomia irtolaisia. Rippikirja-aineiston perusteella on vaikea sanoa, kuinka paljon kehruhuoneen saarnaaja pyrki muuten kohentamaan vankien lukutaitoa tai ymmärrystä kristinuskosta, mutta esimerkiksi lukutaitoiset vangit opettivat lukutaidottomia lukemaan.¹⁵⁴ Samalla ripityksestä ja ehtoollisesta kieltäytyminen vaikuttaa olleen naisen aktiivinen päätös olla osallistumatta normaalina pidettyyn seurakuntaelämään. Kirsi Vainio-Korhonen on esimerkiksi selittänyt seurakuntaelämän ulkopuolelle jättäytymistä heikossa sosiaalisessa asemassa oleville naisille heihin kohdistuneen vallankäytön vastustuksena.¹⁵⁵

¹⁵¹ Tervonen 2012, 91.

¹⁵² Saarimäki 2010, 127.

¹⁵³ Lempiäinen 1963, 236, 238.

¹⁵⁴ Kolehmainen 1985, 99.

¹⁵⁵ Vainio-Korhonen 2018, 110.

3. ENSIKERTALAISET KUVERNÖÖRIN KUULUSTELTAVANA

3.1. Hallintovalta ja irtolaiset

Irtolaisuudelle alistaviksi yksilötason riskitekijöiksi on esitetty muun muassa taloudellisesti turvatonta asemaa, irtolaismaisen elämän ylisukupolvisuutta sekä velvollisuuksien ja viranomaisten antamien määräysten lainlyöntiä. Läheskään kaikki henkikirjoihin irtolaisiksi merkityt ihmiset eivät kuitenkaan joutuneet kuvernöörin kuulusteltavaksi ja vain noin 10 prosenttia kaikista kuulustelluista joutui yleiseen työhön työ- ja rangaistuslaitoksiin tai kehruhuoneisiin. Romanit, huonomaineiset naiset ja kiertelevät käsityöläiset joutuivat muuta väestöä helpommin viranomaisten käsittelyyn. Yhteiskunnallisella tasolla irtolaisuutta taas synnytti muun muassa 1800-luvun nopea väestönkasvun aiheuttama työttömyys, joka loi taloudellisia ja sosiaalisia paineita tilattomalle väestölle. Myös puutteet sosiaalihuollossa aiheutti haasteita yksilön taloudellisen, sosiaalisen tai terveydellisen tilan heikentyessä.¹⁵⁶

Tässä luvussa tarkastelen 35 ensikertaisesta irtolaisuudesta seuraamuksen saanutta naista, joista on säilynyt pidempi kuulustelukertomus. Rippikirjoista tekemäni analyysin pohjalta vuosina 1861–1870 kehruhuoneeseen passitetuista naisista välillä noin 61 prosenttia oli ensikertalaisia. Onkin tärkeä tutkia yleisiin töihin lähetettyjen naisten elämäntilanteita. Tutkin kansliakuulustelupöytäkirjojen avulla myös kuvernöörin päätösten perusteluja pystyäkseni hahmottamaan niitä tekijöitä, jotka altistivat naisia viranomaisten kontrollille.

Kansliakuulustelupöytäkirjojen avulla on mahdollista selvittää seikkoja, ja rajoitetusti aikaisempia elämänvaiheita, jotka vaikuttivat heidän saamiinsa irtolaisseuraamuksiin.

¹⁵⁶ Nygård 1985, 149. Pulma 1994, 62.

Irtolaisen tie läänin kuvernöörin kuulusteltavaksi kulki paikallisten viranomaisten kautta. Irtolaisten omat sopeutumiskeinot, kuten kerjääminen tai kulkeminen, nähtiin negatiivisesti ja ne saattoivat jopa johtaa pakkotyöhön. Esimerkiksi viranomaisten ja isäntävallan vastustaminen saattoi tarkoittaa pahatapaiseksi leimautumista.¹⁵⁷ Maaseudulla nimismiehet ja kaupungeissa poliisi tai maistraatit ottivat kiinni irtolaisia ja lähettivät nämä lääninvankilaan odottamaan kuvernöörin kuulustelua. Kuulusteluun lähetettäväksi valittiin henkikirjaan irtolaiseksi merkittyjä henkilöitä.¹⁵⁸ Nämä henkilöt olivat muun muassa kuljeskelevia ja pahatapaisiksi epäiltyjä, romaneita, orpolapsia, työkyvyttömiä, vaivaisia ja mielisairaita.¹⁵⁹

Maaherralla eli kuvernöörillä oli merkittävä rooli irtolaisten kontrollissa. Läänin ylimpänä hallintoviranomaisena kuvernöörin vastuulla oli paikallishallinto sekä yleisen järjestyksen säilyttäminen. Hänellä oli päätöksiä tehdessä hyvin laajat valtuudet ja paljon harkintavaltaa, vaikka kuvernöörin toimi ei ollut samaistettavissa tuomarin virkaan.¹⁶⁰ Kuvernöörin alaisuudessa toimi lääninhallituksen virkamiehiä, joista apulaislääninsihteerit avustivat kuvernööriä irtolaisia, kerjäläisiä, matkustajia ja vankipassituksia koskevissa asioissa.¹⁶¹

Kuulusteluissa pyrittiin selvittämään irtolaiseksi epäiltyjen taustoja sekä päättämään kuulusteltaviin kohdistettavista jatkotoimenpiteistä. Apulaislääninsihteerin tekemän selvityksen perusteella, jota varten oli pyydetty tiedonantoja ja todistuksia nimismiehiltä, papeilta ja entisiltä työnantajilta, kuvernööri teki päätöksensä irtolaisen kohtalosta. Irtolaiset lähetettiin kuulustelusta joko takaisin kotipaikalleen etsimään laillista suojelua tai heidät passitettiin yleiseen työhön – miehet työ- tai rangaistuslaitoksiin ja naiset kehruhuoneisiin. Muut ”normaaliyhteiskuntaan” sopeutumattomat ohjattiin kuulusteluista vaivaishuollon piiriin, laitoksiin tai sairaaloihin.¹⁶²

3.2. Kevytmielinen kulkurielämä

Lähestulkoon kaikilla kehruhuoneeseen lähetetyillä irtolaisnaisilla kuulusteluun tai kehruhuoneeseen lähettämisen syyksi mainitaan kulkeva elämäntapa riippumatta siitä,

¹⁵⁷ Pukero 2009, 92. Tervonen 2012, 121. Esimerkiksi KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. 6.9.1867, §:2 & KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1867. 9.12.1867, §:1.

¹⁵⁸ Nygård 1985, 63–64. 67.

¹⁵⁹ Pukero 2009, 40.

¹⁶⁰ Nygård 1985, 63.

¹⁶¹ Nygård 1985, 63

¹⁶² Nygård 1985, 63, 69. Pukero 2009, 40.

millaisista taustoista he tulivat. Kulkuruuden voi ymmärtää joko yksilön omaksumaksi väliaikaiseksi tai pysyväksi elämänmuodoksi, toiselta ja siihen liitettyjä käsityksiä ilmentävänä käsitteenä tai väestöilmiöksi, johon liittyy yhteiskunnan rakennemuutosten synnyttämää eriarvoistumista. Antti Häkkisen mukaan luvaton kulkeminen, vaeltaminen, työnhaku, kaupustelu ja kerjääminen ilmentävät äärimmillään köyhyyteen ja syrjäytymiseen liittyviä ilmiöitä.¹⁶³ Siitä voi olettaa, että kulkurimaisen elämän vuoksi kuvernöörin kuultavaksi lähetetyt naiset olivat pääosin heikossa yhteiskunnallisessa asemassa. He olivat irrallaan yhteiskunnan suojaavista rakenteista. Heillä ei esimerkiksi ollut vakinaista asuin- tai palveluspaikkaa, vaan he joutuivat turvautumaan kulkemiseen ja väliaikaisiin elannonhankinnan muotoihin.

Kulkuri-ilmiö saa usein kuvauksissa maskuliinisen painotuksen. Kulkurin kuvana on maaseutua joko yksin, kumppanin tai harvemmin suuremman ryhmän kanssa kiertävä mies. Nygård esittää kulkureiden olleen pääosin miesväestöä, sillä 1800-luvun puolivaiheilla vain noin 30 prosenttia irtolaisuudesta kuulusteltuja oli naisia. Kulkeminen on kuulunut miesten aikuistumisprosessiin muun muassa käsityöläisten kisällinkierroksen muodossa. Samaan tapaan renkien oletettiin kiertävän eri isäntien palveluksessa oppimassa oman talouden hoitoon vaadittavia taitoja. Joillekin kiertäminen oli ohimenevä elämänvaihe ja toisille se taas oli pidempiaikainen elämänmuoto, sillä kiertävät seka- ja kausityöläiset olivat välttämätön osa työnjakoa.¹⁶⁴

Syyksi on esitetty myös sitä, että naisten liikkumisen muodot olivat erilaisia kuin miehillä. Työtä etsineet piit eivät liikkuneet yhtä pitkiä matkoja kuin miehet eikä naisilla ollut samanlaista vakiintunutta ammatinharjoittamiseen liittynyttä matkustusperinnettä, joka olisi vaatinut asiakkaiden luokse menemistä. Naisten paikallaan pysyvyys vahvisti heidän siteitään paikallisyhteisöön ja synnytti solidaarisuutta. Sitä vastoin kotipaikkakuntansa ulkopuolelle, sukulaisverkostojen ulottumattomiin, matkustaneet naiset kohtasivat miehiä enemmän paheksuntaa.¹⁶⁵ Yksin kulkeva nainen oli myös altis väkivallalle. Vieraisiin ja tuntemattomiin kulkijoihin, kuten romaneihin tai työttömiin läpikulkijoihin, suhtauduttiin lähtökohtaisesti epäluuloisemmin kuin oman kylän köyhiin. Vieras kulkija koettiin uhkana paikallisyhteisön sisäiselle rauhalle, mikä puolestaan vahvisti varauksellisuutta tuntemattomia kohtaan.¹⁶⁶

¹⁶³ Häkkinen 2005, 226.

¹⁶⁴ Frigren 2016, 94–95. Häkkinen 2005, 228–229. Nygård 1995, 72.

¹⁶⁵ Althammer 2018, 752–753. Frigren 2016, 27, 32. Vertaa Honkatukia 1998, 20–21.

¹⁶⁶ Häkkinen 2005, 243, 245.

Puolet tutkimistani ensikertaisesta irtolaisuudesta seuraamuksen saaneista naisista oli otettu kiinni kotipitäjänsä alueelta ja noin neljäsosa lähipitäjistä. Vaikuttaa siltä, että naiset liikkuvat pääosin suhteellisen rajatulla alueella. Lisäksi irtaimen väestönosan liikkumisvapautta oli rajoitettu, joten ilman asianmukaista matkatodistusta kotipaikan ulkopuolella matkustavaa uhkasi irtolaisseuraamukset.¹⁶⁷ Toisaalta joukkoon mahtuu sellaisiakin Vilhelmiina Villmanin (s. 1845) kaltaisia henkilöitä, jotka liikkuvat toisten läänien alueilla ja suuriruhtinaskunnan rajan ylitse Pietariin. Hän oli matkannut ainakin neljä kertaa passitta Joutsasta Helsinkiin ennen kuin Mikkelin läänin kuvernööri määräsi hänet passitettavaksi Lappeenrannan kehruhuoneeseen vuonna 1870.¹⁶⁸

Yleensä irtolaisen kotiläänin kuvernööri antoi lopullisen päätöksen menettelystä. Niissä tapauksissa, joissa irtolaisen kotiseutua ei voitu selvittää tai irtolainen tavattiin kulkemasta toisen läänin alueella, tuli sen läänin kuvernöörin tuli antaa määräyksensä irtolaisen kohtelusta.¹⁶⁹ Esimerkiksi Vaasan läänistä kotoisin ollut Hedda Nyman (s. 1851) sai seuraamuksen irtolaisuudesta Mikkelin läänissä. Nyman oli kuljeskellut myös Viipurissa ja Helsingissä ennen kuin hänet otettiin kiinni Mikkelin kaupungissa. Silti yleisempää oli, että irtolainen lähetettiin takaisin kotilääniinsä kuulusteltavaksi.¹⁷⁰

Kaupungit vetivät puoleensa maaseudun tilatonta väkeä. Niihin muutettiin parempien elinolosuhteiden toivossa. Lisäksi kaupungit tarjosivat enemmän mahdollisuuksia epäsäännölliseen elämään, vaikka kaupungeissa edellytykset irtolaisuuden kontrollin toteuttamiselle olivat paremmat, vaikka kaupungeissakin oli mahdollista piilotella. Kaupungeissa järjestäytyneet poliisilaitokset kykenivät, maaseudun hajanaisista nimismiespiireistä poiketen, valvomaan tehokkaammin yleistä turvallisuutta sekä ottamaan kiinni epäilyttäviä henkilöitä.¹⁷¹ Kaupungeissa oli myös keskiaikaisen käytännön mukaan tapana karkottaa kaupungin väestöön kuulumattomia joutilaita henkilöitä.¹⁷²

¹⁶⁷ 4. luku, Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

¹⁶⁸ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1870. 19.7.1870, §:1. Poikkeuksellisesti ensikertalaisena Willmanin työajan pituudeksi määräytyi kaksi vuotta, sillä hänellä oli taustalla aiempia rikoksia. 25§ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

¹⁶⁹ 16§ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

¹⁷⁰ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 2.2.1869, §:1.

¹⁷¹ Nygård 1985, 63–64, 148.

¹⁷² Pulma 1994, 30.

Kaupunkien kontrollin toteutuminen tulee hyvin esiin Maria Helena Ovaskaisen (s. 1849) tapauksessa. Vuonna 1867 Ovaskainen oli matkustanut Tuusniemeltä Kuopioon ilman asianmukaista todistusta. Hän sai elokuussa kolmen muun ulkopaikkakuntalaisen naisen kanssa poliisilta kehotuksen poistua kaupungista neljän päivän sisällä. Kun näin ei tapahtunut, heidät otettiin kiinni ja lähetettiin irtolaisina lääninvankilaan elokuun lopulla odottamaan kuvernöörin kuulustelua. Muutama päivä myöhemmin Kuopion lääninkansliassa suoritettussa kuulustelussa Ovaskainen sanoi olevansa kaupungissa henkilökohtaisilla asioilla eikä hän suostunut selittämään syytä palveluksettomuudelleen. Syyskuussa saapuneessa Tuusniemen nimismiehen kirjelmässä ja papin mainetodistuksessa kerrotaan vuonna 1849 syntyneen Ovaskaisen lähteneen kiertelemään 12 vuoden iässä ja päässeen Viipuriin saakka, josta hänet vankikyydittiin takaisin Tuusniemelle. Hän lähti kuitenkin taas pian kiertelemään ja eli irtolaisena sekä kerjäläisenä Tuusniemellä jättäytyen seurakuntaelämän ulkopuolelle.¹⁷³

Tuusniemellä Ovaskaisen kevytmieliseksi kuvattu elämäntapa sallittiin, eikä se näytä häirinneen paikallisyhteisöä. Kerjäämiseen ei suhtauduttu negatiivisesti silloin, kun pyytjä kuului omaan yhteisöön. Se oli agraariyhteisössä osa arkielämää ja köyhäinavun muoto.¹⁷⁴ Ovaskaisen matkatessa vieraalle paikkakunnalle hän joutui kaupungin poliisiviranomaisten toimenpiteiden kohteeksi. Hänet oli aiemmin touko- ja kesäkuussa 1867 lähetetty Kuopiosta kotipaikkakunnalleen etsimään laillista suojelua tai elinkeinoa. Sen jälkeen hän oli saanut Tuusniemellä kehotuksen hankkia itselleen kahdeksan päivän sisällä ”vakainainen sijapaikka” tai häntä kohdeltaisiin irtolaisena. Varoituksesta ei kotipaikkakunnalla koitunut seuraamuksia. Ovaskainen näyttää joutuneen uudelleen ongelmiin vasta elokuussa kulkiessaan Kuopioon, koska hän oli palannut kaupunkiin työttömänä.¹⁷⁵

Kuvernööri totesi Tuusniemeltä annettujen todistusten perusteella Ovaskaisen joutilaaksi ja kevytmieliseksi sekä määräsi tämän puoleksi vuodeksi kehruhuoneeseen irtolaisuudesta ja kulkevasta elämäntavasta. Muut häneen kanssaan kiinniotetut naiset eivät päätyneet kehruhuoneeseen. Syynä lienee se, että Ovaskaista oli useamman kerran kehotettu etsimään itselleen laillinen suojele ja varoitettu seuraamuksilla. Hän oli laiminlyönyt kehotukset ja

¹⁷³ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. 22.8.1867, §:2 & 6.9.1867, §:2. Seurakuntaelämän välttely oli voimannäyte alhaisessa yhteiskunnallisessa oleville naisille. He eivät pystyneet vastustamaan poliisien toimenpiteitä, mutta kirkkokurin sivuttaminen oli heille mahdollista. Vainio-Korhonen 2018, 110.

¹⁷⁴ Häkkinen 2005, 244.

¹⁷⁵ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. 6.9.1867, §:2

varoitukset. Viranomaisten määräysten vastustaminen johti vakavampiin seuraamuksiin kotipaikkakunnan epävirallisten auttamisverkostojen ulkopuolelle lähtiessä.¹⁷⁶

Irtolaispäilyjen ja ilmiantojen kohteeksi joutuminen oli sosiaalisen verkoston ohella myös sidoksissa maineeseen. Yksilön maineella olikin tärkeä rooli irtolaisuuden määrittelyssä.¹⁷⁷ Ulkopuoliset ja tuntemattomat kulkijat joutuivat arviointiin, jossa paikkakuntalaiset muodostivat yleiskuvan kulkijan persoonasta. Tämä maineenmuodostumisprosessi oli tapauskohtainen ja siihen vaikutti esimerkiksi yksilön luonne, ulkonäkö, taito, ammatti, sosiaalinen asema, sukupuoli sekä etninen ryhmä. Maineen muodostuminen tapahtui vuorovaikutuksessa ja siihen vaikutti yksilöllisten seikkojen lisäksi yksilön viiteryhmään liitetyt oletukset ja aiemmat kokemukset ryhmän edustajien kohtaamisista.¹⁷⁸ Pirta Frigrenin mukaan muun muassa liikkuvuus, köyhyys ja yksinolo lisäsivät huomattavasti viranomaisten silmätikuksi joutumista samoin myös epäsosiaalinen käytös, rikokset ja niihin liittyneet järjestyshäiriöt.¹⁷⁹ Kehruuhuoneeseen joutuneiden irtolaisten kuvaukset olivat negatiivisia, mikä kertoo joko irtolaisryhmään liitetystä ryhmästigmasta tai yksilöllisten elämäntapojen aiheuttamasta närästä paikallisyhteisössä.

Joka toista tutkimusjaksolla kuulustelluista ensikertalaisista kuvaillaan kevytmielisiksi, siveettömiksi tai joutilaiksi. Heidän kerrottiin myös viettävän epäsäännöllistä elämää. Aikalaiset rinnastivat irtolaisuuden pahatapaiseen elämään, johon sisältyi muun muassa laiskuutta, epärehellisyttä, röyhkeyttä ja tottelemattomuutta.¹⁸⁰ Piirteillä näyttää olevan naisirtolaisten kohdalla yhteys sekä kulkijuuteen että suojeluksettomuuteen, sillä enimpää on kuvattu sekä kulkeviksi naisiksi ja/tai suojeluksettomiksi. Irtolaisnaisten kohdalla painottuvat nimenomaan siveettömyyteen, kun taas miesten pahatapaisuus rinnastui elinkeinottomuuteen, laiskuuteen ja juopotteluun.¹⁸¹ Taustekijänä voi pitää ajan tiukkaa sukupuoli- ja seksuaalimoraalia, jossa avioliiton ulkopuolista seksuaalisuutta paheksuttiin.¹⁸² Tämän puitteissa yksin kulkeneita sitoutumattomia ja elinkeinottomia köyhiä naisia on pidetty moraalisesti epäilyttävinä.¹⁸³

¹⁷⁶ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. 6.9.1867, §:2. Tervonen 2012, 121.

¹⁷⁷ Miettinen 2018, 232 & 235. Pukero 2009, 64.

¹⁷⁸ Eilola 2003, 263, 266–7, 294. Frykman 1977, 65. Häkkinen 2005, 234–235.

¹⁷⁹ Frigren 2016, 268.

¹⁸⁰ Pukero 2009, 64.

¹⁸¹ Nygård 122. Pukero 2009, 65. Vilkuna 2015, 408.

¹⁸² Häkkinen 1995, 217. Saarimäki 2010, 61.

¹⁸³ Althammer 2018, 753. Frykman 1977, 83. Häkkinen 1995, 30.

Seksuaalisuutta koskevien kuvausten on tulkittu viittaavan naisten harjoittamaan prostituutioon tai avioliiton ulkopuoliseen seksuaaliseen kanssakäymiseen.¹⁸⁴ 1800-luvulla seksityö ei ollut rangaistava teko, mutta sitä alettiin kitkeä irtolaisasetusten nojalla 1880-luvulla. Tutkimissani kuulusteluissa on vähän suoria viitteitä seksityön harjoittamiseen. Poikkeuksena tähän on Wilhelmiina Paavilainen, joka oli kotipaikkakunnallaan tullut tunnetuksi ”hyviä tapoja ja siveyttä loukkaavasta elinkeinostaan”.¹⁸⁵ Tämä saattaa johtua myös siitä, että naiset eivät mielellään kertoneet ansionsa lähteitä, koska pelkästä irtolaisuudesta saadut seuraamukset olivat lievempiä.¹⁸⁶

Seksityö oli siinä mielessä urbaani ammatti, että se oli kaupungeissa järjestäytyntä toimintaa. Maaseudulla taas tiedettiin, mistä tavoittaa maineeltaan epämääräisiä naisia. Maaseudulla seksityötä harjoittaneilla naisilla oli vain muutamia asiakkaita ja toimeentuloa oli täydennettävä muilla tulonlähteillä.¹⁸⁷ On mahdollista, että kuvaukset siveettömyydestä eivät viitanneet ammattimaisen seksityön harjoittamiseen, vaan nimenomaan salavuoteuteen ja ei-aviolliseen seksuaaliseen kanssakäymiseen, johon saattoi satunnaisesti liittyä rahan tai palvelusten vaihtoa.

Turun tarkastusnaisia¹⁸⁸ tutkineen Vainio-Korhosen mukaan viranomaisten kuvaukset pahatapaisesta tai kevytmielisestä elämästä eivät suoraan kerro naisten harjoittamasta seksityöstä vaan pikemminkin naisten keinoista selvitä arjesta, johon saattoi kuulua muun muassa näpistyksiä ja alkoholin käyttöä¹⁸⁹. Naisten piittaamattomuus ja sääntöjen uhmaaminen saattoi olla jo lapsuudessa tai nuoruudessa omaksuttu toimintamalli.¹⁹⁰ Vainio-Korhosen mukaan myös toistuva ja pitkäaikainen työttömyys johti useammin naisten elämäntapojen tutkimiseen kuin pelkkä seksikauppa. Suojeluksettomuus ja joutilaisuus olivat seksityötä epäilyttävämpää.¹⁹¹

¹⁸⁴ Frigren 2016, 260. Pukero 2009, 65.

¹⁸⁵ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 24.9.1869, §:2.

¹⁸⁶ Häkkinen 1995, 163, 216. Tuneström 2008, 76–77.

¹⁸⁷ Häkkinen 1995, 216.

¹⁸⁸ Tarkastusnaisilla Vainio-Korhonen viittaa Turun poliisikamarin veneeristen tautien tarkastuskirjaan merkittjä naisia, joilta seksityöläisiksi eepäiltyinä odotettiin säännöllisiä tarkistuksia veneeristen tautien ehkäisemiseksi. Vainio-Korhonen 2018, 14.

¹⁸⁹ Runsas alkoholin käyttö kuului miehiseen kulttuuriin. Siitä tuli kuitenkin paheksuttavaa, kun juopotteluun liittyi jokin konflikti. Naisten kohdalla juoppoutteen suhtauduttiin lähtökohtaisesti torjuvammin. Naisten julkinen alkoholinkäyttö oli paheksuttavaa ja saattoi pilata naisen maineen, jolloin irtolaisnaisilla juopottelu saattoi sisältyä kuvauksiin siveettömyydestä tai irstaudesta. Vilkuna 2015, 408, 413. Katso myös Annola 2021, 26.

¹⁹⁰ Anttila & Törnudd 1970 42, 162–163.

¹⁹¹ Vainio-Korhonen 2018, 97, 141, 181. Vertaa Pukero 2009, 66.

Rippikirja-aineistossa ja kansliakuulustelupöytäkirjoissa naisten aviosuhteet eivät nimeksikään ilmene. Heidän synnyttämiään lapsia kuvataan aviottomiksi, joten oletettavasti irtolaisuudesta yleiseen työhön passitetut naiset olivat pitkälti naimattomia.¹⁹² Avioliiton voi katsoa suojelleen naisia irtolaiseksi leimaantumiselta, sillä se saattoi vapauttaa irtolaisen kuulusteluista. Avioitunut nainen nautti miehensä suojelusta eikä hänen siis tarvinnut välttämättä olla kenenkään palveluksessa, jos miehen palkka riitti muun perheen elättämiseen.¹⁹³ Esimerkiksi Anna Margareta Lunden (s. 1826) lähetettiin maaliskuussa 1869 kuvernöörin kuulustelusta Kristiinan pitäjään siksi aikaa, kunnes selvitettiin, oliko hän todellisuudessa naimisissa Karl Henrik Grekin kanssa. Miestä ei tunnettu pitäjässä, joten Lunden joutui uudelleen kuvernöörin kuulusteltavaksi kesäkuussa ja hän sai pakkotyöseuraamuksen muun muassa kulkevasta elämästä.¹⁹⁴ Toisaalta vuoden 1852 asetus asetti avioituneen itsellisväestön palveluspakon alaisiksi, siksi aineistossa esiintyy muutamia itsellisten vaimoja.¹⁹⁵ Heidän kohdallaan nimenomaan suojeluksettomuus selittää irtolaisuudesta annettua seuraamusta.

3.3. Suojeluksettomuus ja haasteet palveluspaikan hankkimisessa

Siinä missä kulkeva elämäntapa näyttää liittyneen naisten irtolaisuuteen myös suojeluksettomuus, palveluspaikan tai muun laillisen elinkeinon puute oli tärkeä määrittävä tekijä. Yli kahta kolmasosaa kuulustelluista ensikertalaisista kuvataan suojeluksettomiksi naisiksi tai vuosipalveluspaikan puuttuminen ilmenee kuulustelun aikana. Vaikka laillisen suojelun merkitys irtolaisuutta määrittelevänä tekijänä väheni vuonna 1865 asetusmuutoksen myötä, palveluksettomuus tai muun laillisen elinkeinon puuttuminen esiintyy edelleen ja naisia kuvattiin kuulusteluissa usein suojeluksettomiksi naisiksi (*försvarslösa qvinnan*). Tilattoman väen asema oli edelleen sidottu tilalliseen väestöön laillisella suojelulla, vaikka Suomen elinkeinoelämä alkoikin vapautua 1800-luvun loppupuolella.

Kehruuhuoneen rippikirjojen tapaan kuulustelupöytäkirjoissa irtolaisnaisen tyyppikertomuksena näyttäytyy noin 20-vuotias palveluksensa jättänyt piika. Samaan tulokseen on päätyntä Nygård. Hänen mukaansa ongelmat työn hankkimisessa olivat

¹⁹² Katso Frigren 2016, 261.

¹⁹³ Frigren 2016, 79. Nygård 1985, 66.

¹⁹⁴ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 16.6.1869, §:3.

¹⁹⁵ Pulma 1994, 61.

tyypillisiä noin 17–31-vuotiaalle irtolaisille.¹⁹⁶ 1800-luvulla palkollisuutta pidettiin nuoruuden elämänvaiheena, joka valmisti oman talouden perustamiseen ja opetti siinä vaadittavia taitoja.¹⁹⁷ Muita mahdollisia pitkä- tai lyhytaikaisempia elannonhankinnanmuotoja naisille oli muun muassa karjanhoito, kaupustelu tai tekstiilityöt kuten kehrääminen, ompelu tai pyykkääminen. Monelle naiselle eri toimeentulonmuotojen yhdisteleminen oli välttämätöntä elannon hankkimiseksi. Lisäksi köyhät ja turvattomat naiset saattoivat joutua työskentelemään myös työkyvyn heikentyessä iän tai sairauden vuoksi.¹⁹⁸

Kaikille palkollisen pesti ei kuitenkaan sopinut, joten aineistossa esiintyy sellaisia naisia, jotka ovat jättäneet vuosipalveluspaikkansa eivätkä halunneet ottaa tai pystyneet saamaan uutta palveluspaikkaa kehotuksista huolimatta. Yleensä ennen kehruhuoneeseen lähettämistä irtolaisille annettiin aikaa etsiä itselleen laillinen suojelu. Kehruuhuoneeseen päätyneet irtolaisnaiset olivat laiminlyöneet palveluspaikan hakemisen tai eivät muista syistä voineet hankkia sitä itselleen. Pieksämäen pitäjältä tulevalle itsellisrouva (*inhysesdamen*) Adolfina Pulliaiselle (s. 1843) oli annettu kolme viikkoa aikaa etsiä itselleen palveluspaikka. Hän ei kuitenkaan ollut pystynyt tähän vaan oli jatkanut kevytmielistä, siveetöntä ja kulkevaa elämää.¹⁹⁹

Mahdollista oli myös, ettei työnantaja halunnut ottaa palveluspaikkansa jättänyttä takaisin. Piika Elin Honkanen (s. 1832) Rantasalmen pitäjältä oli vuonna 1862 jättänyt palveluspaikkansa majatalon isäntä Affanasi Tekinin luona. Honkanen kertoi syyksi kaltoinkohtelun. Hän oli mennyt asiansa kanssa Rantasalmen nimismiehen puheille. Honkasen kohtelusta tehtiinkin selvitys, jonka aikana Honkasen itsensä palveluksesta karanneena oli määrä olla vankilassa.

Tekin ja hänen talonväkensä kertoivat nimismiehelle Honkasen olleen mielenlaadultaan hankala ja käyttäytyneen röyhkeästi sekä nenäkkäästi isäntäväkeä kohtaan. Honkanen oli myös joitain päiviä ennen karkaamista aiheuttanut palovahingon, josta Tekin oli kurittanut häntä. Tekin ei enää halunnut ottaa Honkasta takaisin palvelukseensa. Luterilaisen huoneentaulun mukaan isäntäväellä oli kuritusoikeus palvelusväkeensä ja tässä tapauksessa nimismiehen kuvaukset Honkasen niskuroinnista ja huolimattomuudesta näyttävät

¹⁹⁶ Nygård 1985, 119.

¹⁹⁷ Haatanen 1968 40 & 42. Samalla tilaton väestönosa oli palveluspakon alaisuudessa. Frigren 2016, 115.

¹⁹⁸ Rahikainen 2001, 29–30. Tervonen 2012, 99.

¹⁹⁹ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1867. 9.12.1867, §:1.

oikeuttaneen hänen kohtelunsa.²⁰⁰ Kuvernöörin tekemässä päätöksessä ei mainita Tekinin menetelleen ankarasti vaan siinä kiinnitettiin huomio siihen, ettei Honkanen ”viitsi kieltää luopuneensa palveluspaikasta omavaltaisesti” ja ettei Tekin halunnut ottaa Honkasta takaisin. Kuvernööri totesi myös, ettei Honkanen ollut vapautettu edesvastuusta palovahingon aiheuttamisesta. Seuraamuksena palveluspaikasta karkaamisesta Honkanen joutui puoleksi vuodeksi yleiseen työhön Lappeenrannan kehruhuoneeseen.²⁰¹

Muista aineiston naisista poiketen Honkasella ainoana syynä kehruhuoneeseen lähettämislle oli nimenomaan palveluspaikan jättäminen eikä kuulustelutekstissä viitattu suoraan hänen huonotapaisuuteensa yhtä suorasti kuin muiden kuulusteluissa. Honkasen kohdalla käykin ilmi irtolaislainsäädännön kovuus ja vastaavassa asemassa olevien naisten heikko oikeudellinen asema. Honkanen piti kohteluaan Tekinin luona kohtuuttomana ja lähti pyytämään asiaan selvitystä viranomaisilta, mutta joutuikin siitä itse seuraamusten kohteeksi. Palveluspaikan jättämisen syyksi ei riittänyt kaltoinkohtelu, kun Tekinin väki kertoi Honkasen käyttäytyneen röyhkeästi. Tällä perusteella kuvernööri tulkitsi Honkasen jättäneen palveluspaikkansa tietien tahtoen eikä Honkasen oma todistus asiasta riittänyt.²⁰²

Nygård huomauttaa, ettei naisten irtolaisuutta voi suoraan samaistaa suojeluksettomuuteen. Valta-osa kehruhuoneessa olleista irtolaisnaista oli vailla vakinaista asuinpaikkaa, ja he viettivät kulkevaa tai epäsiiveellistä elämää.²⁰³ Kulkevalla elämäntavalla ja siivettömyydellä oli merkittävä rooli naisten irtolaisuuden määrittelyssä. Aineistossa suojeluksettomista naisista 80 prosenttia kuvattiin kulkeviksi naisiksi ja kahden kolmasosan sanottiin viettävän siiveetöntä elämää. Vaikka kuulusteluun lähettämisen virallisena syynä oli suojeluksettomuus, yleensä viranomaiskontrollilla puututtiin naisten elämäntapaan. Erilaiset ongelmat, kuten prostituutio, runsas alkoholinkäyttö ja järjestyshäiriöt, niputettiin sen alle.²⁰⁴ Elinkeinottomiin naisiin suhtauduttiin myös epäluuloisemmin kuin vastaavassa asemassa oleviin miehiin.²⁰⁵ Kulkevan elämän kytköstä suojeluksettomuuteen selittää osaltaan lisäksi se, että palkolliset

²⁰⁰ Karonen 2002, 15–16. Nygård 2002, 159, 163–164.

²⁰¹ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1862. 10.3.1862, §:1 & 28.3.1862, §:2.

²⁰² KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1862. 10.3.1862, §:1 & 28.3.1862, §:2.

²⁰³ Nygård 1985, 123.

²⁰⁴ Frigren 2016, 260.

²⁰⁵ Nygård 1998, 42.

asuivat palvelussuhteen aikana isäntäperheensä luona. Jos tilaton henkilö jätti luvattomasti palveluspaikkansa, hän menetti todennäköisesti samalla vakituksen asuinpaikkansa.²⁰⁶

Puumalan pastori Georg Edvard af Enehjelm Mikkelin läänistä kertoi Anna Liisa Luukkosen (s. 1837) olleen ilman pysyvää asumusta siitä lähtien, kun hänen palvelussuhteensa oli loppunut 1864. Luukkonen ei ollut pysytellyt Puumalassa vaan oli lähtenyt jossain vaiheessa Viipuriin. Kotipitäjänsään Luukkonen oli tullut yleisesti tunnetuksi pahatapaisuudesta. Hän oli luopunut salavuoteudesta syntyneestä lapsestaan, jotta pastorin mukaan ”voisi esteettä jatkaa kiertelevää elämäntapaansa”. Kuulusteluissa ei kerrota tarkemmin lapsen kohtalosta, mutta on mahdollista, että Luukkonen joutui antamaan lapsensa pois, koska hänellä ei ollut keinoa elättää itseään ja lastaan, koska huono maine ja aviottomana syntynyt lapsi vaikeuttivat työn saantia.²⁰⁷ Pastorin antamasta lausunnosta käy kuitenkin ilmi aikalaisten paheksunta avioliiton ulkopuoliseen seksuaalisuuteen sekä mahdollisesti äitiydestä luopumiseen kiertävän elämäntavan hyväksi.

Viipurissa Luukkonen majoittautui vuoteen 1868 asti veljensä luokse. Veljen luona asuminen tai muu asuinmuoto ei taannut riittävää suojaa irtolaisuudelta, sillä Luukkonen otettiin kiinni suojeluksettomana sekä kulkevana naisena. Hänet lähetettiin marraskuussa takaisin Puumalaan, etsimään itselleen neljäntoista päivän aikana palveluspaikka tai muu laillinen elinkeino sillä uhalla, että hän joutuisi muuten kehruhuoneeseen. Hän palasi taas veljensä luokse ilman matkatodistusta.²⁰⁸

Matkustaminen on voinut olla Luukkoselle keino välttää työvelvoitetta. Köyhälle väestölle selviytymiskeinoja elannon takaamiseksi oli kaksi: paikallisyhteisön rakenteisiin ja instituutioihin luottaminen tai liikkumisrajoitteiden ja paikallisten rajoitteiden uhmaaminen asettumalla uutteen paikkaan.²⁰⁹ Toistuvat pyrkimykset matkustaa Viipuriin kertovat, että Luukkosella oli siellä sukulaisuuteen perustuva tukiverkosto, johon tukeutuminen oli mahdollista, kun hänellä ei ollut keinoa elättää itseään. Viipurissa asuva veli saattoi vähentää Luukkoselle kotipaikan jättämisestä ja matkustamisesta aiheutuvaa riskiä, kun mahdollisuudet löytää palveluspaikka paikallisyhteisössä olivat vaikeutuneet.

²⁰⁶ Nygård 2002, 159.

²⁰⁷ Fyrkman 1977, 166, 168. Miettinen 2018, 232 & 235. Nygård 70. Vertaa Koskivirta 2015, 166.

²⁰⁸ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 16.4.1869, §:1.

²⁰⁹ Miettinen & Peltola 2005, 44.

Verkosto sijaitsi kotipaikan ulkopuolella eikä Luukkonen ainakaan toisella kerralla saanut matkaa varten todistusta, koska hänellä ei ollut laillista suojelua. Hän joutui viranomaisten käsittelyyn vasta seuraavan vuoden maaliskuussa, jolloin hänet otettiin kiinni epäsäännöllisestä ja kulkevasta elämäntavasta ja Viipurin kuvernööri lähetti hänet kuultavaksi Mikkeliin. Mikkelissä kunnallislautakunta oli vielä yrittänyt etsiä Luukkoselle suojelua, siinä onnistumatta, sillä kukaan hyvämaineinen henkilö ei halunnut ottaa häntä elätettäväkseen Luukkosen huonon maineen takia. Luukkosella ei itsellään ollut kuulustelussa mitään lisättävää ja hänet todettiin työkykyiseksi, joten kuvernööri määräsi hänet puoleksi vuodeksi kehruhuonetyöhön.²¹⁰

Kuulusteluissa oli verrattain yleistä, ettei naisilla ollut lisättävää kuulustelussa käsiteltyihin asioihin. Tämä voi kertoa siitä, että kuulusteltavat naiset kieltäytyivät kuvailemasta elämäntilannettaan seuraamuksista huolimatta. Mahdollista on myös, että vaikka naiset olisivat yrittäneet puolustaa itseään, he eivät pystyneet esittämään asioitaan siten ettei, niillä ollut vaikutusta kuvernöörin päätökseen. Kuulustelupöytäkirjoihin merkittiin vain päätöksen laillisuuden todistamisen kannalta oleelliset asiat. Asianhaarat, joilla ei viranomaisten silmissä ollut merkitystä jäivät merkitsemättä.²¹¹

Kulkevan elämän ja huonon maineen vaikutus työnsaantimahdollisuuksiin ilmenee myös Stina Maria Pasasen (s. 1842) kohdalla. Köyhäinhuoltolautakunta oli saanut hänestä valituksia, koska hän oli viettänyt Kaavin pitäjässä kevytmielistä ja kiertelevää elämää. Köyhäinhuoltolautakunta oli varoittanut Pasasta, mutta varoituksilla ei ollut vaikutusta tämän elämäntapaan. Lisäksi papintodistuksessa kerrotaan Pasasen synnyttäneen kaksi aviotonta lasta, joista nuorin oli syntynyt vajaa viikko ennen hänen kiinniottamistaan eikä Pasanen ollut vielä saanut kirkonrangaistusta. Hän ei pystynyt saamaan Kaavissa suojelua, koska kukaan ei sitä hänelle halunnut antaa. Kuulustelussa hän itse ilmaisi kyvykkyytensä työntekoon, joten on mahdollista, että hänelle kehruhuonetyö näyttäytyi parempana vaihtoehtona kuin kiertävän elämän Kaavin pitäjän alueella lastensa kanssa.²¹² Kehruuhuoneessa olevat vangit

²¹⁰ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 16.4.1869, §:1.

²¹¹ Renvall 1965, 210

²¹² Kumpikaan Pasasen lapsista ei seurannut äitiään kehruhuoneeseen eikä päätöksestä käy ilmi lasten kohtaloa. KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. 17.11.1870, §:1. Vertaa Koskivirta 2015, 167.

saivat katon päänsä päälle, ruokaa ja vaatteita, vaikka ankaraa työtä tehtiin vuoden ympäri varhaisesta aamusta iltamyöhään.²¹³

Kahdessa edellisessä aluvuossa käsitellyistä irtolaisnaisten kuulusteluista tulee esiin kulkevan elämäntavan, henkilökohtaisen maineen ja suojeluksettomuuden yhteys toisiinsa ja kuinka ne ruokkivat toisiaan. Irtolaisnaiset olivat kiinnijäädessään pitkälti työttömiä ja kodittomia. Heidän selviytymiskeinonsa puolestaan synnyttivät huonomaineisuuden leimaa, mikä vaikeutti palveluspaikan saantia ja edelleen altisti irtolaisuudelle. Irtain väestö oli velvoitettu etsimään itselleen laillista suojelua. Vaikka kuulusteluissa toisinaan tiedostettiin, ettei suojelun saaminen ollut mahdollista kehruhuoneeseen lähetetyille naisille, heidän olisi silti pitänyt olla jonkun palveluksessa. Joutilaisuutta ei suvaittu ja he eivät työkykyisinä kuuluneet köyhäinavun piiriin. Niissä tapauksissa, joissa naiset lähtivät etsimään parempia elinolosuhteita muualta, heidät voitiin ottaa kiinni suojeluksettomina kulkureina. Matkaan lähtiessä myös vaadittujen matkatodistusten puute saattoi lisätä viranomaisten toimenpiteiden kohteeksi joutumista.

Näin ollen laillisen suojelun ja tiukkojen kotipaikkarakojen voi katsoa synnyttäneen ja ylläpitäneen heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olleiden naisten syrjäytyneisyyttä. Selviytymiskeinoja oli rajoitetusti ja laillisen elinkeinon löytäminen oli hankalaa, sillä köyhien naisten toimeentulomahdollisuudet oli tutkitulla ajanjaksolla rajatut. Isännänvallan ja viranomaisten vastustaminen nekin johtivat irtolaiskontrollin rattaisiin. Kuulusteluissa irtolaisen omalla todistuksella oli vähän painoarvoa, ja kuvernöörin päätökseen vaikuttivat merkittävästi irtolaisen kotiseudulta saadut todistukset.

3.4. Sairaus, ruumiinvaivat ja työkyky

Maaseudun tilattoman väestön on esitetty eläneen jatkuvasti köyhyysrajan tuntumassa, jolloin elämän äkilliset muutokset, kuten sairaus ja onnettomuudet, saattoivat johtaa henkilökohtaiseen kriisiin. Virallisten auttamisjärjestelmien ollessa heikkoja, ihmiset joutuivat kriisitilanteissa turvautumaan epävirallisiin sukulaisuuteen, naapuruuteen ja yhteisöllisyyteen perustuviin verkostoihin. Irtaimen väestöön kohdistuva stigmatisaatio ja henkilökohtainen maine vaikuttivat kuitenkin siihen, että paikalliset auttamisverkostot olivat

²¹³ Kolehmainen 1985, 92, 109.

heikkoja yhteisön ulkopuolisille jäsenille.²¹⁴ Lisäksi 1800-luvun väestönkasvu ja nälkävuodet kuormittivat auttamisverkostoja, jonka seurauksena köyhtyminen kärjistyi 1860-luvulla.²¹⁵ 1800-luvulla valtion köyhäinapu ja vaivaishuolto oli varattu lähinnä työkyvyttömille, jolloin työkykyiset ihmiset eivät saaneet niistä turvaa esimerkiksi äkillisen sairauden iskiessä. Valtion tarjoama nälkävuosien aikainen hätäapukin oli rajoitettua.²¹⁶

Luhangan kappeliseurakunnasta kotoisin oleva Karoliina Johanna Nilsson (s. 1837) oli sairastunut kivuliaaseen sukupuolitautiin. Sen seurauksena hän oli joutunut sairavuoteeseen ja menettänyt työkykynsä. Sairastumisen takia Nilsson oli myös jäänyt vuoden 1861 henkikirjoituksessa suojeluksettomaksi, minkä vuoksi hän joutui kuvernöörin kuulusteltavaksi maaliskuussa. Häntä kuulusteltiin kahdesti ja kummallakin kerralla selvitettiin suojeluksettomuuden syytä sekä taudin luonnetta. Lääkäri kertoi lausunnossaan, ettei voinut varmuudella todistaa taudin olevan niin kivulias kuin Nilsson väitti. Kuvernööri ei saanut lausunnosta riittävästi tietoa päätöksensä pohjaksi, vaan perusti sen omaan harkintaansa sekä Sysmän pitäjän nimismiehen lausunnon ja papintodistuksen tietoihin Nilssonin siveettömästä elämästä.²¹⁷ Kuulusteltavat saattoivat käyttää tekaistuja tai oireiltaan liioiteltuja sairauksia välttääkseen yleiseen työhön lähettämisen. Epäselvässä tapauksessa kuvernööri on voinut pitää varmempana ratkaisuna lähettää Nilsson kehruhuoneeseen, koska kiertelevien irtolaisten pelättiin levittävän veneerisiä tauteja.²¹⁸

Paikallisten turvaverkostojen puuttuessa sairastuminen ja mahdollinen työkyvyn menettäminen aiheuttivat hankaluuksia elannonhankinnassa ja saattoivat johtaa suojeluksettomuuteen. Nilssonin tapauksessa huono maine vaikutti niin, että kaavailtu palvelussopimus peruuntui. Palveluspaikan puuttuessa häntä voitiin käsitellä suojeluksettomana. Kun hänen työkyvyttömyydestään ei ollut riittävä näyttöä, kuvernööri lähetti hänet puoleksi vuodeksi Lappeenrannan kehruhuoneeseen. Päätöksestä käy myös hyvin ilmi, että viranomaisten lausunnoille enemmän painoarvoa kuin Nilssonin omille kuvauksille olotilastaan.²¹⁹

²¹⁴ Häkkinen & Peltola 2005, 42, 87.

²¹⁵ Pulma 1994, 52, 68.

²¹⁶ Pulma 1994, 59–60, 67.

²¹⁷ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 5.3.1861, §:1 & 6.3.1861 §:1.

²¹⁸ Nygård 1985, 130. Vainio-Korhonen 2018, 177.

²¹⁹ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 5.3.1861, §:1 & 6.3.1861 §:1.

Vaivaisista – eli työkyvyttömistä ja sairaista köyhistä – irtolaiset erotti työkyky kuten myös oletettu laiskuus.²²⁰ Työ- ja rangaistuslaitoksiin ei periaatteessa saanut sijoittaa työkyvyttömiä henkilöitä. Työkyvyttömyys mainittiin erikseen esteeksi kehruhuoneeseen lähettämiseksi 1865 annetussa asetuksessa ellei, henkilö ollut yleiselle turvallisuudelle vaarallinen.²²¹ Asetuksen voimaantulon jälkeen kansliakuulustelupöytäkirjoissa lisääntyvät todistukset siitä, ettei naisilla ollut tunnettuja ruumiinvikoja ja että he olivat kykeneväisiä käsistöiden tekemiseen. Irtolaisten työkykyisyyteen perustuvat lausunnot osoittavat sitä, ettei toimettomia ja irtaimia ihmisiä suvaittu varsinkaan, jos heitä pidettiin työkykyisinä. Jokaisella oli oltava paikka patriarkalisessa yhteiskuntajärjestyksessä. Jos laillista suojelua tai muuta elinkeinoa ei ollut heidän odotettiin maksavan elatuksestaan pakkotyöllä. Köyhille vastikkeetonta avunantoa pidettiin huonona periaatteena, koska sen uskottiin opettavan ja ylläpitävän huonoja elämäntapoja. Pakkotyön taas toivottiin opettavan irtolaisille ahkeruutta ja työssä vaadittavia taitoja.²²²

Toisaalta ruumiinvaivat eivät automaattisesti tarkoittaneet työkyvyttömyyttä, sillä ihmisten oletettiin työskentelevän omien kykyjensä mukaan.²²³ Kehruuhuoneessa sairaiden ja osittain työkyvyttömien odotettiin tekevän työtä kevennetysti.²²⁴ Kaavin köyhäinhuoltolautakunta lähetti kesäkuussa 1870 kehruhuoneen rippikirjoissa puolisokeaksi kuvaillun Anna Tuonasen (s. 1829) Kuopion kuvernöörin kuulusteltavaksi, sillä hän oli jo kahdesti laiminlyönyt kehotukset suojelun etsimisestä. Köyhäinhuoltolautakunta kehotti kuvernööriä antamaan Tuonaselle vuoden mittaisen työjakson Lappeenrannassa. Kuvernööri noudatti lautakunnan suositusta ja Tuonanen sai seuraamuksen joutilaasta ja kiertelevästä elämäntavasta ilman laillista suojelua.²²⁵

3.5. Romanit

Kuten aiemmin todettu romanien kohtaama irtolaiskontrolli kesti läpi elämän. Heidän kulkeva elämäntapansa samaistettiin muuta väestöä useammin irtolaisuuteen ja irtolaisasetukset sisälsivät 1880-luvulle asti erillisiä niin sanottuja mustalaispykälä, joiden

²²⁰ Pulma 1994, 34.

²²¹ 40§ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

²²² Nygård 1985, 60–61. Pukero 2009, 141. Pulma 1994, 58, 61.

²²³ Nygård 1998, 32. Ståhlberg 1893, 2.

²²⁴ Kolehmainen 1985, 93. Nygård 1998, 33. Pulma 1994, 23.

²²⁵ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. 7.6.1870, §:1

nojalla romaniväestö joutui herkemmin viranomaisten kontrollin kohteeksi. Heidän kiertävään elämäntapaansa kohdistunut irtolaisuuden leima toi elämään epävarmuutta ja turvattomuutta. Pysyvän kotipaikan puuttuessa kiinnioton uhka oli jatkuvasti läsnä ja pidätykset katkoivat romanien elämää. Samalla irtolaislait pitivät yllä ryhmän irtolaisuutta, koska kotipaikkaoikeuden saaminen oli romaneille vaikeaa.²²⁶

Viranomaisten oli vaikea ymmärtää romanien toimeentulostrategioita, jotka koostuivat useiden eri ammattien ja elinkeinojen yhdistämisestä. Kulkeminen oli niukoissa oloissa eläville romaneille välttämättömyys, vaikka viranomaiset mielsivät liikkumisen moraalittomaksi. Kiertely tapahtui usein muutaman pitäjän alueella perhekunnittain noin viiden tai kymmenen hengen ryhmissä. Perhekunnittain liikkuminen oli romaneille yksi keino yrittää välttää irtolaisseuraamuksia, sillä viranomaisilla ei ollut halukkuutta vastata lasten elatuksesta, jos lapset erotettiin vanhemmistaan pitkien vapaudenmenetysaikojen ajaksi. Romanit majoittuivat kiertäessään yleensä samoissa, ystävällismielisissä taloissa, jolloin romanien ja maanviljelijöiden välille syntyi ylisukupolvisia vaihtosuhteita. Ruokaa ja majoitusta pyydettiin esimerkiksi työtä vastaan. Romaninaiset myivät tekemiään käsitöitä, kerjäsivät tai avustivat maataloustöissä.²²⁷

Sulkavan pitäjän nimismies otti elokuussa 1868 kiinni kymmenen romanin ryhmä, joka koostui kahdesta perhekunnasta. Ryhmä sisälsi vanhempia lapsineen sekä ainakin yhden vanhemman naisen, 65-vuotiaan Sibilla Cederholmin (s. 1803). Cederholm päätyi kehruhuoneeseen 23-vuotiaan Fredrika Blomeruksen (s. 1845) ja tämän kahden alaikäisen lapsen Vilhelmiinan ja Johanin kanssa. Irtolaisuudesta seuraamuksen saivat myös Jonas Cederholm sekä Blomeruksen mies Henrik Henrikinpoika Cederholm. Kuvernöörillä oli harkintaansa perustuen mahdollisuus passittaa kiinniotetut romanit suoraan kehruhuoneisiin tai rangaistuslaitoksiin, kun muut irtolaiset lähetettiin ensiksi kotipitäjiinsä.²²⁸ Kuitenkin neljä muuta samaan aikaan kiinniotettua romanina – Karl Fredrik Nyman, Hedvig Nyman, Ulla Palm ja tämän lapsi Maria Kristina – lähetettiin takaisin kotipitäjiinsä. Tässä tapauksessa suuremmalla joukolla kulkeminen ei suojannut nimismiehen kiinniotolta.²²⁹

²²⁶ Tervonen 2012, 85, 121, 124.

²²⁷ Tervonen 2012, 99–100, 112, 123.

²²⁸ 24§ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865. Tervonen 2012, 122–123.

²²⁹ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1868. 13.11.1868, §:1 & 13.11.1868, §:2. KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1868. St. Michels Kronohäktes Fång Lista för Augusti månad År 1868, No 69, 70.

Mahdollisesti syynä eroavaan menettelyyn oli se, että seuraamuksen saaneet väittivät, että he olivat syntyneet Sulkavan pitäjässä, vaikka he eivät olleet siellä kirjoilla eivätkä he kuuluneet yhteisöön. Hei eivät myöskään pystyneet kertomaan muuta paikkakuntaa tai tarjoamaan itsestään mainetodistusta. Kuvernöörillä ei ollut muuta paikkaa, jonne passittaa heidät kuin naiset lapsineen kehruhuoneeseen ja miehet Hämeenlinnan vankilaan linnoitustöihin.²³⁰ Myös alaikäisten lasten ja yli 60-vuotiaan Sibillan passittamista kehruhuoneeseen selittänee vakinaisen kotipaikan puute. Muutenkin valtaväestön negatiivinen ja ennakkoluuloinen suhtautuminen romaniväestöön, saattoi johtaa siihen, ettei millään paikkakunnalla haluttu vastata varattoman romaninaisen ja kahden turvattoman lapsen elatuksesta, kun heistä huolehtineet sukulaiset joutuivat yleiseen työhön. Kuvernööri ehkä katsoi paremmaksi vaihtoehdoksi passittaa nämä ihmiset kehruhuoneeseen kuin vapauttaa heidät jollekin kotipaikkana pidettävälle paikkakunnalle kulkemaan kerjuulle.²³¹

Aiemmin mainittu Anna Margareta Lunden tavattiin maaliskuussa 1869 Mikkelistä talvimarkkinoilta, jonne hän oli lähtenyt miehensä Karl Henrik Grekin kanssa ostamaan lääkkeitä. Mies oli kuitenkin poistunut kaupungista Lundenin tietämättä. Koska Lundenilla ei ollut mukanaan matkatodistusta hänet lähetettiin Kristiinan pitäjään siksi aikaa, kunnes selvitettiin, oliko hän todella naimisissa Grekin kanssa. Kummankaan ei tiedetty oleskelleen pitäjässä, eikä Grek ollut siellä kirjoilla. Lunden lähetettiin uudelleen kuvernöörin kuulusteltavaksi, koska hän ei ollut pystynyt hankkimaan itselleen suojelua.

Kuulustelussa 43-vuotias Lunden kertoi asuneensa lapsena vanhempiensa Kustaa Lundenin ja Anna Lovisa Palmin kanssa Lusin kievarin läheisyydessä Heinolassa. Hänen isänsä kuitenkin murhattiin Lundenin ollessa noin viisivuotias. Isän kuoltua Lunden oli viettänyt seitsemän vuotta kiertelevää elämää, kunnes Hirvensalmen nimismies oli sijoittanut hänet romani Fredrik Bergmanin torppaan. Vaikka he asuivat kuuden virstan päässä pitäjänkirkosta Lunden ei ollut käynyt ehtoollisella eikä hän ollut kirkonkirjoilla Heinolassa tai Hirvensalmessa. Hän

71, 72, 73, 74, 75, 76 & 77 & St. Michels Kronohäktes Fång Lista för November månad År 1868, No 9, 10, 11, 12, 13 och 14.

²³⁰ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1868. 13.11.1868, §:1 & 13.11.1868, §:2. KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1868. St Michels Kronohäktes Fång Lista för November månad År 1868, No 9, 10, 11, 12, 13 och 14.

²³¹ Tervonen 2012, 112, 118, 121–123.

oli ehkä saanut lapsen ja asunut yhdessä neljä vuotta Aleksanteri Nikkisen kanssa 1865 asti ilman, että he olivat menneet naimisiin.²³²

Heidän tiensä ilmeisesti erkanivat, kun Lunden muutti Joutsaan vuonna 1865. Joutsassa hänellä ei ollut vakinaista asuinpaikkaa vaan hän oli kiertänyt pitäjässä ja vältellyt suojelun hankkimista. Jossain vaiheessa ennen pidätystään Lunden oli myös tavannut Grekin ja saanut tältä avioliitun tultuaan raskaaksi. Kristiinan ja Joutsan pitäjien kunnallislautakunnat olivat toukokuussa 1869 kuvernöörin määräyksestä yrittäneet etsiä Lundenille suojelua, mutta kukaan hyvämaineinen henkilö ei ollut halunnut ottaa häntä elätettäväkseen. Myös Hirvensalmessa kunnallislautakunta oli tutkinut mahdollisuutta löytää hänelle laillista suojelua pystymättä siihen. Koska Lunden vietti kiertelevää elämää, hänestä ja hänen taustastaan ei ollut riittävästi varmaa tietoa, hän ei pystynyt todistamaan itseään hyvämaineiseksi henkilöksi eikä hänellä ollut työkykyisyydestään huolimatta palveluspaikkaa, kuvernööri määräsi hänet puoleksi vuodeksi yleiseen työhön.²³³

Monilla muilla irtolaisnaisilla kiertelevään elämään liittyi voimakkaammin pahantapaisuutta, mutta Lundenin kohdalla juuri hänen tuntemattomuutensa vaikutti kuvernöörin päätökseen. Hänestä ei ollut saatavilla todistuksia, koska häntä ei tunnettu Hirvensalmessa, Heinolassa tai Kristiinassa. Lundenin kiertelevä elämä ja se, ettei hän ollut kirjoilla missään vaikeutti hänen kotipaikkansa määrittämistä. Tämä näkyy siinä, että suojelua oli yritetty hankkia useammasta pitäjästä. Kehruuhuoneen rippikirjassa Lundenin kotipaikaksi oli kuitenkin merkitty Kristiinan pitäjä hänen miehensä Grekin kotipaikan mukaan.²³⁴

Pitäjäläisten haluttomuutta ottaa Lunden palvelukseensa selittää myös ennakkoluulot romaneita kohtaan. Romaneille vuosipalveluspaikan saanti saattoi olla vaikeaa heihin kohdistuneen negatiivisen ryhmästigmatian takia, vaikka ihmisen yksilökohtainen maine olisi ollut moitteeton. Romanit joutuivatkin usein turvautumaan kerjäämiseen tai sellaisiin lyhytaikaisiin töihin, joita muut eivät halunneet tehdä hankkiakseen toimeentulonsa.²³⁵

²³² KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 16.6.1869, §:3. Lundenin ja Nikkisen yhteiseloa kuvaava papintodistus on kuulustelupöytäkirjaan otsikoitu epävarmasti ”kanske”. Kuitenkin heidän yhteiselostaan on viitteitä. HisKi tietokannan mukaan heille syntyi avioton lapsi vuonna 1859. HisKi Hirvensalmi, Kastetut 25.12.1859. Romanien syrjinnän taustalla vaikutti myös se, että he eivät ottaneet osaa seurakuntaelämään ja elivät vihkimättöminä pareina. Nygård 1998, 102. Vertaa Tervonen 2012, 91.

²³³ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 16.6.1869, §:3.

²³⁴ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 16.6.1869, §:3. KA Digi. Lappeenrannan kehruuhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1868–1889, 63.

²³⁵ Häkkinen 2005, 255. Tervonen 2012, 109.

Lunden itse väittää elättäneensä itsensä rehellisesti, joka viittaa siihen, että hänen on ollut mahdollista hankkia itselleen riittävä elanto esimerkiksi väliaikaisilla töillä, kerjäämällä tai tekemällä käsitöitä.

Yhtenä irtolaisuudelle altistavana tekijänä on pidetty lapsuuden turvattomuutta, vanhempien kanssa kerjuulla kiertämistä sekä orpoutta.²³⁶ Lapsuuden turvattomuuden suhteesta irtolaisuuteen kertoo 22-vuotias Maria Kristina Palm (s. 1840), joka oli lapsena tullut äitinsä hylkäämäksi. Syyskuussa 1861 Hartolan nimismies otti Palmin kiinni ja lähetti tämän Mikkelin lääninvankilaan. Palmilla ei ollut matkatodistusta, mutta häneltä löytyi sittemmin väärennykseksi osoittautunut kastetodistus. Kihlakunnanoikeuden käsittelyssä selvisi, että Palm, jota käsiteltiin kiertelevänä romaninaisena, oli saanut kastetodistuksen äidiltään. Hän ei tiennyt, että todistus oli virheellinen. Näin ollen Palmin vapautettiin edesvastuusta.²³⁷ Kastetodistuksen väärentäminen on voinut olla Palmin äidille keino suojata lastaan ja itseään irtolaismenettelyltä. Palm joutui väärennöksen vuoksi itse täysi-ikäisenä vaikeuksiin, mutta hänen tietämättömyytensä asiasta suojasi häntä kovemmilta seurauksilta.

Viipurin hovioikeuden suorittaman tutkinnan tuloksena Palmin havaittiin olevan suojelekseton, joten hänet määrättiin kuvernöörin kuulusteluun. Kuulustelussa Palm kertoi, että hän oli elänyt Hartolan ja Sysmän pitäjien rajamailla vältellen kruununpalvelijoita. Hän ei ollut missään kirjoilla eikä hän tiennyt oliko häntä kastettu missään seurakunnassa. Kuvernööri päätti ensiksi vapauttaa Palmin Hartolan pitäjään. Tarkoituksena oli, että Palm pystyisi saavuttamaan sellaiset kristinopintaidot, että hänet voitaisiin ottaa seurakunnan jäseneksi.²³⁸

Erikoista Palmin tapauksessa on se, että hänet lähetettiin Hartolaan oppimaan kristinuskon oppeja laillisen suojelelun sijasta. Monella muulla naisella esiintyi papintodistuksissa irtolaisuusseuraamusta selittävänä tekijänä välttävät kristinopintaidot, huono lukutaito sekä ehtoollisen välttelyä, mutta niitä ei esitetty yhtä suoraan kehruhuoneen lähettämisen syynä kuin Palmin tapauksessa. Ehkä tavoitteena oli assimiloida irrallaan ja orpona elänyttä nuorta romaninaista osaksi valtaväestöä. Aikalaiset uskoivat, että kasvatuksella voitaisiin kitkeä

²³⁶ Nygård 1985, 149.

²³⁷ KA Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 13.1.1861, §:2.

²³⁸ KA Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 13.1.1861, §:2.

romaneihin ja yleisemmin köyhään väestöön liitettyjä negatiivisia piirteitä.²³⁹ Kuuluminen seurakuntaan ja kristinopin sisäistäminen olivat tilanteessa laillisen suojelun hankkimista tärkeämpiä keinoja saada Palm osaksi yhteisöä. Ehtoolliselle pääseminen oli edellytyksenä täydelle yhteiskuntakelpoisuudelle. Uskonnollisella opetuksella oli lisäksi moraalikasvatuksellinen merkitys, joten tavoitteena on voinut olla opettaa Palmille kristillisiä arvoja, kuten rehellisyyttä, kuuliaisuutta ja ahkeruutta.²⁴⁰

Tästä huolimatta Palm ei päässyt seurakunnan jäseneksi. Tammikuussa 1862 kuvernööri määräsi hänet puoleksi vuodeksi yleiseen työhön. Palmilla oli myös kaksi lasta, josta toinen oli syntynyt hänen vapautensa aikana. Palm luopui toisesta lapsestaan, joka jäi Hartolan pitäjään ja kuulustelussa sanottiin, että tämän tarpeista huolehdittaisiin. Tämä tarkoitti mahdollisesti lapsen sijoittamista kasvattikotiin.²⁴¹ Toinen lapsista, 1-vuotias Karl, seurasi äitiään kehruhuoneeseen. Kehruuhuoneen kasvatuksellinen tehtävä näyttää toteutuneen Palmin kohdalla. Luterilaisen uskon omaksuminen on voinut olla hänelle myös sopeutumiskeino. Vaikka kuulustelupöytäkirjassa sanottiin, ettei Palm tuntenut kristinuskon opetuksia, hän näyttää saavuttaneen kehruhuoneessa ollessaan kohtalaiset kristinopintaidot, hänet oli kastettu ja hän pääsi ehtoolliselle.²⁴²

Romaninaisten irtolaisuus samastui suuremmin kulkemiseen ja kodittomuuteen kuin muilla naisilla, joilla yleiseen työhön passitusta selitti myös huono henkilökohtainen maine ja suojeluksettomuus. Naisten itsensä näkökulmasta kulkeminen oli selviytymiskeino viranomaiskontrollia vastaan. Perhekunnassa liikkuminen, kastetodistuksen, avioliiton tai useamman pitäjän alueella liikkumisen toivottiin suojaavan irtolaismenettelyltä. Romanien kohdalla irtolaisuuden kontrollointi oli samaan aikaan tiukempaa. Pysyvän kotipaikan puute yhdistettynä romaneihin ryhmänä liitettyyn negatiiviseen stigmaan aiheutti irtoalaisuutta. Tuntelemattomalle romanille ei haluttu tarjota suojelua eikä kulkevia ja kotipaikattomia romaneita haluttu pitäjän kirjoille, jotta heidän elinkustannuksensa eivät olisi kaatuneet pitäjäläisten harteille. Palmin kohdalla näkyy myös halua yrittää assimiloida romaneja osaksi valtaväestöä.

²³⁹ Nygård 1998, 103. Pulma 1994, 58. Tervonen 2012, 85. Vertaa Nygård 1998, 104.

²⁴⁰ Koski 2011, 12, 14.

²⁴¹ Tervonen 2012, 118.

²⁴² KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 13.1.1861, §:2. KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867, 179.

3.6. Irtolaisseuraamuksesta armahdetut

Irtolaisten oikeusturvan takeena oli valitusoikeus senaatin oikeusosastoon ja lopuksi keisarille. Irtolaispäätöksistä tehtyjä valituksia on käsitelty tutkimuksessa vähän, vaikka irtolaiset ovat valittaneet saamistaan päätöksistä.²⁴³ Tutkimusjaksolla oli naisia, jotka olivat saaneet seuraamuksen irtolaisuudesta, mutta valitettuaan vapautuneet kehruhuonetyöstä. Esimerkiksi Regina Maria Mulli (s. 1832) ja Maria Salomonintytär (s. 1847) olivat valittaneet Mikkelin kuvernöörin päätöksestä vuonna 1869 ja saaneet armahduksen, joten he eivät ainakaan tuolla kertaa joutuneet kehruhuoneeseen.²⁴⁴

Myös Wilhelmiina Paavilainen (s. 1844) sai senaatin oikeusosastolta vapauttavan päätöksen. Hänet oli lähetetty puoleksi vuodeksi kehruhuoneeseen tammikuussa 1869, koska hän oli viettänyt kiertelevää ja epäsäännöllistä elämää Mikkelin kaupungissa.²⁴⁵ Paavilaiselle oli annettu vapautumisen jälkeen kolme viikkoa aikaa hankkia laillinen suojelu tai elinkeino, mutta se ei ollut mahdollista hänen kotipaikassaan Vehmaan kylässä. Sen sijaan Paavilainen oli jatkanut kiertelevää elämää ja kulkenut Sulkavan pitäjässä talosta taloon. Hän jäi uudelleen kiinni syyskuussa ja kertoi kuvernöörin kuulustelussa, ettei halunnut ottaa laillista suojelua vastaan. Mikkelin pitäjän kunnallismies (*kommunalmän*) oli yrittänyt etsiä Paavilaiselle suojelua, mutta kukaan hyvämaineinen henkilö ei halunnut häntä palvelukseensa. Mikkelin kunnallislautakunnan kirjelmän mukaan Paavilainen oli ”hyvin tunnettu ja pahoin soimattu ei vaan sopimattomasta käytöksestään, mutta myöskin hyviä tapoja ja siveyttä loukkaavasta elinkeinostaan”. Kunnallislautakunta kertoi Paavilaisen myös aiheuttaneen kustannuksia ennen ja jälkeen kehruhuoneessa oloaan sillä häntä on ”kyyditty vähän väliä kaukaa ja likeltä omalle seudulleen” ja että ”neuvot ja varotukset ovat hänelle turhia”.²⁴⁶

Kuvaukset Paavilaisen siveettömästä elinkeinosta ja toistuvista kyyditsemisistä viitannevat seksityön harjoittamiseen, sillä myös papin antamassa mainetodistuksessa Paavilaisen elämäntapaa kuvataan kulkevaksi ja paheelliseksi. Mahdollisesti myös Paavilaisen omaehtoinen kieltäytyminen suojelusta sekä hänelle annettujen varoitusten huomiotta jättäminen oli osoitus siitä, että hänen mahdollisesti harjoittamansa seksityö toi hänelle

²⁴³ Vainio Korhonen 2018, 184, 192.

²⁴⁴ KA Digi, Senaatin oikeusosaston arkisto. Päätöstaltio 1869, 125 & 295.

²⁴⁵ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1869. St. Michels Kronohäktes Fång Lista för Januari månad År 1869, No 46.

²⁴⁶ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 24.9.1869, §:2.

itsenäisyyttä. Se tarjosi hänelle riittävän tulonlähteen eikä hänen tarvinnut olla kenenkään isännöyden alaisena, vaikka samalla suojeluksettomuus ja viranomaisten kehotusten vastustaminen aiheuttivat irtolaisuuden riskin.²⁴⁷

Lopuksi kunnallislautakunta pyysi kuvernööriä menettelemään Paavilaisen kanssa ”suurimmalla lain kovuudella”. Kuvernööri päätti passittaa Paavilaisen uudestaan kehruhuoneeseen. Kuvernööri ei kuitenkaan katsonut tarpeeksi menetellä kunnallislautakunnan suosittelemalla tavalla. Hän määräsi uuden irtolaisseuraamuksen pituudeksi puoli vuotta, vaikka vakiintuneena menettelytapana oli, että kahdenkertaisesta irtolaisuudesta työajan pituudeksi määräytyi vuosi.²⁴⁸

Paavilainen ei ollut tyytyväinen kuvernöörin päätökseen, vaan valitti siitä senaatin oikeusosastolle. Hänellä oli 21 päivää aikaa toimittaa kirjallinen valitus sekä kopio kuvernöörin päätöksestä. Lokakuussa 1869 senaatin oikeusosastolle saapuneessa valituksessa Paavilainen anoi kirjurin välityksellä kuvernöörin päätöksen kumoamista ja yleisestä työstä vapautumista.²⁴⁹ Paavilainen ei esittänyt vaatimukselleen mitään perusteluita, johon Dahl tarttui. Dahlin mukaan perustelujen puutteen takia kuvernöörin päätös tulisi pitää ennallaan. Senaattori ja vapaaherra de la Chapelle taas esitti, että olisi kohtuullista suoda lisää aika, jonka aikana Paavilaisen tulisi etsiä itselleen toimeentulo. Molemmat näkökannat saivat asiaa käsitelleiltä senaattoreilta yhtä paljon kannatusta. Tutkittuaan liitetyt asiakirjat senaatin oikeusosasto päätyi myöntämään Paavilaiselle lisää aikaa. Paavilainen tuli lähettää kotiseudulleen ja hänet oli velvoitettu etsimään itselleen laillinen suojele tai laillinen ammatti sopivassa ajassa.²⁵⁰

Paavilaisen kolme kuukautta kestänyt tutkintavankeus päättyi marraskuussa, kun hänet lähetettiin Mikkelin kunnallislautakunnalle vapautettavaksi. Paavilaiselle annettiin kolme viikkoa aikaa etsiä itselleen suojele tai muuten hänet passitettaisiin kehruhuoneeseen.²⁵¹ Paavilainen näyttää onnistuneen hankkimaan itselleen laillisen suojele tai ainakin

²⁴⁷ Vainio-Korhonen 2018, 243.

²⁴⁸ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 24.9.1869, §:2. Ståhlberg 1893, 29.

²⁴⁹ Suomen kieltä puhuvat, heikosti lukevat tai kirjoittavat naiset joutuivat valituksissaan turvautumaan ruotsin kieltä osaavien miesten apuun. Vainio Korhonen 2018, 190.

²⁵⁰ KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Pöytäkirjat 1869, 2651. KA Digi. Senaatin oikeusosaston arkisto. Päätöstaltiot 1869, 1219.

²⁵¹ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1869. St. Michels Kronohäktes Fång Lista för Oktober månad År 1869, No 28.

välttämään viranomaisia useamman vuoden ajan, mutta hänet passitettiin kehruhuoneeseen irtolaisena uudestaan vuonna 1871.²⁵²

²⁵² KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1868–1889, 67.

4. IRTOLAISUUDEN PIDEMPIAIKAINEN VAIKUTUS NAISTEN ELÄMÄÄN

Siirryn tarkastelemaan niitä selviytymiskeinoja ja niitä elämäntilanteita, joista naiset löysivät itsensä kehruhuoneesta vapauduttuaan. Tässä luvussa keskityn niihin 20 kuulusteltuun naiseen, joille kertyi useampia kehruhuonekäyntejä ja joille irtolaisuudesta muodostui pysyvämpi elämänvaihe. Kiinnitoista ja kuvernöörin kuulusteluista saattoi muodostua naisille ongelmakierre.²⁵³ Irtolaisseuraamuksista mainittiin papintodistuksissa, joten tieto seuraamuksesta määrittä naisten mainetta ja kulki naisen mukana läpi elämän. Tässä käsittelyluvussa tutkin kansliakuulustelupöytäkirjojen ja senaatin oikeusosaston arkistoaineiston avulla useamman kerran irtolaisuudesta seuraamuksen saaneita naisia sekä niitä seikkoja, jotka vaikuttivat heidän kohdallaan toistuviin kehruhuonekäynteihin ja millaisia selviytymiskeinoja heillä oli.

Heidän irtolaisuutensa taustalla vaikuttivat suuresti edellisessä luvussa käsitellyt tekijät, kuten vakinaisen asuinpaikan sekä laillisen suojelun puute, huono maine ja köyhien sekä tilattomien irtolaisten kohtaama stigmatisaatio. Yksilölle vapaudenmenetys muodosti myös riskin rikkomuksen uusimiseen.²⁵⁴ Jo aiemmin yleisessä työssä olleilla oli vähän keinoja välttää uudelta pakkotyöpäätökseltä ja aiemmat kehruhuonekäynnit mainittiin raskauttavina seikkoina uutta päätöstä annettaessa.²⁵⁵ Myös kehruhuoneen henkilökunta saattoi hankaloittaa naisten vapaudenmenetyksen jälkeistä yhteyksien rakentamista.²⁵⁶

²⁵³ Frigren 2016, 262. Vertaa Henttonen 2019, 15.

²⁵⁴ Anttila & Törnudd 1970, 170.

²⁵⁵ Nygård 1985, 96.

²⁵⁶ Annola 2021, 39.

4.1. Toimeentulokeinot ja elämä kehruhuonekäyntien välillä

Irtolaisseuraamus näyttää vaikeuttaneen kehruhuoneesta vapautuneiden irtolaisnaisten mahdollisuutta löytää pysyvä toimeentulo tai palveluspaikka. Irtolaisuuden negatiivinen vaikutus naisten elämään konkretisoitui Maria Aurora Kokkosen (s.1834) kohdalla. Hänelle oli annettu kolme kuukautta aikaa etsiä itselleen laillinen suojele vapauduttuaan kehruhuoneesta syyskuussa 1861. Kokkonen ei ollut onnistunut, koska hän oli sairastunut. Sen sijaan hän vaelsi Joroisiin hakemaan vaatteitaan edellisestä palveluspaikastaan ja tiedusteli samalla mahdollisuutta päästä palvelukseen Lahnalahden kylässä asuneen talonpoika Adam Leikasin luokse. Tämä ei kuitenkaan ollut halukas ottamaan Kokkosta palvelukseensa. Papintodistuksessa sekä nimismiehen kirjelmässä kerrottiin, että Kokkonen oli tullut kotipitäjässään Rantasalmella tunnetuksi pahatapaisesta ja riettaasta elämästä, joka on voinut vaikuttaa myös Leikasin kieltävään vastaukseen.²⁵⁷

Myös Anna Katarina Grekillä (s. 1836) oli vaikeuksia löytää palveluspaikkaa kehruhuoneesta vapautumisensa jälkeen. Hän ei ollut henkikirjoitettuna kahteen vuoteen vaan oli kiertänyt yhdessä 18-vuotiaan Anders Erlingin kanssa, joka oli niin ikään vapautunut pakkotyöstä. Molemmat romanit otettiin kiinni tammikuussa 1862 ilman todistusta. Erling Kristiinan pitäjistä ja Grek muutamaa päivää myöhemmin Mikkelistä. Grek passitettiin Lappeenrannan kehruhuoneeseen, mutta Erling sai senaatin oikeusosastolta armahtavan päätöksen eikä joutunut yleiseen työhön.²⁵⁸ Kuvernöörin kuulustelussa Grek ilmaisi olevansa halukas kehruhuonetyöhön, sillä hänen ei ollut mahdollista löytää muuta työtä.²⁵⁹ Hän sanoi myös haluavansa mennä naimisiin Erlingin kanssa.²⁶⁰ Avioliitto ei ilmeisesti toteutunut, sillä Grek synnytti kehruhuoneessa aviottoman lapsen, Karl Kustaa Hermannin.²⁶¹

²⁵⁷ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1862. 10.3.1862, §:2 & 28.3.1862, §:1.

²⁵⁸ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1862. 31.1.1862, §:1. KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1862. St. Michels Kronohäktes Fång Lista för Januari månad År 1862, No 30 & No 32. KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1862. St. Michels Kronohäktes Fång Lista för Januari månad År 1862, No 15.

²⁵⁹ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1862. 31.1.1862, §:1.

²⁶⁰ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1862. 31.1.1862, §:1.

²⁶¹ KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Vankilasaarnaajan antamien todistusten ja kirjelmien toisteet, 142.

Yleisestä työstä vapautuneille annettiin kolme viikkoa aikaa löytää itselleen palveluspaikka, joskaan määräyksiä ei valvottu kovin tarkasti. Kuulustelujen ja irtolaisuudesta annettujen seuraamusten välille saattoi kertyä pidempiäkin aikoja, jolloin naiset saattoivat olla työllistettynä. Palveluspaikan saaminen oli mahdollista irtolaisuuden leimasta huolimatta. Vilhelmiina Räsänen (s. 1841) oli kehruhuoneesta vapauduttuaan vuonna 1862 otettu useaan kertaan kiinni Kuopiossa siveettömän elämän viettämisestä ja kyyditty takaisin Riistavedelle. Lisäksi häntä oli kehotettu etsimään laillinen suojelu. Tämän takia hän oli pestautunut Riistavedellä talonpoika Petter Kankkusen luo. Palveluspaikka ei kuitenkaan ollut pysyvä. Räsänen lähti taas Kuopioon eikä Kankkunen halunnut ottaa häntä enää palvelukseensa.²⁶²

Myös Maria Helena Johanintytär Lankisen (s. 1840) kehruhuonekäyntien välille kertyi neljä vuotta. Hän oli muuttanut Kerimäeltä Säamingin pitäjään löytämättä sieltä itselleen vakinaista asuinpaikkaa. Hän joutui kehruhuoneeseen ensimmäisen kerran vuonna 1863 kulkevan elämäntavan ja siveettömyyden vuoksi. Vapauduttuaan Lankinen oli muun muassa ollut Petter Laukkasen palveluksessa ja asunut äitinsä luona Kerimäellä vuonna 1866. Kolme vuotta myöhemmin Lankinen oli matkannut luvatta Savonlinnaan omille asioilleen, ja samalla henkikirjoittautunut siltavouti Petter Seppäsen talouteen. Selvityksessä kuitenkin ilmeni, ettei Lankinen ollut Seppäsen tai kenenkään muun palveluksessa, joten hänet passitettiin vuodeksi kehruhuoneeseen.²⁶³

Yleensä työlaitoksesta vapautuneet irtolaiset kyydittiin takaisin kotipaikkakunnalleen. Toisaalta oli mahdollista, että irtolainen sai itse kulkea sellaiselle paikkakunnalle, josta uskoi saavansa työtä.²⁶⁴ Vilhelmiina Warosen (s. 1836) tavoin naiset saattoivat myös jäädä Lappeenrantaan kehruhuoneesta vapauduttaan. Waronen oli asettunut asumaan Fredrik Olanderin ja tämän vaimon Marian luokse kesällä 1861. Hän kuitenkin riitaantui pariskunnan kanssa, koska oli käyttänyt asuintilaansa haureuden harjoittamiseen. Waronen oli ollut aiemmin kolmesti irtolaisena kehruhuoneessa eikä hänen ollut mahdollista hankkia palvelusta, joten seksityö on luultavasti ollut hänelle. Olanderit eivät olleet tiedneet Warosen

²⁶² KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. 23.5.1864, §:1 & 15.6.1864, §:1.

²⁶³ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1866. 25.11.1866, § 2 & 29.1.1869, §:1.

²⁶⁴ 38§ Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865.

toiminnasta ja asian selvittyä he veivät sen Viipurin hovioikeuden käsiteltäväksi. Haureuden harjoittamista epäiltiin tavaksi, ja hovioikeus määräsi hänelle sakkoja salavuoteudesta.²⁶⁵

Waronen ei pystynyt suoriutumaan 40 kopeekan suuruisesta sakosta, joten sakkorangaistus muuttui seitsemän päivää kestäneeksi vankeudeksi. Tämän jälkeen Waronen kyydittiin vankina Kuopion kuvernöörin kuultavaksi, sillä hän oli kotoisin Maaningan kappeliseurakunnasta. Kuulustelussa Waronen todettiin suojeluksettomaksi ja kulkeväksi henkilökseksi. Kuvernööri määräsi Warosen passitettavaksi Lappeenrantaan. Waronen haki päätökseen muutosta, tuloksetta.²⁶⁶

Waronen vapautui toukokuussa 1864 ”normaalilla” todistuksella.²⁶⁷ Hän ei pystynyt hankkimaan itselleen suojelua, sillä hän oli uudelleen kuvernöörin kuulusteltavana syyskuussa. Häntä ei kuitenkaan passitettu kehruhuoneeseen vaan hänet laskettiin vapaalle jalalle.²⁶⁸ Seuraavan kerran Waronen oli kuulusteltavana vuonna 1868. Hän ei ollut kirkonkirjoilla Kuopiossa ja oli papintodistuksen mukaan elänyt pahasti. Hänet passitettiin kehruhuoneeseen vuodeksi.²⁶⁹

Vaikka kehruhuonetyön tarkoitus oli opettaa naisille muun muassa käsityötaitoja sekä ahkeruutta, kehruhuoneessa vietettyä aikaa edeltävä huono-osaisuus ei katkennut, vaan se jatkui vapautumisen jälkeen ja saattoi äärimmillään johtaa toistuviin kuulusteluihin ja työjaksoihin kehruhuoneessa. Viranomaiset toivoivat kehruhuonetyön parantavan naisten elämäntapoja. Harvoin näin kuitenkin kävi. Kehruuhuoneessa vietetystä ajasta syntynyt leima seurasi naisia läpi elämän ja aiheutti pahimmillaan elämänhallinnan ongelmia. Useamman kertaista irtolaisuudesta seuraamuksen saaneita naisia yhdistää sopeutumattomuus ympäröivän yhteiskunnan normistoon ja vaikeus tai haluttomuus pysyvän elämän muodostamiseen. Aineistossa tämä ilmenee Kokkosen, Grekin, Räsäsen, Lankisen ja Warosen tapaan hankaluutena pysyä vuosipalvelussuhteissa sekä lisäksi kotipaikkomuutena

²⁶⁵ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. 2.12.1861, §:1.

²⁶⁶ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. 2.12.1861, §:1. KA Digi. Senaatin oikeusosaston arkisto. Päätöstalot 1862, 109.

²⁶⁷ KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Vankilasaarnaajan antamien todistusten ja kirjelmien toisteet 1835–1881, 159.

²⁶⁸ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. 7.9.1864. Waronen, Wilhelmina.

²⁶⁹ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876. 10.11.1868. Waronen, Wilhelmina.

ja kiertävän elämän jatkumisena.²⁷⁰ Toisaalta työllistyminen saattoi olla mahdollista ja naiset joutuivat seuraamuksiin vasta, kun elämäntavat kiinnittivät viranomaisten huomion.

1800-luvulla alkoi muodostua käsitys tilattomasta väestöstä vaarallisena alaluokkana, joka poiki rikollisia sekä muita pahantekijöitä ja joka oli moraalisesti rappeutunut. Tähän perustui myös aikaisten käsitys irtolaisryhmän vaarallisuudesta.²⁷¹ Kuulustelupöytäkirjoissa aikaisemmista rikoksista tuomittuja irtolaisnaisia kuvattiin Sofia Vilhelmiina Joonaksentyttären tavoin vaarallisiksi henkilöiksi, mikä heijastaa irtolaisten aikalaisille muodostamaa uhkakuva.²⁷² Pakkotyöllä oli tarkoitus opettaa laitoksen hoidokeille ahkeruutta ja kitkeä yksilöstä pois vaarallisia vaikutteita. Tavoitteen toteutumista naisirtolaisten kohdalla voi kyseenalaistaa, sillä irtolaiset ja rikoksentekijät olivat kehruhuoneessa keskenään samoissa tiloissa.²⁷³ Irtolaisten oli mahdollista oppia rikosten tekemistä rangaistusvangeilta. Heidän oli myös mahdollista omaksua yhteiskunnanvastaisen osakulttuurin piirteitä ja samaistua rikoksentekijän rooliin.²⁷⁴

Nygårdin mukaan miesirtolaiset erottuivat selväpiirteisemmin ”pikkurikollisten” ryhmäksi ja kehruhuoneisiin päätyneet naiset olivat enemmänkin suojeluksettomia ja siveettömiä naisia.²⁷⁵ Rippikirjojen mukaan kaikista kehruhuoneesta olleista naisista vain noin kolme prosenttia oli syyllistynyt omaisuusrikokseen ja siveellisyysrikokseen noin neljä prosenttia. Toisaalta omaisuusrikokseen syyllistyneet olivat tyypillisesti suorittamassa pidempiä vuoden tai kahden mittaisia irtolaisuusseuraamuksia, mikä viittaa siihen, että hankalissa oloissa naiset turvautuivat laittomaan toimintaan elinolosuhteidensa muuttamiseksi.²⁷⁶

Kahdesti aiemmin kehruhuoneessa ollut Anna Loviisa Mieskolainen (s. 1826) otettiin kiinni kolmannen kerran Mikkelin seurakunnan alueelta näpistyksestä lokakuussa 1861. Mikkelin kihlakunnan oikeus määräsi Mieskolaiselle sakkoja. Hän ei kuitenkaan pystynyt suoriutumaan rangaistuksesta ja sakot muuttuivat kuusi päivää kestäneeksi vankeudeksi. Mieskolaista myös ripitettiin rikoksesta ja hän sai synninpäästön Mikkelin kirkon

²⁷⁰ Frigren 2016, 262. Pukero 2009, 12.

²⁷¹ Petersson 1983, 56.

²⁷² KA Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1862. 22.3.1862, §:1.

²⁷³ Virtanen 1944, 381.

²⁷⁴ Anttila & Törnudd 1970, 171. Vertaa Annola 2021, 38–39. Työ- ja rangaistuslaitoksiin passitettujen irtolaisten käyttäytymistä voi selittää rikollisten käyttäytymistä selittäville teorioilla. Esimerkiksi konflikti-osakulttuuriteorioilla voi selittää normijärjestelmistä poikkeavaa käytöstä sekä enemmistö- ja vähemmistöryhmien suhdetta. Rikollista käytöstä on myös mahdollista selittää opittuna käyttäytymisenä. Nygård 1985, 149. Anttila & Törnudd 1970, 38, 40, 42.

²⁷⁵ Nygård 1985, 122, 148.

²⁷⁶ Petersson 1983, 176.

sakaristossa. Lisäksi hän oli oleskellut Mikkelissä suojeluksettomana ja elättänyt itseään käsitöillä.²⁷⁷ Naisten käsityön harjoittamista ei pidetty virallisesti ammatillisena toimintana ja se muodosti yleensä vain osan naisten toimeentulosta.²⁷⁸ Mieskolainen saattoi yrittää täydentää toimeentuloaan käsitöillä. Se ei kuitenkaan riittänyt: hän joutui turvautumaan näpistelyyn.

Mieskolaisen toimeentulovaiveuksia selittää myös se, ettei hän ollut ollut vuosipalveluksessa neljään tai viiteen vuoteen eikä kukaan hänen kotipaikallaan Kangasniemellä halunnut ottaa häntä palvelukseensa, sillä häntä pidettiin kelvottomana. Viimeisimpänä yrityksenä hänet oli lähetetty Joutsaan etsimään suojelusta. Pitäjäläisten toiveena oli ehkä, että Mieskolaisen löytäisi itselleen pysyvän toimeentulokeinon kauempana kotipaikaltaan ja he pääsisivät samalla eroon hankalasta henkilöstä, mutta tämä oli palannut sieltä pian Kangasniemen pitäjän syrjäseuduille.²⁷⁹ Kuulustelussa Mieskolainen tosin väitti olleensa edellisenä vuonna talonpoika Matti Kauppisen palveluksessa ja ettei hänen sen päätyttyä ollut mahdollista löytää itselleen palvelusta.²⁸⁰ Selvityksessä kuitenkin kävi ilmi, ettei hän ollut kenenkään palveluksessa.²⁸¹ Mieskolainen saattoi yrittää välttää irtolaisseuraamusta valehtelemalla. Väitteen vuoksi Mieskolaiselle yritettiin vielä järjestää piian pestiä, mutta se ei onnistunut.²⁸²

Toimeentulovaiveuksien ja toistuvien kehruhuonekäyntien lisäksi Mieskolaisen syrjäytyneestä asemasta kertoo se, että hänen kristinopin taidoissaan oli puutteita. Kehruuhuoneen rippikirjassa häntä luonnehdittiin osaamattomaksi.²⁸³ Vaikeuksien vuoksi häntä ei myöskään ollut voitu päästää ehtoolliselle ja näin ollen hän ei ollut päässyt yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi.²⁸⁴ Hänen ulkopuolisuudestaan kertoo myös se, ettei hänellä ollut vakinaista asuinpaikkaa eikä vahvoja siteitä paikkakuntalaisiin. Hän vietti kiertävää elämää ja

²⁷⁷ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 28.10.1861, §:1.

²⁷⁸ Uotila 2014, 66, 85.

²⁷⁹ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 15.11.1861, §:2.

²⁸⁰ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 28.10.1861, §:1.

²⁸¹ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 15.11.1861, §:2.

²⁸² KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 28.10.1861 & 15.11.1861, §:1.

²⁸³ KA Digi. Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1820–1867, 90.

²⁸⁴ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 28.10.1861, §:1.

oli synnyttänyt viisi aviotonta lasta. Toisaalta Mieskolaisen välitön palaaminen Joutsasta Kangasniemelle viestii hänen viihtyneen paremmin tutuilla seuduilla.²⁸⁵

Agatha Sofia Malinen (s. 1843) taas oli varastanut isäntäväeltään vaatteita palveluksesta karatessaan. Hän oli vapautunut kehruhuoneesta alkuvuodesta 1862, jolloin häntä oli kehotettu etsimään palveluspaikka. Palveluspaikan hän oli löytänyt talonpoika Johan Tuovisen luota. Toukokuussa hän jätti piianpestin ottaen samalla luvattomasti mukaansa muun muassa kenkäparin, huiveja sekä hameita.

Isäntä julkaisi kuulutuksen, jossa hän vaati Malisen ilmiantamista ja saattamista virkavallan eteen. Viikkoa myöhemmin Malinen otettiin kiinni kuljeksimasta Kuopiosta. Sinä aikana Tuovinen oli luopunut vaatimuksistaan saattaa Malinen edesvastuuseen varastetuista tavaroista. On mahdollista, että Malisen hyvämaineiseksi tunnetut vanhemmat olivat saaneet tietää varkaudesta. He olivat halunneet auttaa 19-vuotiasta tytärtään sovittamalla asian Tuovisen kanssa. Malista oli kuitenkin jo aiemmin kehotettu etsimään palveluspaikkaa, joten uusia varoituksia ei enää annettu ja hänet passitettiin kehruhuoneeseen irtolaisena.²⁸⁶

Seuraavan kerran suojelukseton ja siveetön Malinen tavattiin Joensuussa vuonna 1864. Hän ei ollut henki- tai kirkonkirjoilla missään. Häntä oli kehotettu myös etsimään edellisenä vuonna palveluspaikka ilman, että sillä oli ollut vaikutusta. Kuulustelussa Malinen arveli voivansa saada töitä. Tällä ei kuitenkaan ollut vaikutusta kuvernöörin päätökseen, sillä hän oli laiminlyönyt laillisen suojelun etsimisen. Kuulusteluista oli mahdollista yrittää vapautua antamalla virheellisiä tietoja tulevasta palveluspaikasta, mikä on saattanut vaikuttaa kuvernöörin päätökseen ohittaa Malisen kommentit palveluspaikan saamisesta.²⁸⁷

Aiempien kehruhuonekäyntien vaikutus hänen asemaansa ilmenee siinä, että Kuopion nimismies puhui hänestä vapautuneena kehruhuonehoidokkina (*lös gifne spinnhushjonet*) ja Malisen työajan pituudeksi määräytyi kaksi vuotta aiempien rikkomuksien perusteella.²⁸⁸ Kriminologisten rikosten uusimista selittävien teorioiden mukaan vankilakokemukset edesauttavat vangin sitoutumista entisten vankien ryhmään ainoana hänet hyväksyvänä pienryhmänä, vaikka samalla vankeudessa vietetty aika leimaa yksilöä laajemmalla tasolla.²⁸⁹

²⁸⁵ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861. 28.10.1861, §:1 & 15.11.1861, §:2.

²⁸⁶ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. 18.5.1862, §:1 & 31.5.1862, §:1.

²⁸⁷ Vainio-Korhonen 2018, 177.

²⁸⁸ KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. 26.1.1864, §:1 & 16.2.1864, §:1.

²⁸⁹ Anttila & Törnudd 1970, 171.

Kehruuhuoneessa vietetty aika siis syrjäytti ja marginalisoi naisia. Sen lisäksi, että naisten yhteiskunnalliseen asemaan vaikutti suojeluksettomuus ja liikkuva elämäntapa, heitä leimasi myös aiemmat irtolaisuudesta tulleet seuraamukset. Kehruuhuoneesta vapautuneita naisia pidettiin epäluotettavina ja näin ollen kehruuhuoneessa vietetty aika hankaloitti työnsaantia, yhteisöön sopeutumista. Lisäksi kehruuhuoneessa vietetty aika saattoi aiheuttaa naisissa turvattomuuden tai epävarmuuden kokemuksia.²⁹⁰ Yleisen työn voi katsoa edesauttaneen irtolaismaisen elämäntavan jatkumista.

Malinen päätyi jälleen irtolaisena kehruuhuoneeseen vuonna 1868. Hänen työajakseen määräytyi poikkeuksellisesti puoli vuotta, vaikka kyse oli hänelle neljännestä irtolaisuudesta annetusta seuraamuksesta. Tästä kuulustelusta ei ole säilynyt pidempää kuulustelukertomusta eikä kuulustelun kooste tai läänivankilan vankipäiväkirjat anna riittävää tietoa poikkeavan menettelytavan syystä. Malinen ei enää joutunut kehruuhuoneeseen uudelleen, vaikka häntä kuulusteltiin ainakin vuonna 1869.²⁹¹ Kehruuhuoneikäntien välissä häntä oli myös kuulusteltu lääninkansliassa vuonna 1866, mistä hänet oli lähetetty isänsä luokse.²⁹² Toistuvat kuulustelut ja kehruuhuoneikäynnit kertovat kuitenkin vaikeudesta sopeutua ympäröivän yhteiskunnan rakenteisiin sekä niistä odotuksista ja vaatimuksista, joita yhteiskunta kohdisti vastaavassa sosiaalisessa asemassa oleviin naisiin.

Vielä varkauksia harvinaisempia rikoksia naisirtolaisille olivat lapsenmurhan kaltaiset väkivaltarikokset.²⁹³ Itsellisen tytär Selma Sofia Tolvanen (s. 1832) oli ollut kehruuhuoneessa lapsenmurhasta irtolaisuusseuraamustensa välillä. Hän oli synnyttänyt aviottoman lapsen, jonka hengen hän oli riistänyt vuonna 1861.²⁹⁴ Lapsensa surmanneiden äitien motiiveina ovat olleet muun muassa taloudellinen ahdinko, tulevaisuuden toivottomuus ja lapsen syntyperän aiheuttama häpeä. Selitykseksi on myös esitetty lapsen kaltointkohtelua tai äidin halua suojata lastaan karulta kohtalolta.²⁹⁵

²⁹⁰ Annola 2021, 39, 43.

²⁹¹ KA Digi. Lappeenrannan kehruuhuoneen saarnaajan arkisto. Rippikirjat 1868–1889. KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kuopion lääninvankilan vankipäiväkirja 1868–1871. 29.5.1869, No 662–667.

²⁹² KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868. 10.11.1868, Malinen, Agatha. KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kuopion lääninvankilan vankipäiväkirja 1866–1867. 13.9.1866, No 570. KA Joensuu. Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kuopion lääninvankilan vankipäiväkirja 1868–1871. 6.11.1868, No 1864.

²⁹³ Nygård 1985, 123. Vertaa Koskivirta 2015, 165.

²⁹⁴ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1863. 25.6.1863, §:1.

²⁹⁵ Koskivirta 2015, 165 & 169.

Irtolaisuus jatkui Tolvasen elämässä. Hän oli kehruhuoneesta vapauduttuaan vuonna 1862 saanut pian pestin lampuoti Henrik Päkösen lesken luota määräysten mukaisesti, mutta hän oli hylännyt sen pian aloitettuaan. Rantasalmen henkikirjoituksessa Tolvanen oli merkitty irtolaiseksi ja hänelle oli annettu siellä varoituksia. Hän oli vaeltanut Viipuriin etsimään sukulaisiaan. Viipurin kuvernöörin kuulustelussa Tolvanen väitti, että hän olisi ollut edelleen palveluksessa Päkösen lesken tilalla eikä sen vuoksi ollut etsinyt muuta elinkeinoa. Hän sanoi myös olleensa työkyvytön, jonka vuoksi hän olisi ollut vapautettu velvollisuudesta etsiä laillista suojelua. Viipurin kuvernööri uskoi Tolvasen väittämiä ja vapautti hänet kuulustelusta. Mikkelin läänissä suoritetussa selvityksessä kuitenkin ilmeni Tolvaselle annetut varoitukset sekä hänen keho maineensa. Rantasalmen papin mukaan Tolvanen oli tullut tunnetuksi palveluksesta karkaamisistaan sekä irtolaisuudesta. Häntä pidettiin myös työkykyisenä, minkä takia Mikkelin kuvernööri passitti Tolvasen vuodeksi kehruhuoneeseen.²⁹⁶

4.2. Siirtolaiseksi Siperiaan

Irtolaisten karkottaminen Siperiaan tapahtui näiden omasta hakemuksesta. Hakemuksen tekeminen vaati päättäväisyyttä ja oma-aloitteisuutta.²⁹⁷ Pitkään kehruhuoneessa olleet naiset halusivat pois sieltä olosuhteisiin, joista heillä oli paremmat käsitykset.²⁹⁸ Myös heikko sosiaalinen ja taloudellinen tilanne vaikuttivat työntävinä tekijöinä Siperiaan lähteville. Karkotusta hakeneilla irtolaisilla ei ollut siteitä paikallisyhteisöön, he viettivät kiertelevää elämää eikä heillä ollut mahdollisuutta suojelun saamiseen.²⁹⁹ Siperiassa oli mahdollista aloittaa elämä alusta uudessa ympäristössä, jossa oli tarjolla kaivos- ja tehdastöitä.³⁰⁰ Kaikista Siperiaan karkotetuista irtolaiset olivat kokonaisuutena pienin ryhmä ja kaikista karkotetuista irtolaisista vain noin 15 prosenttia oli naisia.³⁰¹ Tutkimusjaksollani vain noin neljä prosenttia kaikista kehruhuoneesta olleista irtolaisnaisista lähti Siperiaan.³⁰² Voi olettaa, että naisirtolaisten hakeutuminen Siperiaan oli äärimmäinen keino tavoitella parempia elinolosuhteita ja päästä irti irtolaisuuden leimasta. Matka Siperiaan oli kuitenkin

²⁹⁶ KA Mikkeli. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1863. 25.6.1863, §:1.

²⁹⁷ Juntunen 1983, 44.

²⁹⁸ Kolehmainen 1985, 69–70.

²⁹⁹ Juntunen 1983, 57. Kolehmainen 1985, 69–70.

³⁰⁰ Naisia ei sijoitettu kaivoksiin vaan Itä-Siperian tehtaisiin. Juntunen 1983, 39 & 57.

³⁰¹ Juntunen 1983, 56.

³⁰² Katso Taulukko 4.

pitkä ja se tehtiin osittain jalan. Kaikki eivät selvinneet siitä eivätkä työolotkaan perillä välttämättä vastanneet odotuksia.³⁰³

Kristina Vilhunen (s. 1831) mainitsee vuonna 1863 senaatin oikeusosastolle lähettämässään valituksessaan Siperiaan työntävänä tekijänä sen, ettei hänen ole mahdollista saada suojelua kotiseudullaan.³⁰⁴ Vaikeudet suojelun hankkimisessa ovat voineet johtua hänen aiemmista käynneistään Lappeenrannan kehruhuoneessa sekä hänen rikostaustastaan.³⁰⁵ Poikkeavaa Vilhusen karkottamisessa oli se, että hän anoi Siperiaan lähettämistä jo Mikkelin lääninvankilassa. Periaatteessa Siperiaan siirtoa hakevien oli vietettävä osa vapaudenmenetyksajastaan Suomessa ennen kuin heidät voitiin siirtää sinne. Vilhunen oli ollut aiemmin kahdesti kehruhuoneessa irtolaisuudesta yhteensä puolitoista vuotta, joka on voitu ottaa huomioon päätöstä annettaessa ja laskea osaksi kehruhuoneessa vietettyä aikaa.

Siirtoa anonut Sofia Karolina Akola eli Akolahti (s. 1847) taas vapautui takaisin kotipaikkakunnalleen. Hän oli ollut aiemmin kehruhuoneessa puolen vuoden ajan eikä ollut sen jälkeen pystynyt asettumaan minnekään vakituisesti. Kuvernööri oli määrännyt Akolahden vuodeksi kehruhuoneeseen, mutta tämä oli hakenut siirtoa Siperiaan Mikkelin lääninvankilassa.³⁰⁶ Hän oli tyytymätön päätökseen ja valituksessaan senaatin oikeusosastolle hän anoi joko kehruhuonetyöstä vapautumista tai siirtoa Siperiaan.³⁰⁷ Akolahti laskettiin vapaalle jalalle ja häntä kehoitettiin etsimään laillinen suojelu kohtuullisessa ajassa.³⁰⁸ Kyseessä oli vasta toinen Akolahdelle annettu seuraamus irtolaisuudesta. Hän ei ollut myöskään Vilhusen tavoin perustellut anomustaan laillisen suojelun saamisen mahdottomuudella, joten senaattorit pitivät kotipaikkakunnalle vapauttamista sopivana ratkaisuna. Todennäköisesti viranomaisten silmissä pitäjät olivat edelleen vastuussa köyhiensä huollosta eikä näin ollen Siperiaa voinut pitää irtolaisten ensisijaisena sijoituspaikkana.

Anna Maria Fantin (s. 1845) siirtolaisuuteen päättyvä kehruhuonekierte alkoi 18-vuoden iässä vuonna 1864, kun hän karkasi palveluksesta ja alkoi viettämään kiertelevää elämää

³⁰³ Juntunen 1983, 65, 78. Kolehmainen 1985, 69.

³⁰⁴ KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Anomus- ja valitusaktit 1863, 475.

³⁰⁵ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1863. 12.11.1863, §:1.

³⁰⁶ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1869. 9.2.1869, §:2.

³⁰⁷ KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Anomus- ja valitusaktit 1869, 373.

³⁰⁸ KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Pöytäkirjat 1869, 291.

Heinolan seurakunnan alueella.³⁰⁹ Seuraavana vuonna kuvernööri oli jälleen passittamassa häntä kehruuhuoneeseen, mutta hänet armahdettiin. Fantin isä Johan ei ollut enää vanhoilla päivillään työkykyinen ja tarvitsi tyttärensä huolenpitoa sekä hoivaa.³¹⁰ 1800-luvulla sukulaiset olivat vielä ensi sijassa vastuussa toistensa huolenpidosta.³¹¹ Jos Fant olisi joutunut kehruuhuoneeseen, hänen vanhuuden-heikko isänsä olisi jäänyt turvattomaksi. Näillä perusteilla häntä ei voitu passittaa kehruuhuoneeseen vaan hänet lähetettiin isänsä luokse Hartolaan. Fant oli velvoitettu pysymään isänsä luona tai muuten häntä kohdeltaisiin suojeluksettomana.³¹² Hän ei kuitenkaan ollut jäänyt pysyvästi isänsä luokse, sillä seuraavan vuoden lopulla hänet lähetettiin Viipurin läänistä kotiseudulleen Hartolaan.³¹³

Toukokuussa 1867 Fant oli jälleen otettu kiinni kuljeskelemasta Viipurista. Hän oli viettänyt laiskaa ja epäsiiveellistä elämää kykenemättä hankkimaan palveluspaikkaa kehotuksista huolimatta. Hän sai puolen vuoden mittaisen seuraamuksen ensikertaisesta irtolaisuudesta, vaikka kuvernöörin selvitystä varten pyydytyssä papintodistuksessa mainittiin edellinen työjakso kehruuhuoneessa.³¹⁴ Mikkelin lääninvankilan vankilistoissa todetaan Fantin olleen tyytyväinen päätökseen.³¹⁵ Fant ei kokenut tarpeelliseksi valittaa päätöksestä, vaan lienee pitänyt vapaudenmenetystä kiertelevää elämää parempana vaihtoehtona eikä isäkään enää pyytänyt tyttärtään vanhuudenturvukseen.

Heti seuraavan vuoden alkupuolella Fant lähetettiin jälleen kehruuhuoneeseen, sillä hän ei ollut pystynyt hankkimaan suojelua vapautumisensa jälkeen.³¹⁶ Hän anoi yhtä aikaa viiden muun naisen kanssa siirtoa Siperiaan. Kaikki heistä olivat terveitä ja kaikilla oli välttävät kristinopintaidot. Fant oli naisista ainoa irtolainen. Muut naiset olivat kehruuhuoneessa lapsenmurhasta, varkaudesta tai murtovarkaudesta.³¹⁷ Senaatin käsittelyssä naisten arveltiin

³⁰⁹ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1864. 24.2.1864, §:2.

³¹⁰ KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Anomus- ja valitusaktit 1865, 179.

³¹¹ Ståhlberg 1893, 130. Frigren 2016, 264.

³¹² KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1865. St. Michels Kronohäktes Fång Lista för Maj månad År 1865, No 11. KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Pöytäkirjat 1865, 1436.

³¹³ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1866. St. Michels Kronohäktes Fång Lista för November månad År 1866, No 60, 61, 62, 63 & 64.

³¹⁴ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1867. 2.5.1867, §:1.

³¹⁵ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1867. St. Michels Kronohäktes Fång Lista för April månad År 1867, No 37 & 38.

³¹⁶ KA Mikkelin. Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto. Kansliakuulustelupöytäkirjat 1868. 26.2.1868, §:1.

³¹⁷ KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Anomus- ja valitusaktit 1868, 373. No 182.

iän ja terveytensä puolesta kestävän karkotuksen ja pystyvän elättämään itsensä työllä eikä karkotukselle nähty mitään muita esteitä.

Tästä huolimatta senaattori Eugen Teodor von Knorring huomautti, että Fant ei voisi lähteä ennen kesäkuuta eikä Fant itse tiennyt siitä. von Knorringin mielestä Fantin olisi pitänyt kärsiä seuraamus kokonaan Lappeenrannassa. Vasta 24-vuotias Fant voisi vielä tulla synnyinmaalleen ja yhteiskunnalle hyödylliseksi jäseneksi, koska hän ei ollut syyllistynyt mihinkään muihin rikkeisiin. Knorringin kommentin taustalla välittyä ajatus siitä, ettei Fant ollut nuorena ihmisenä menetetty tapaus ja että kehruhuonetyö opettaisi häntä. Näin Fantista tulisi vielä yhteiskunnan hyödyllinen jäsen eikä karkotus olisi tarpeen.³¹⁸ Senaatin oikeusosasto kuitenkin puolsi Fantin hakemusta ja tämä lähetettiin Siperiaan kesäkuussa.³¹⁹

Vanhempaa irtolaisväestöä pidettiin parantumattoman pahtapaisena, joten kansalaishyveiden, kuten ahkeruuden, opettamisen tuli lähteä nuoremmista sukupolvista.³²⁰ Myös se tosiasia, että Fant lähetettiin rikoksiin syyllistyneiden ja rikoksia uusineiden kanssa Siperiaan yhdistettynä von Knorringin kommentteihin antaa ymmärtää, ettei Suomen viranomaiset mielellään lähettäneet Siperiaan sellaisia henkilöitä, joilla katsottiin olevan edes jonkinlaisia elinmahdollisuuksia Suomessa. Tällaiset henkilöt lähetettiin mieluummin kotipitäjiinsä etsimään suojelua.

³¹⁸ KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Pöytäkirjat 1868, 3254.

³¹⁹ KA Helsinki. Senaatin oikeusosaston arkisto. Pöytäkirjat 1868, 3254.

³²⁰ Pulma 1994, 58.

5. KEHRUUHUONEEN IRTOLAISNAISET

Irtolaisuuteen kytkeytyy teemoja köyhyydestä, huono-osaisuudesta sekä syrjäytymisestä. Tässä tutkielmassa olen analysoinut sitä, millaisena elämänvaiheena irtolaisuus näyttäytyi Lappeenrannan kehruhuoneeseen irtolaisuudesta passitettujen naisten elämässä. 1800-luvulla tilattoman väen asema oli sidoksissa lailliseen suojeluun ja rajallisiin sosiaalisen nousun mahdollisuuksiin. Naisten kohdalla esimerkiksi sosiaalinen asema vaikutti avioitumismahdollisuuksiin, ja vakituinen palvelussuhdekin kohensi elintasoja vain vähän.³²¹ Lisäksi ammattitaidottomuus, työkyvyttömyys tai äkillinen sairastuminen saattoi ajaa ihmisen nopeasti taloudellisiin vaikeuksiin. Myös tutkimusjaksollani vaikuttaneet suuret nälkävuodet ja perinteisen agraaritalouden kriisi aiheuttivat turvattomuutta ja lisäsi irtolaisuutta. Sosiaaliturva perustui ensi sijassa sukulaisten ja seurakuntien köyhäinapu oli tarkoin rajattu, jolloin yhteisön ulkopuolisuus saattoi merkitä elämän epävarmuutta ja turvaverkkojen puuttumista.

Myös laillinen suojelu asetti paineita tilattomalle väestölle. Jos työtä tai palveluspaikkaa ei ollut muodostui riski irtolaisepäilyille. Niissä tapauksissa, joissa ihminen päätti lähteä etsimään parempia elinolosuhteita kotipaikkakuntansa ulkopuolelta, altistuttiin irtolaisuudelle, koska tilattomien liikkumisen vapautta oli rajoitettu ja tuntemattomiin kulkijoihin suhtauduttiin lähtökohtaisesti epäluuloisesti. Suurimmalle osalle tilattomasta väestöstä toimeentulon hankkiminen kuitenkin onnistui. Vuosittain irtolaisuudesta epäillyistä

³²¹ Nieminen 1951, 289. Pukero 2009, 22.

täysivaltaisiksi jäseniksi. Tässä suhteessa tutkimani naiset olivat irrallaan yhteiskunnan suojaavista rakenteista.

Aineistossa irtolaisuudesta saatua vapaudenmenetystä enteilivät kotipaikkattomuus, työttömyys tai vaikeudet pysyvän palvelusuhteen muodostamisessa, liikkuva elämäntapa ja siveettömyys. Naisten liikkuva elämä asetti naiset kyseenalaiseen maineeseen ja kiinnitti viranomaisten huomion. Pahantapaisuus ja siihen liittyvät piirteet kuten laiskuus, röyhkeys ja tottelemattomuus olivat aikalaisille irtolaisuuden ominaispiirteitä. Naisirtolaisilla kuvaukset painottuivat nimenomaan siveettömyyteen tai kevytmielisyyteen eikä heidän kohdallaan viitata yhtä suoraan esimerkiksi juopotteluun kuten miesirtolaisten tapauksessa. Naisten mainetta kyseenalaisti myös heille aviottomana syntyneet lapset. Yksin kulkeva nainen herätti jo sinänsä epäluuloa ja sai osakseen negatiivisen leiman, sillä naisten oletettiin pysyvän kodin piirissä. Viitaukset siveettömyyteen kertovat myös aikansa tiukasta sukupuoli- ja seksuaalimoraalista sekä esiaviollisen seksin paheksuttavuudesta.

Siveettömyyden ja kulkemisen lisäksi suojeluksettomuus liittyi olennaisesti naisten irtolaisuuteen. Kuulusteluissa pyrittiin pääsemään selvytyteen siitä, olivatko naiset kenenkään palveluksessa vai eivät. Jos palveluspaikkaa tai muuta elinkeinoa ei ollut ja sitä ei kehotusten jälkeenkään pystytty järjestämään nainen lähetettiin kehruhuoneeseen. Kotipaikkakunnilta annetut kuvaukset naisten siveettömyydestä tai liikkuvuudesta vahvistivat kuvernöörin päätöstä. Naisille itselleen kiertely saattoi merkitä liikkumista paikasta toiseen tilapäistöiden perässä, kerjäämistä, muualla asuvien sukulaisten luo matkustamista tai viranomaisten välttelyä. Käsittelemissäni tapauksissa tulee myös esiin se, kuinka naisten selviytymiskeinot olivat viranomaisten näkökulmasta negatiivisia. Määräysten ja kehotusten vastustaminen saattoi olla heikossa yhteiskunnallisessa asemassa olevalle naiselle isännänvaltaisen järjestelmän vastustamista, vaikka se altistikin irtolaisuudelle.

Oman ryhmänsä irtolaisten joukossa muodostivat romanit, joita pidettiin lähtökohtaisesti irtolaisina lainsäädännöllisellä tasolla etnisen taustansa vuoksi. Romaneihin kohdistunut negatiivinen stigma yhdistettynä irtolaisiin kohdistuneen stigman kanssa myös vaikeutti palveluspaikan hankkimista, joka myös ylläpiti ryhmän suojeluksettomuutta. Heidän kohdallaan myös kulkevan elämän ja kotipaikkattomuuden merkitys korostuu irtolaisuutta määrittävänä tekijänä, koska viranomaiset eivät ymmärtäneet heidän valtaväestöstä poikkeavaa elämäntapaansa. Pitäjien odotettiin vastaavan köyhistään. Jos henkilölle ei ollut määritettävissä kotipitäjää hänet lähetettiin mieluummin yleiseen työhön niissäkin

tapauksissa, jossa henkilö olisi ollut liian nuori tai vanha ollakseen laillisen suojelun alainen. Toisaalta vaikka romaneihin kohdistunutta irtolaisuuden kontrollia on luonnehdittu muuta väestöä tiukemmaksi, aineistossani esiintyvät romaninaiset olivat tyypillisesti saaneet vain yhden puolen vuoden mittaisen irtolaisseuraamuksen koko tutkimusjaksolla.

Valtaosa kaikista kehruhuoneessa olleista irtolaisista oli siellä vain kerran koko tutkimusajanjaksolla. Heidän kohdallaan kehruhuonekäynnin satunnaisuutta voi kyseenalaistaa, sillä kehruhuoneeseen tuloa edelsi paikallisyhteisön epävirallinen kontrolli, jossa arvioitiin muun muassa yksilön mainetta sekä käytöstä ja virallisella tasolla pappien, nimismiesten, poliisien ja kaitsijamiesten harjoittama epäilyttävien henkilöiden valvonta sekä maaherran kuulustelut. Näille naisille vapaudenmenetyks ei kuitenkaan aiheuttanut, estettä normaaliyhteiskuntaan integroitumiseen vapautumisensa jälkeen. Heille elämänolojen järjestäminen onnistui, niin ettei heidän tarvinnut palata enää kehruhuoneeseen ja irtolaisuus jäi hetkelliseksi elämänvaiheeksi.

Aineistosta erottuu sellaisten naisten ryhmä, joilla kehruhuonekäyntejä kertyi useampia, mikä johtaa siihen päätelmään, että heillä oli huomattavia vaikeuksia tai haluttomuutta sopeutua ympäröivän yhteiskunnan rakenteisiin. Uusia seuraamuksia annettaessa aiemmat vaikuttivat myös raskauttavasti päätökseen, joka vaikutti naisten mahdollisuuksiin vapautua kuulusteluista. Kehruuhuoneessa olo oli mahdollisuus myös vaatteisiin, ruokaan ja vakituisen yösiijaan, mikä on voinut olla naisille kodittomuutta parempi vaihtoehto. Naisilla, jotka saivat irtolaisuudesta useampia seuraamuksia, kulkeva elämä ja suojeluksettomuus jatkuivat kehruhuoneesta vapautumisen jälkeen eikä heidän ollut mahdollista muodostaa pysyvää elämää. Naisten irtolaisuuden rinnalla esiintyvä rikollisuus antaa viitteitä siitä, että naisten taloudellinen tilanne oli heikko ja he joutuivat turvautumaan laittomiin elinkeinoihin kuten omaisuusrikoksiin tai seksityöhön elantonsa turvaamiseksi. Toisaalta työllistyminenkin saattoi olla joillekin väliaikaisesti mahdollista irtolaisuuden leimasta huolimatta.

Vapaudenmenetyksestä oli mahdollisuus saada armahdus. Kansliakuulusteluissa naiset esittivät suojeluksettomuutensa syyksi esimerkiksi sairauksia, työkyvyttömyyttä, avioliittoa, palveluspaikan järjestämistä tai sukualisten hoitamista. Näillä lausunnoilla oli harvoin vaikutusta kuvernöörin päätökseen, ellei todistuksena ollut lääkärin tai jonkin muun viranomaisen lausuntoa. Mikäli irtolainen ei ollut tyytyväinen kuvernöörin päätökseen hänen oli mahdollista valittaa senaatin oikeusosastolle. Päätöksistä valitettiin yleensä

lääninvankilasta ennen kehruhuoneeseen passitusta. Mikäli oikeusosaston tulkinta erosi kuvernöörin tulkinnasta, irtolainen oli mahdollista armahtaa keisarin päätöksellä.

Toinen keino kehruhuonekierteen katkaisemiseksi oli siirtolaiseksi Siperiaan hakeutuminen. Karkotusta haettiin niin ikään senaatin oikeusosastolta ja päätökseen vaikutti naisten aiemmat rikkomukset, terveydentila, ikä ja käytös. Näyttää siltä, etteivät viranomaiset Suomessa mielellään karkottaneet irtolaisnaisia, vaan heidät lähetettiin mieluummin takaisin kotipaikkakuntansa viranomaisten hoidettavaksi.

Tässä tutkielmassa olen keskittynyt kehruhuoneessa olleiden naisten osalta kymmenen vuoden mittaisen jaksoon heidän elämänkaarensa ja tutkinut sitä, mitkä seikat heidän kohdallaan vaikuttivat irtoalisuuteen. Aihe kaipaisi kuitenkin vielä jatkotutkimusta pidemmältä aikaväliltä, jotta se olisi mahdollista ulottaa käsittelemään naisten koko elämänkaarta. Myös tutkimuksen alueellista kattavuutta on mahdollista laajentaa. Näin olisi mahdollista arvioida kokonaisvaltaisemmin irtolaisuuden pitkäjänteisyyttä naisten elämässä tai ilmiön ylisukupolvisuutta. Tässä tutkimuksessa naisten elämäntilanteessa irtolaisuuteen vaikuttaneita piirteitä olivat kodittomuus, elinkeinottomuus, kulkeva elämä sekä siveettömyys. Naisten saamiin seuraamuksiin vaikuttivat myös tiukka irtolaislainsäädäntö, laillinen suojeleminen sekä aikalaisten näkemykset kulkijoista, irtolaisista, muuten marginalisoiduista ryhmistä tai seksuaalimoraalista. Kehruhuonesuraamuksia uusineiden naisten elämään vapaudenmenetyksellä vaikutti pitkälti negatiivisesti ja heillä oli vaikeuksia sopeutua yhteisöön kehruhuoneesta vapauduttuaan.

LÄHTEET

Arkistolähteet

KA Digi, Kansallisarkiston digitaaliarkisto, Astia-verkkopalvelu

Lappeenrannan kehruhuoneen saarnaajan arkisto.

Rippikirjat 1820–1867. https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=568970193 (viitattu 7.3.2023).

Rippikirjat 1868–1889. https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=568974142 (viitattu 7.3.2023).

Vankilasaarnaajan antamien todistusten ja kirjelmien toisteet 1835–1881. https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=568978390 (viitattu 7.3.2023)

Senaatin oikeusosaston arkisto.

Päätöstaltiot 1862, 1869, 1870, 1871. https://astia.narc.fi/uusiastia/kortti_aineisto.html?id=457345011 (viitattu 7.3.2023).

KA Helsinki, Kansallisarkisto Helsingin toimipiste, Helsinki

Senaatin oikeusosaston arkisto.

Pöytäkirjat 1865, 1868, 1869.
Anomus- ja valitusaktit 1863, 1865, 1868 1869.

KA Joensuu, Kansallisarkisto Joensuun toimipiste, Joensuu

Kuopion lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto.

Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1861–1868.
Varalääninsihteerin kansliakuulustelupöytäkirjat 1865–1876.
Kuopion lääninvankilan vankipäiväkirja 1866–1867.
Kuopion lääninvankilan vankipäiväkirja 1868–1871.

KA Mikkeli, Kansallisarkisto Mikkelin toimipiste, Mikkeli

Mikkelin lääninhallituksen lääninkanslian I arkisto.

Kansliakuulustelupöytäkirjat 1861, 1862, 1863, 1864, 1865, 1866, 1867, 1868, 1869, 1870.

Mikkelin lääninvankilan vankiluettelo 1862, 1865, 1866, 1868, 1869.

Näiden lisäksi tutkielman lähteenä on käytetty Suomen Sukututkimusseuran HisKi-tietokantaa.

Viranomaislähteet

Hans Kejslerliga Majestäts Nådiga Förordning, angående laga försvar och huru försvarslösa personer skola behandlas. 14.1.1852. Kejslerliga Förordningar för åren 1852.

Armollinen Asetus joutolaisista ja niiden kanssa menettelemisestä 23.1.1865. Finlands Författnings Samling 1865 No 1.

Aikalaistekstit

Ståhlberg, K. J. Irtolaisuus Suomen lain mukaan. 1893. Väitöskirja. Näköispainos. Helsinki, Painatuskeskus, 1995.

Kirjallisuus

Althammer, Beate. "Roaming Men, Sedentary Women? The Gendering of Vagrancy Offenses in Nineteenth-century Europe". *Journal of Social History* 51 (4), 736-759. Oxford, Oxford University Press, 2018. <https://doi.org/10.1093/jsh/shx159>.

Annola, Johanna. "Naisvankien kirjeet 1800- ja 1900-lukujen vaihteen Suomessa". Teoksessa Kaihovirta, Matias & Tiina Lintunen (toim.) *Työväki ja seksi*, 25–53. Väki Voimakas, Nro 34. Helsinki, Työväen historian ja perinteen seura, 2021. <https://doi.org/10.55286/vv.121606>

Anttila, Inkeri & Patrik Törnudd. *Kriminologia*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja No 154. Porvoo, Helsinki, WSOY, 1970.

Eilola, Jari. *Rajapinnoilla: sallitun ja kielletyn määrittelemisen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Väitöskirja. *Bibliotheca Historica* 81. Helsinki, SKS, 2003.

Frigren, Pirita. "Tirkistelyä vai ymmärryksen lisäämistä? Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa". Teoksessa Lidman, Satu, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) *Historiantutkimuksen etiikka*, 51–70. Helsinki, Gaudeamus, 2017.

Frigren, Pirita. *Kotisatamassa: Merimiesten vaimot, naisten toimijuus ja perheiden toimeentuloehdot 1800-luvun suomalaisessa rannikkokaupungissa*. Väitöskirja. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 2016. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-6511-2>.

Forsberg, Henrik & Antti Häkkinen. "Finland's famine years of the 1860s: A nineteenth-century perspective". Teoksessa Curran, Declan et al. (toim.) *Famines in European*

- Economic History: The Last Great European Famines Reconsidered, 99-123. Abingdon, Routledge, 2015.
- Frykman, Jonas. Horan i bondesamhället. Lund, Liberläromedel Lund, 1997.
- Gustafsson, Sofia. ”Ruotusotilaiden vaimot ja lesket 1721–1808”. Teoksessa Miettinen, Riikka et al. (toim.) Reunamailla: tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800, 165–201. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018.
- Haatanen, Pekka. Suomen maalaisköyhälistö. 1968. Näköispainos: Helsinki, Into, 2017.
- Halmesmaa, Pekka. Kirkkokurisäännöstö Suomessa 1848–1869 ja sen soveltaminen Turun ja Kajaanin rovastikunnissa. Helsinki, Suomen kirkkohistoriallinen seura, 1978.
- Happonen, Päivi. Sukututkimuksen asiakirjaopas - väestöhistorialliset arkistolähteet. Mikkeli, Karjala-tietokantasäätiö, 2004.
- Henttonen, Emilia. Kolmen valtakunnan perillinen: Turun kehruhuoneen arkiston asiakirjojen elinkaari ja asema tutkimuksessa. Pro gradu. Turku, Turun yliopisto, 2019.
- Honkatukia, Päivi. Sopeutuvat tytöt? Sukupuoli, sosiaalinen kontrolli ja rikokset. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 152. Helsinki, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 1998.
- Hyrkkänen Markku, ”Historiallinen menetelmä”. Teoksessa Hokkanen, Markku et al. (toim.) Matkoja Aatehistoriaan. Esseitä Antti Halmesvirralle. JYY julakisusarja nro 101. Jyväskylä, Kampus Kustannus, 2017.
- Häkkinen, Antti. Rahasta - vaan ei rakkaudesta: prostituutio Helsingissä 1867–1939. Väitöskirja. Helsinki, Helsingin yliopisto, Otava, 1995.
- Häkkinen, Antti. ”Kiertäminen, kulkeminen ja muukalaisuuden kohtaaminen 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun maalaisyhteisössä”. Teoksessa Häkkinen, Antti, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) Vieraat kulkijat – tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa, 225–262. Helsinki, SKS, 2005.
- Häkkinen, Antti & Jarmo Peltola. ”Suomalaisen ”alaluokan” historiaa” Teoksessa Häkkinen, Antti, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) Vieraat kulkijat – tutut talot: Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa, 39–94. Helsinki, SKS, 2005.
- Johnsson, Theresa. Vårt fredliga samhälle: ”lösdriveri” och försvarslöshet i Sverige under 1830-talet. Väitöskirja. Uppsala, Uppsala universitet, 2016. [urn:nbn:se:uu:diva-280292](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:se:uu:diva-280292).
- Juntunen, Alpo. Suomalaisten karkottaminen Siperiaan autonomian aikana ja karkotetut Siperiassa. Väitöskirja. Turku, Turun yliopisto, Siirtolaisinstituutti, 1983. <https://urn.fi/URN:ISBN:951-9266-22-4>.
- Kalela, Jorma. ”Historian rakentaminen eettisenä hankkeena”. Teoksessa Lidman, Satu, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) Historiantutkimuksen etiikka, 92–112. Helsinki, Gaudeamus, 2017.
- Karonen, Petri. ”Johdanto: moninainen patriarkaalisuus – normien ja käytäntöjen solmukohdat”. Teoksessa Einonen, Piia & Petri Karonen (toim.) Arjen valta: Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860), 10–23. Helsinki, SKS, 2002.
- Kolehmainen, Tiina. Lappeenrannan kehruhuone ja sen naisvangit vankilan toimintavuosina 1819–1881. Pro gradu. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 1985.
- Koski, Kaarina. ”Uskomusperinne ja kristillinen kasvatusta 1800-luvulla”. Kasvatusta ja Aika 5 (4), 9–24. Helsinki, Suomen Kouluhistoriallinen Seura, 2011.
- Lempiäinen, Pentti. Rippikäytäntö Suomen kirkossa uskonpuhdistuksesta 1600-luvun loppuun. Väitöskirja. Helsinki, Helsingin yliopisto, Suomen kirkkohistoriallinen seura, 1963.
- Magnússon, Sigurður Gylfi & István M. Szijártó. What Is Microhistory?: Theory and Practice. Taylor & Francis Group, 2013. *ProQuest Ebook Central*, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=1207529>.

- Matilainen, Maiju. Luku- ja kirjoitustaito Nurmossa 1800-luvun jälkipuoliskolla. Pro gradu. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto. 2021. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ju-202105263230>.
- Miettinen, Riikka. ”Dis/abiliteetti ja vammaisuus yhteiskunnan ja kokemuksen tutkimuksessa”. Teoksessa Miettinen, Riikka & Raisa Maria Toivo (toim.) Varhaismodernin yhteiskunnan historia: lähestymistapoja yksilöihin ja rakenteisiin, 47–73. Tallinna, Gaudeamus, 2021.
- Miettinen, Riikka. ”Maaseudun itselliset ja ”inhyses” hallinnollisena kategoriana”. Teoksessa Miettinen, Riikka et al. (toim.) Reunamailla: tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800, 205–263. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018.
- Myllyntaus, Timo & Andrew G. Newby. ”The terrible visitation: famine in Finland and Ireland, 1845 to 1868: Towards an agenda for comparative Irish-Finnish famine studies”. Teoksessa Curran, Declan et al. (toim.) Famines in European Economic History: The Last Great European Famines Reconsidered, 145-165. Abingdon, Routledge, 2015.
- Nieminen, Armas. Taistelu sukupuolimoraalista: avioliitto- ja seksuaalikäytännöksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle. Väitöskirja. Helsinki, Porvoo, Helsingin yliopisto, WSOY, 1951.
- Nygård, Toivo. Irtolaisuus ja sen kontrolli 1800-luvun alun Suomessa. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 1985. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8159-4>.
- Nygård, Toivo. Erilaisten historiaa: marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä, Atena, 1998.
- Nygård, Toivo. ”Patriarkalisuus 1600- ja 1700-luvun palkollislainsäädännössä”. Teoksessa Einonen, Piia & Petri Karonen (toim.) Arjen valta: Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860), 158–168. Helsinki, SKS, 2002.
- Peltonen, Matti. Mikrohistoriasta. Helsinki, Gaudeamus, 1999.
- Petersson, Birgit. ”Den farliga underklassen”: Studier i fattigdom och brottslighet i 1800-talets Sverige. Väitöskirja. Uumaja, Tukholma, Universitet i Umeå, Almqvist & Wiksell International, 1983.
- Pukero, Päivi. Epämääräisestä elämästä kruunun haltuun: irtolaisuuden ja huono-osaisuuden kontrolli Itä-Suomessa 1860–1885. Väitöskirja. Joensuu, Joensuun yliopisto, 2009.
- Pulma, Panu. ”Vaivaisten valtakunta”. Teoksessa Jaakkola, Jouko et al. (toim.) Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomalaisen sosiaalisen turvan historia, 15–70. Jyväskylä, Gummerus, 1994.
- Puranen-Impola, Karoliina. Kurinalaistamisen ja kategorisoinnin keino: rangaistuskäytännöt seitsemässä suomalaisessa oppikoulussa 1905–1925. Väitöskirja. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 2022. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8986-6>.
- Pöysä, Jyrki. ”Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina”. Teoksessa Pöysä, Jyrki et al. (toim.) Vaeltavat metodit, 331–360. Joensuu; Helsinki, Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 2010.
- Rahikainen, Marjatta. ”Naiset näkyvät tekevän Suomessa vaikka mitä”. Teoksessa Rahikainen, Marjatta & Tarja Räisänen (toim.) ”Työllä ei kukaan oo rikastunna” Naisten töitä ja toimeentulokeinoja 1800- ja 1900-luvulla, 17–35. Helsinki, Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2001.
- Renvall, Pentti. Nykyajan historiantutkimus. Porvoo; Helsinki, WSOY, 1965.
- Romero, Mary. Introducing Intersectionality. Cambridge, Malden, Polity Press, 2017.
- Saarimäki, Pasi. ”Aviottomien lasten elatuksen eettinen tutkiminen”. Teoksessa Lidman, Satu, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) Historiantutkimuksen etiikka, 74–89. Helsinki, Gaudeamus, 2017.

- Saarimäki, Pasi. Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit: esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Väitöskirja Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto, 2010. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3830-7>.
- Tervonen, Miika. "Kiertolaisia, silmätikkuja ja rajojen ylittäjiä: 1800-luvun lopulta toiseen maailmansotaan". Teoksessa Pulma, Panu (toim.) Suomen Romanien Historia, 84–142. Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2012.
- Uotila, Merja. Käsityöläinen kyläyhteisönsä jäsenenä: Prosopografinen analyysi Hollolan käsityöläisistä 1810–1840. Väitöskirja. Jyväskylä, Jyväskylän yliopisto 2014. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-5943-2>.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. "Vastuullinen historia". Teoksessa Lidman, Satu, Anu Koskivirta & Jari Eilola (toim.) Historiantutkimuksen etiikka, 29–47. Helsinki, Gaudeamus, 2017.
- Vainio-Korhonen, Kirsi. Musta-Maija ja Kirppu-Kaisa: seksityöläiset 1800-luvun alun Suomessa. Helsinki, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2018.
- Vilkuna, Kustaa H. J. Juomareiden valtakunta: Suomalaisten känni ja kulttuuri 1500–1850. Helsinki, Teos, 2015.
- Virtanen, Veikko. Suomen Vankeinhoito: 1, 1808–1831. Helsinki, Suomen historiallinen seura, 1944.
- Voutilainen, Miikka. "Feeding the Famine: Social Vulnerability and Dislocation During the Finnish Famine of the 1860s". Teoksessa Curran, Declan et al. (toim.) Famines in European Economic History: The Last Great European Famines Reconsidered, 124–144. Abingdon, Routledge, 2015.
- Vuorela, Miikka. Prokuraattorin kertomukset kriminologian lähteenä. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 127. Pro gradu. Helsinki, Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos, 2014. <http://hdl.handle.net/10138/161218>.
- Vuorela, Miikka. Autonomian ajan rikos ja rangaistus oikeustilaston valossa: tutkimus rikollisuuden ja rangaistuskäytännön kehityksestä Suomessa ja muissa Pohjoismaissa vuosina 1809–1917. Väitöskirja. Helsinki, Helsingin yliopisto, 2021. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-0682-7>.
- Winter, Anne. "'Vagrancy' as an Adaptive Strategy: The Duchy of Brabant, 1767–1776". Research Note. International Review of Social History 49 (2), 249–277. Cambridge, Cambridge University Press, 2004. <https://doi.org/10.1017/S0020859004001518>

Internet-lähteet

- Vankeinhoitoaineistot, Arkistojen portti.
<http://wiki.narc.fi/portti/index.php/Vankeinhoitoaineistot> (viitattu 7.3.2023)